

СЕРБСКО-РОССИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ № 1-2 / 2024

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЕ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ИЗДАНИЕ.

Зарегистрировано в Федеральной службе по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций (Роскомнадзор).

Рег. ПИ № ФС 77-88245 от 7 октября 2024 г.

УЧРЕДИТЕЛЬ: ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ГРУППА «ЮРИСТ»

СОДЕРЖАНИЕ

Представляем номер3

ИНТЕРВЬЮ НОМЕРА

Интервью с чрезвычайным и полномочным послом Сербии в России (2013–2019 годы), академиком Сербской академии наук и искусств доктором исторических наук, профессором **Славенко Терзичем**4

Гриб В.В. Сербия: в поисках внешнеполитического баланса9

Гуськова Е.Ю. Соперничество Запада и России на Балканах в 90-е годы: победило подбострашие 15

Йовашевич Ж. Перспективы российско-сербских отношений в условиях экономической войны между коллективным Западом и Россией 34

Круглов Д.И. Место Балкан в условиях глобального противостояния Запада и России. Оценки и перспективы 41

Митин Г.Н. Правовые особенности национальных советов национальных меньшинств в Республике Сербия 44

Мишкович М. Надежность газоснабжения в Сербии в свете новых вызовов 51

Младенович М. Сербия на новом геополитическом перекрестке и особенности выбора российского направления 55

Платонова Н.И. Правовое регулирование финансирования политических партий в Республике Сербия 61

Полная или частичная перепечатка материалов без письменного разрешения авторов статей или редакции преследуется по закону.

Издается 4 раза в год.

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Славенко Терзич — председатель совета, академик Сербской академии наук и искусств доктор исторических наук, профессор

Владислав Гриб, академик Российской академии образования доктор юридических наук, профессор

Елена Гуськова, академик Сербской Академии наук и искусств доктор исторических наук

Милош Кович, доктор исторических наук
Мирослав Младенович, доктор политических наук

Андрей Панарин, доктор экономических наук, доцент

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Владислав Гриб, академик Российской академии образования, заслуженный юрист Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Андрей Панарин, почётный работник сферы образования Российской Федерации, доктор экономических наук, доцент

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Денис Круглов

Редакция ИГ «Юрист»:

Лаптева Е.А., Платонова О.Ф.

Корректур: Воробьева Н.Н.

Верстка: Курукина Е.И.

Отдел распространения:

Тел.: (495) 617-18-88.

Адрес редакции/издателя:

115035, г. Москва, Космодамианская наб., д. 26/55, стр. 7. Тел./факс: (495) 953-91-08. E-mail: avtor@lawinfo.ru

Издается при поддержке Южно-Европейского университета и Сербского научно-культурного центра ИМПЭ имени А.С. Грибоедова.

ISSN 3034-3798. Формат 170x252 мм. Печать офсетная. Физ. печ. л. 17,5. Усл. печ. л. 17,5. Тираж 250 экз. Отпечатано в типографии «Национальная полиграфическая группа», 248031, г. Калуга, ул. Светлая, д. 2. Тел.: (4842) 70-03-37. Цена свободная.

Номер подписан в печать: 08.10.2024.

Номер вышел в свет: 24.10.2024.

SERBIAN-RUSSIAN SCIENTIFIC JOURNAL No. 1-2/2024

RESEARCH AND PRACTICE, INFORMATION JOURNAL.
REGISTERED IN THE STATE PRESS COMMITTEE. REG. PI № FC77-88245 of October 7, 2024.

FOUNDER: JURIST PUBLISHING GROUP

CONTENTS

Editorial Note3

INTERVIEW OF THE ISSUE

An interview with Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Serbia to Russia from 2013 to 2019, Academician of the Serbian Academy of Sciences and Arts Doctor of History, Professor **Slavenko Terzić**.....4

V.V. Grib. Serbia: In Search of Foreign Policy Balance9

E.Yu. Gus'kova. The Rivalry between the West and Russia in the Balkans in the 90s: Obsequiousness Won 15

Z. Jovašević. Prospects of Russian-Serbian Relations in the Conditions of an Economic War Between the Collective West and Russia 34

D.I. Kruglov. The Place of the Balkans in the Conditions of the Global Struggle Between the West and Russia. Assessments and Prospects 41

G.N. Mitin. Legal Aspects of National Councils of National Minorities in the Republic of Serbia 44

M. Mišković. Gas Supply Reliability in Serbia in the Light of New Challenges 51

M. Mladenović. Serbia on the New Geopolitical Crossroads and Special Aspects of Selection of the Russian Course 55

N.I. Platonova. Legal Regulation of the Financing of Political Parties in the Republic of Serbia 61

Complete or partial reproduction of materials without prior written authors' or the editorial board's consent shall be prosecuted in accordance with law.

Published four times a year.

EDITORIAL BOARD:

Slavenko Terzić — Chairman of the Board, Academician of the Serbian Academy of Sciences and Arts Doctor of History, Professor

Vladislav Grib, Academician of the Russian Academy of Education LL.D., Professor

Elena Gus'kova, Academician of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Doctor of History

Miloš Cović, Doctor of History

Miroslav Mladenović, Doctor of Political Science

Andrey Panarin, Doctor of Economics, Associate Professor

EDITOR IN CHIEF:

Vladislav Grib, Academician of the Russian Academy of Education, Honored Lawyer of the Russian Federation, LL.D., Professor

DEPUTY EDITOR IN CHIEF:

Andrey Panarin, Honorary Worker of Education of the Russian Federation, Doctor of Economics, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR:

Denis Kruglov

Editorial Staff of Jurist Publishing Group:

Lapteva E.A., Platonova O.F.

Proofreading: Vorobyova N.N.

Layout: Kurukina E.I.

Circulation Department:

Tel.: (495) 617-18-88.

Editorial Office Address:

Bldg. 7, 26/55, Kosmodamianskaya Emb., Moscow, 115035. Tel./fax: (495) 953-91-08.

E-mail: avtor@lawinfo.ru

Published with the support of the Southern European University and the Serbian Scientific and Cultural Center of the A.S. Griboyedov Moscow University.

ISSN 3034-3798. Size 170x252 mm. Offset printing. Printer's sheet 17,5. Conventional printing sheet 17,5. Circulation 250 copies.

Printed by National Polygraphic Group. Bldg. 2, street Svetlaya, Kaluga, 248031. Tel.: (4842) 70-03-37

Free market price.

Passed for printing: 08.10.2024.

Published: 24.10.2024.

Уважаемые коллеги!

Перед вами пилотный номер «Сербско-российского научного журнала», в учреждении которого приняли участие авторитетные сербские и российские ученые, занимающиеся исследованиями в сфере истории, экономики, политологии, права, регионоведения.

Идея создания журнала возникла у ряда российских и сербских профессоров и реализуется благодаря поддержке российских и сербских научных и учебных заведений, среди которых хочется отметить Сербскую академию наук, Российское профессорское собрание, Московский университет имени А.С. Грибоедова, Московский психолого-социальный университет и ряд других российских и сербских научных и учебных заведений.

Целью журнала является изучение проблем Сербии и Балкан сквозь призму гуманитарных и социальных наук, таких как история, политология, экономика, право, регионоведение. Ожидаем, что наш журнал станет инструментом и помощником сотен ученых-исследователей не только России и Сербии, но и других государств.

Мы уверены, что журнал будет успешен как научный проект, и приглашаем всех авторов к сотрудничеству с редакцией журнала.

Выход журнала ознаменует очередной этап в тесном развитии научного взаимодействия между сербскими и российскими учеными. Будем благодарны за ваше мнение и, конечно же, за интересные научные публикации.

Партнером журнала является Издательская группа «Юрист», крупнейшее научное периодическое издательство в России, выпускающее более 50 научных журналов, в том числе включенных в международные и национальные системы научного цитирования.

Надеемся на долгосрочное и плодотворное сотрудничество!

Главный редактор,
заместитель секретаря Общественной палаты Российской Федерации
доктор юридических наук, профессор,
заслуженный юрист Российской Федерации,
академик Российской академии образования

В. Гриб

Председатель редакционного совета
доктор исторических наук, профессор,
академик Сербской академии наук и искусств

С. Терзич

Интервью с чрезвычайным и полномочным послом Сербии в России (2013–2019 годы), академиком Сербской академии наук и искусств доктором исторических наук, профессором **Славенко Терзичем**

— **Как Вы оцениваете состояние отношений между Россией и Сербией с учетом геополитических вызовов, при которых мы сейчас находимся?**

— Хорошо известно, что между Сербией и Россией, а также сербами и русскими существуют глубокие многовековые духовные, культурные и политические связи. Такое мощное положительное наследие является основой современных отношений, однако новое время и новые обстоятельства приносят новые вызовы. Но, как мне кажется, все это не может поставить под угрозу близкие отношения наших народов и государств. В настоящее время самое главное — это последовательная дружеская поддержка России территориальной целостности и суверенитета Сербии. Как посол Сербии в Москве в период с 2013 по 2019 г., я являюсь свидетелем крепкой и братской поддержки Сербии со стороны России во всех международных структурах и организациях, а особенно тех из них, где Сербия имела жизненно важные интересы, а именно: ЮНЕСКО, Интерпол, ВТО, да и фактически всех органов и подразделений ООН. Важно подчеркнуть, что Сербия не присоединилась к санкциям против России вопреки колоссальному давлению на нее со стороны Запада. Все социологические исследования в Сер-

бии показывают, что более 80% населения страны против введения санкций в отношении России и что Российская Федерация является самой дружеской страной для сербского народа. Помимо политических отношений, имеется значительный простор для развития наших отношений, особенно в области экономики, образования и культуры. Помимо компании АО «НИС» и некоторых других фирм, однако, наблюдается отсутствие российских прямых инвестиций в ряде секторов сербской экономики. Образование и культура всегда были важной и крепкой опорой более тесных отношений между народами. Реально в этой сфере, как и в экономике, ощущается недостаточное присутствие России в Сербии и на Балканах в целом. В более широкой перспективе наши народы мало знают друг о друге, имея в виду, прежде всего, историю, культуру и ее достижения, особенности менталитета и общих страниц нашей истории. Как мне кажется, сербы больше знают о русской культуре, особенно литературе, фильмах и музыке, чем русские знают сербскую историю. Несмотря на все то, что происходит сегодня, я верю в глубокий исторический смысл близких духовных и политических отношений сербского и русского народов.

— Как Вы сейчас оцениваете влияние турецкого неосманского фактора на Балканах и проблемы исламизации?

— Сегодня мы являемся свидетелями возвращения турецкой неосманской идеологии на Балканы и радикальной реисламизации нашего региона. Неосманизм и его идеология были ясно изложены в известной книге турецкого государственного деятеля Давутоглу под названием «Стратегическая глубина». Он прямо утверждает, что сильная Босния и сильная Албания являются стратегическими приоритетами турецкой балканской политики. Современная Турция поддерживает радикальные политические течения в среде боснийских мусульман и балканских албанцев. Особую роль в реализации этого курса играет государственная структура Турции под названием ТИКА. Сам президент Турции Р.Т. Эрдоган ранее публично заявлял, что «Косово — это Турция, а Турция — это Косово» и что бывший мусульманский боснийский лидер А. Изетбегович передал ему Боснию по наследству (в аманат). Особую активность Турция сегодня демонстрирует в южном сербском крае Косово и Метохия. Так, турецкий военный контингент в рамках «миротворческих сил» KFOR является самым сильным и многочисленным. Анкара продолжает регулярно поставлять различные виды вооружений косовским албанцам, включая БПЛА «Барьяктар», а турецкие инструкторы обучают так называемые Силы безопасности Косова, которые являются прямыми наследниками террористической организации ОВК.

— Какие периоды в истории взаимоотношений России и Сербии

Вам наиболее интересны и наиболее проблематичны на протяжении XIX–XXI веков?

— Во время существования османского ига на Балканах царская Россия регулярно поставляла сербам церковную утварь и богослужебные книги, а также помогала в строительстве сербских школ и восстановлении разрушенных сербских монастырей и церквей. Во многом благодаря царской России сербы смогли сохранить свое православное наследие и продолжать борьбу за освобождение и объединение сербского народа. Как историк я лично занимаюсь, прежде всего, периодом с XIX в. по начало XX в., и, как я могу заметить, данный период является пиком отношений двух государств и двух народов, особенно за период правления императора Николая II Романова. Своеобразным примером этих добрых отношений является известная музыкальная композиция композитора Н. Римского-Корсакова под названием «Фантазия на сербские темы» («Сербская фантазия»). Несмотря на все это, создание «Великой Болгарии» по Сан-Стефанскому мирному договору 1878 г., частично и за счет сербских территорий, вызывало тогда большое разочарование у сербского народа и политической элиты. Однако это событие не помешало очень близким и качественным отношениям Сербии и России в начале XX столетия, включая и Первую мировую войну до событий Октябрьской революции 1917 г.

— Не могу не обойти вопрос Косова. Много юристов, историков, политиков уже высказались по этой теме. Ваш взгляд на развитие ситуации, Ваши прогнозы: что можно найти для

решения этого острейшего не только для Сербии, но и для всей Европы вопроса?

— Сегодняшний автономный сербский край Косово и Метохия является сердцем Старой Сербии и опорой сербской культурной идентичности, а также сербской государственной идеи. Когда в наше время обсуждается вопрос Косова, то сегодняшняя обстановка является последствием более чем 200-летней этнической чистки православных сербов из этого сербского края, о чем особенно много писали российские дипломаты, такие как Иван Степанович Ястребов, Александр Федорович Гильфердинг, Григорий Степанович Щербина и мн. др. Агрессия НАТО в 1999 г. представляла собой поддержку вооруженному восстанию албанского меньшинства Сербии, что является своеобразным абсурдом с точки зрения не только международного права, но и здравого смысла. Сегодняшнее состояние ситуации является прямым результатом уже упомянутого процесса этнической зачистки сербов, которую очень хотят легитимизировать силы Запада, признавшие сепаратистское отделение Косова и Метохии от Сербии. При этом так называемый демократический Запад и большая часть Европы поддерживают терроризм косовских албанцев над оставшимся сербским населением и делают все что угодно, однако исключительно в интересах косовских албанцев. Сербский народ никогда не признает насильственное отделение своей святой земли, на которой находится не только столица сербской патриархии (город Печ), но и самые великие достижения сербской культуры и искусства в лице сербских церквей и старинных монастырей. Нет ни одного

сербского писателя или поэта, художника или композитора, который бы в своем творчестве не касался темы Косова и Метохии. Сербия готова к мирной реинтеграции своего оторванного края на условиях самого высокого уровня автономии в рамках Сербии. Однако в случае неудачи такого сценария, без какого-либо сомнения, сербский народ будет готов освобождать свою территорию в будущем.

— И в этой связи также хочется задать вопрос о перспективах, о будущем Боснии и Герцеговины, о будущем Республики Сербской в составе Федерации. Конечно, сложно сейчас что-то прогнозировать... И о роли США и Евросоюза в развитии Республики Босния и Герцеговина.

— Сегодняшняя Республика Босния и Герцеговина (БиГ) является своеобразным примером бывшего Югославского государства. Исторически в европейской литературе XIX столетия Босния и Герцеговина считалась сербской землей. В середине XIX столетия православных сербов насчитывалось более 50%. Большая часть мусульманского населения являются этническими сербами, которые приняли ислам. В конце XIX и начале XX вв. появилась молодая мусульманская элита, которая считала себя сербами мусульманского вероисповедания. Однако благодаря балканской политике Австро-Венгрии во время оккупации БиГ (1878–1918 годы) и ее наследникам в лице национальной политики Компартии Югославии было сделано все, чтобы не развивались более тесные отношения между православными сербами и местным мусульманским населением. Гражданская война 1992–1995 годов оставила глубокие раны у населения

Боснии и Герцеговины. Война началась из-за панисламской программы боснийского лидера Алии Изетбеговича, которую поддержали западные силы во главе с США. Дейтонское соглашение 1995 г. окончило эту несчастную и кровавую войну, в значительной степени в рамках одного народа. Главной проблемой в этом вопросе является то, что мусульманские лидеры из Сараева при помощи западников постепенно перенимали полномочия Республики Сербской как одного из энтитетов Боснии и Герцеговины с конечной целью полной унитаризации БиГ. Это очень опасная политика, которая, не дай бог, может привести к новым конфликтам. На данный момент единственным выходом из ситуации является полное применение и реализация положений Дейтона. Без какого-либо сомнения, присутствие так называемого высокого представителя по Боснии и Герцеговине и размещение миротворческих сил EUFOR с учетом подкреплений со стороны НАТО являются доказательством того, что Босния и Герцеговина, к сожалению, существует как протекторат.

— Сербия идет в Евросоюз, и мы не можем не спросить о минусах и плюсах вступления Сербии в Евросоюз и о ее роли и значении там в будущем.

— Конечно, совершенно очевидно, что Сербия готова вступить в ЕС и делает все в этом направлении, несмотря на тот факт, что сербское население имеет все меньше энтузиазма и желания поддерживать процессы евроинтеграции. Этот скептицизм проистекает из очевидных двойных стандартов и особого отношения ЕС к Сербии. Расширение Евросоюза в XXI в. было чистым политическим решением. Например, Болгария и Румыния

в годы вступления в ЕС находились на более низком уровне развития, чем Сербия сегодня. Или, например, Хорватия, которая просто выгнала более 300 тыс. сербов, что не помешало ей вступить в ЕС в 2013 г. Евросоюз, особенно в лице некоторых чиновников, просто шантажирует Сербию с признанием насильственно отделенного края Косово и Метохия и необходимости присоединиться к санкциям Запада против России. Мое личное мнение заключается в том, что главные идеологи расширения ЕС никогда не будут готовы принять Сербию в рамках своей территориальной целостности и своей культурной идентичности.

— Конечно, нельзя не спросить о приглашении Сербии в БРИКС. На Ваш взгляд, что это может дать Сербии, какие минусы и плюсы?

— Мне кажется, что этот вопрос на данный момент не является приоритетом внешней политики Сербии. Как я уже отмечал, Сербия ориентируется на вступление в ЕС, хотя и очевидно, что сам ЕС начал функционировать достаточно сложно. Это видно, например, по бойкотам Венгрии, которая является председательствующей страной в ЕС во второй половине 2024 г. БРИКС, несомненно, имеет перспективу и полный смысл своего существования, так как мы отлично узнали, к чему приводит монополия лишь одной силы или интеграционной группировки в международных отношениях. В Сербии имеются мнения в определенных кругах, что страна должна вернуться к БРИКСу, так как по многим причинам Сербию не хотят видеть в Евросоюзе. Однако, с другой стороны, кажется, что в БРИКСе все еще не существует

четкой организационной внутренней структуры.

— Так или иначе мы проводим параллели с русской эмиграцией в Сербии 100 лет назад и отчасти сейчас. Какие есть плюсы и минусы и, конечно, каково влияние нашей эмиграции на развитие Сербии?

— Несомненно, очень интересно сравнивать плюсы и минусы эмиграции из России после Октябрьской революции и сегодняшние события. В первую очередь имеют место разные причины эмиграции. Русское дворянство и высшие сословия царской России уехали, чтобы спасти себя от репрессий. Эта русская эмиграция дала огромный вклад в развитие общества Королевства Югославии. Прежде всего, в области науки, культуры, образования и в других интеллектуальных сферах. Десять русских стали членами Сербской Королевской академии наук (нынешняя Сербская академия наук и искусств). Русские оставили большой след в архитектуре, строительстве, образовании, музыке, балете, театре и т.д. Сегодняшняя волна эмиграции из России во многом другая. Большинство приехавших из России в Сербию — это молодые люди технического или современного профиля образования (прежде всего, IT-сектор), которые уехали по разным причинам. Некоторые — с целью избежать мобилизации, а другие — для того, чтобы без каких-либо санкций продолжить свою рабочую и профессиональную деятельность. Часть старой эмиграции полностью интегрировалась в сербское и югославское общество, а часть переселилась в другие

страны Запада. Новая волна миграции из России гораздо более многочисленная и в большинстве своем состоит из молодежи. Трудно предсказать, будут ли они интегрироваться в сербское общество, возвращаться в Россию или со временем переедут в другие страны.

— Очень интересно узнать экономические тренды и перспективы Сербии и взаимоотношение со стратегическими партнерами, такими как Евросоюз, Китай, Россия, а также США?

— Не являюсь экспертом в области экономики и не активно отслеживаю происходящие процессы в экономике, однако видно, что западные страны, например Германия и Италия, являются основными экономическими партнерами Сербии. Все больше укрепляются экономические связи с Китаем, однако, к сожалению, экономические связи и контакты с Россией находятся в вынужденной стагнации, на что во многом влияет текущая геополитическая ситуация. Компании, фирмы и банки стран Запада, равно как и Турции, имеют сильное присутствие в сербской экономике. Было бы гораздо лучше, если бы в Сербии было больше сильных и крупных национальных компаний и банков, как это наблюдалось до переворота 5 октября 2000 года, когда новые так называемые демократические силы почти полностью уничтожили сербскую банковскую систему и многие крупные компании.

*Беседу вел
Владислав Гриб*

Сербия: в поисках внешнеполитического баланса

Гриб Владислав Валерьевич,

заведующий кафедрой конституционного права

Московского государственного института международных отношений (университет)

Министерства иностранных дел Российской Федерации (МГИМО МИД России),

ректор Московского университета имени А.С. Грибоедова,

академик Российской академии образования, заслуженный юрист Российской Федерации,

доктор юридических наук, профессор

avtor@lawinfo.ru

Статья посвящена проблемам геополитического положения Сербии в кратком ракурсе истории ее отношений с Россией, а также с ведущими геополитическими игроками, к которым относятся Евросоюз, США и Китай. Отмечаются позиция Сербии по отказу от санкций в отношении России и в то же время разновекторность внешней политики Сербии с учетом ее экономических и политических интересов. Автор подчеркивает, что США, Евросоюз и Китай стремятся к усилению взаимоотношений с Сербией в экономической и военной сферах. Установлено, что многовекторная политика Сербии — основа для ее экономического развития и суверенитета. Указывается на необходимость пересмотра прежней политики РФ на Балканах и дальнейшей активизации государственных и общественных институтов на всех направлениях, двухстороннего сотрудничества с Сербией с учетом новых геополитических вызовов.

Ключевые слова: Балканы, Сербия, Евросоюз, США, Китай, Россия, Косово, НАТО, российская политика, геополитические вызовы, многовекторность, контроль над Балканами, поиск баланса, экономические отношения.

Serbia: In Search of Foreign Policy Balance

Vladislav V. Grib

Head of the Department of Constitutional Law

of the Moscow State Institute of International Relations (University)

of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (MGIMO University)

Rector of the A.S. Griboyedov Moscow University, Academician of the Russian

Academy of Education, Honored Lawyer of the Russian Federation, LL.D., Professor

The article is devoted to the problems of Serbia's geopolitical position in a brief perspective of the history of its relations with Russia, as well as with the leading geopolitical players, which include the European Union, the United States and China. Serbia's position on the rejection of sanctions against Russia is noted, and, at the same time, the diversity of Serbia's foreign policy, taking into account its economic and political interests. The author emphasizes that the United States, the European Union and China are striving to strengthen relations with Serbia in the economic and military spheres. It has been established that Serbia's multi-vector policy is the basis for its economic development and sovereignty. It is pointed out the need to review the previous policy of the Russian Federation in the Balkans and further intensify state and public institutions in all areas, bilateral cooperation with Serbia, taking into account new geopolitical challenges.

Keywords: Balkans, Serbia, European Union, USA, China, Russia, Kosovo, NATO, Russian policy, geopolitical challenges, multi-vector, control over the Balkans, search for balance, economic relations.

Балканы, и Сербия в частности, во все времена представляли собой экономический, политический и военный

интерес. Их стратегическое значение обусловлено в первую очередь геополитическим расположением в конфликтно-

опасной зоне. В конце XIX — начале XX вв. Балканы, по меткому выражению Отто фон Бисмарка, стали «пороховой бочкой Европы». Именно в данном регионе возникало наибольшее количество кризисов, сталкивались интересы великих держав, и еще до начала Первой мировой войны здесь прошли две местные балканские войны. Исторически сложность Балкан заключалась в их разделении на несколько государств, каждое из которых ориентировалось на разные центры силы, выдвигало друг к другу разные территориальные претензии, вынашивало идеи объединения исторических территорий в единое государство («Великая Сербия», «Великая Греция», «Великая Болгария», Великая Македония»). Именно в результате событий на Балканах была спровоцирована Первая мировая война¹. Балканы, и особенно Сербия, в XIX — начале XX вв. постоянно были в фокусе внимания внешней политики Российской империи.

Впоследствии, после Октябрьского переворота, в России произошел естественный спад в отношениях с Балканами. И надо отметить, что между двумя мировыми войнами Королевство Югославия не являлось приоритетным во внешней политике СССР, чему способствовали и общее снижение Балкан в мировой политике, отказ СССР от имперских амбиций на Балканах, отчасти также значительное количество «белых» эмигрантов, особенно в Сербии.

В ходе Второй мировой войны СССР поддержал коммунистов Югославии и совместно с ними освободил республику от немецких оккупантов.

Стоит отметить, что и доминирование в Балканском регионе не входило в при-

оритетные задачи СССР, чему свидетельствует торг Иосифа Сталина и Уинстона Черчилля², а после Второй мировой войны позиции СССР на Балканах были окончательно подорваны после выхода Югославии из социалистического блока и вступления в Движение неприсоединения.

В процессе распада Югославии Российская Федерация заняла ярко выраженную просербскую позицию, на тот момент став одним из немногих ключевых геополитических партнеров Сербии на международной арене. В то же время необходимо отметить, что серьезных ресурсов для поддержки Сербии у Российской Федерации не было, в результате чего события на территории Югославии имели ярко выраженный антисербский характер и значение влияния Сербии в регионе было сокращено. Процесс распада продолжился и в 2000-х годах, когда единое сербское государство Сербия и Черногория было разделено на два независимых государства и где Россия не выступила с четкой позицией по сохранению единой государственности Сербии и Черногории.

Впоследствии ряд исследователей отмечал, что очередной этап отношений с Сербией до начала 2022 г. характеризуется долгосрочной тенденцией уменьшения влияния России и падения интереса нашей страны к братскому народу. И показательным моментом является то, что в ключевых концепциях Российской Федерации в 1990–2000-х годах, таких как Стратегия национальной безопасности, внешнеполитическая стратегия, военная доктрина, Балканы в целом и Сербия в частности не упоминались.

Необходимо подчеркнуть, что в то время Сербия не являлась приоритет-

¹ Сагомоян А.А. Российская империя и Балканы в преддверии Первой мировой войны // Вестник Московского университета. Серия 27. Глобалистика и геополитика. 2018. № 2. С. 21–27.

² Черчилль У. Вторая мировая война : в 3 кн. Кн. 3. Т. 5–6. М. : Воениздат, 1991. 702 с.

ным экономическим партнером России, в том числе в военной и в технологической сферах. В ряде научных работ отмечалось, что Балканский регион и Сербия, в частности, не будут занимать значимое место в российской внешней политике в среднесрочной перспективе³. В свою очередь ведущий исследователь-балканист Е.Ю. Гуськова также неоднократно отмечала отсутствие самостоятельной внешней политики на Балканах во времена Горбачева и слабую позицию России по отношению к Сербии в период президента Ельцина⁴.

В отношениях Сербии и России всегда были взлеты и падения, которые зависели от баланса внутренних сил в конкретный исторический момент. Сегодня в большей степени на двусторонние отношения влияют современные обстоятельства, геополитические вызовы, чем память о прошлом.

В настоящее время Россия необходима для укрепления позиций Сербии на международной арене. Например, veto, которое Российская Федерация готова наложить на любые планы Совета Безопасности ООН по Косову, остается для Сербии важным активом в косовском конфликте. Статус Косова — одна из основ влияния России на Балканах, и, кроме того, необходимо учитывать ярко выраженную поддержку России в сербском публичном поле и у простых сербских граждан. В Сербии пока невозможно представить правительство, которое поддержало бы санкции против РФ. И здесь необходимо отметить, что в Российской Федерации ценят позицию Белграда по отказу от под-

держки санкций. Отказ от поддержки санкций — это также важный сигнал европейским элитам и признак субъектности государства. Кроме того, Российская Федерация все еще играет существенную роль в качестве экономического партнера Сербии, хотя основная часть экономических связей России и Сербии по-прежнему основана на поставках нефти и газа. Необходимо учитывать, что многие российские компании с начала войны открыли свои офисы в Сербии, внося значительный вклад в экономику страны.

Развитие сотрудничества с Сербией сегодня вновь стало одним из ключевых направлений внешней политики России. Отказ Сербии от присоединения к санкциям, несмотря на колоссальное внешнее давление, лишь подчеркивает важность стратегического союза России и Сербии. В то же время, несмотря на поддержку России, Сербия во внешней политике прагматично опирается на несколько центров силы.

В первую очередь это стремление Сербии стать полноценным членом Евросоюза. Для достижения этой цели балканская сторона использует как политические, так и экономические инструменты. В июле 2024 г. в Белграде было подписано соглашение о сотрудничестве Сербии и ЕС в сфере стратегического сырья. Оно предполагает добычу на западе лития, который, как переживают в Евросоюзе, необходим Европе для уменьшения зависимости от импорта из Китая литиевых батареек и аккумуляторов для электромобилей.

В ходе заключения соглашения представители ЕС всячески подчеркивали его значимость. «Еврокомиссия и Сербия подписали важный документ, который укрепит наше сотрудничество в снабжении сырьем», — подтвердил Олаф Шольц.

³ Харьбин А.Н. Балканское направление российской внешней политики: история и современность // *Studia Humanitatis*. 2021. № 2.

⁴ Гуськова Е.Ю. Современная Россия и Балканы: прагматические интересы или исторические традиции? // *Листая страницы сербской истории*. М.: Инслав, 2014. С. 339–365.

В свою очередь президент Александр Вучич в одном из недавних интервью заверил, что добыча лития, которая может начаться в 2028 г., станет поворотным моментом для Сербии. По его словам, страна рассчитывает добывать 58 тыс. тонн лития в год, что будет достаточно для производства 1,1 млн электромобилей (а это 17% европейского рынка). Экс-премьер, а ныне спикер парламента Ана Брнабич, которая еще год назад говорила, что «история с литием закончена», сегодня утверждает, что «литий для Сербии станет тем, чем для Норвегии стала нефть». А министр финансов Синиша Мали уверяет, что Сербия благодаря литию будет получать \$ 10–12 млрд в год, или 16% своего ВВП. «Александр Вучич уверен, что добыча лития принесет не только финансовые, но и геополитические дивиденды, — пояснил внешнеполитический колумнист хорватского влиятельного издания *Jutarnji list* Владо Вурушич. — Президент Сербии рассчитывает, что литий спасет его от политической изоляции в переговорах с Косово»⁵. В этой связи нельзя не упомянуть позицию ряда исследователей, в частности М. Йовановича, который в своих исследованиях приходит к выводу, что единственная возможность, которая сейчас есть у Сербии, — это одновременно быть и с ЕС, и с Россией⁶.

Сегодня правительство Сербии строит многовекторную внешнюю политику, опираясь не только на Россию и Европу, а также на США и Китай. И хотя в Сербии еще чувствуются последствия американских бомбардировок и для многих сербов США — враг номер один, Белград

и Вашингтон продолжают активизировать свое сотрудничество.

На приеме в американском посольстве Александр Вучич заявил, что Сербия и США являются «историческими союзниками, разделяющими многолетнее партнерство и сотрудничество». Из-за подобных слов сербский президент уже попал под шквальный огонь критики в российском и сербском медиаполе, но надо осознать подоплеку подобных заявлений.

Отношения двух стран в последние два десятилетия действительно развивались. Главную роль в этом сыграли инвестиции, направляемые США на различные гуманитарные программы, в том числе в сфере военного образования.

Сербия, в свою очередь, подчеркивает сотрудничество путем участия в Программе повышения уровня военного образования (DEEP), а в рамках сербского Министерства образования, науки и технического развития действует программа «Наука ради мира и безопасности».

Тем не менее, заявляя о «развитии партнерства» с США, сербский президент постоянно подчеркивает, что Сербия не присоединяется к санкциям против России, принимает в Сербии китайского лидера, развивает экономические отношения с Индией и сотрудничество с лидерами стран арабского мира.

В сегодняшних геополитических условиях подобный курс на многовекторность для маленькой Сербии, встроеной в европейский и мировой рынок, — эффективный метод отстаивания своей независимости, суверенитета и экономического развития страны.

Нельзя обойти вниманием и особую роль прагматичного Китая как одного из главных стратегических партнеров Сербии.

По мнению ряда экспертов, используя Серию, Китай сохраняет «контроль над балканскими воротами Европы» и может

⁵ URL: <https://www/kommersant.ru/doc/6849472>

⁶ Jovanović M. Dve Rusije o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoj javnosti // Odnosi Rusije i Srbije na početku XXI veka / Žarko N. Petrović. Beograd, 2010. С. 11–18.

легко, по собственной воле, влиять на экономические, политические и, в обозримом будущем, на военные аспекты не только на Балканах, но и в более крупных масштабах⁷.

Китай целенаправленно, системно и прагматично ведет внешнюю политику, экономическую экспансию. Балканы, в частности Сербию, воспринимает как мост к Евросоюзу. Китай сегодня является второй экономикой в мире, а в перспективе может стать первой, выступает одним из крупнейших инвесторов в инфраструктурные проекты в Сербии, что подчеркивает и визит китайской делегации в мае 2024 г. в Белград.

По словам профессора НИУ ВШЭ, руководителя отдела черноморско-средиземноморских исследований Института Европы РАН Екатерины Энтиной, «визит делегации руководителя Китая имеет стратегический характер как в экономическом, так и в политическом плане. У Белграда заключено соглашение о свободной торговле и стратегическом партнерстве с Пекином, и в целом развитие экономических связей с начала десятых годов растет в геометрической прогрессии. Для Пекина в Юго-Восточной Европе именно Сербия является опорной точкой проекта “Пояса в пути”. На сегодняшний день Китай является крупнейшим инвестором в Сербию. Общий объем китайских инвестиций в Сербию превышает, если смотреть по заключенным договорам, 20 миллиардов долларов. Хотя и не все эти инвестиции в республику поступили, но это больше половины всех инвестиций Китая в Юго-Восточной Европе»⁸.

⁷ Виторович З., Бериша Х. Глобальные отношения Российской Федерации и Китайской Народной Республики сквозь призму Республики Сербия // Русская политология — Russian Political Science. 2017. № 4 (5). С. 15–23.

⁸ Дмитриев Р. Не только экономика. Зачем Си Цзиньпин приехал в Белград // Аргументы и факты. 2024. 8 мая.

И Сербия, и Китай не приемлют менталитета холодной войны, активно сейчас распространяющегося в странах Запада. Сербия и Китай выступают за многополярный мир, не считая нужным ограничивать себя во внешнеполитических связях путем искусственных барьеров и санкций, поэтому они не только не присоединились к рестрикциям против России, но и настроены на конструктивные отношения с Российской Федерацией. Можно согласиться с мнением исследователей, которые описывают, что сегодня Республика Сербия — своеобразный квадрант между Ближним Востоком и Европой, Востоком и Западом. Также, возможно, она станет тем регионом, где будут «выясняться интересы» глобальных держав: России, Китая и США⁹.

Следует признать системные внешнеполитические вызовы, которые стоят перед Сербией, требуют от ее правительства своеобразного лавирования между противоречивыми интересами ее партнеров, учитывая при этом ярко выраженную поддержку России со стороны граждан Сербии, а также стремление вступить в Евросоюз, решение косовского вопроса. При этом никуда не делись задачи по привлечению инвестиций и экономическому развитию страны, в том числе в преддверии ЭКСПО-2027. Поиск баланса в этом случае сродни работе нейрохирурга, которая будет длиться не один год, возможно не одно десятилетие.

Ранее российская политика на Балканах, построенная на прежних принципах, оказалась недостаточно эффективной. Это обстоятельство было отмечено даже теми силами на полуострове, которые положительно относятся к России: «Балканы являются зоной, с одной стороны, англо-американского права, а с другой —

⁹ Виторович З., Бериша Х. Указ. соч. С. 15–23.

германского соперничества, в то время как Россия, бессильная в данный момент, будучи расположена географически близко к ним, имея жизненные интересы в регионе, наблюдает за происходящим»¹⁰.

России в этой связи следует уделить повышенное внимание дальнейшему системному укреплению и развитию отношений в гуманитарной, экономиче-

ской сферах. Российская Федерация и ее государственные институты должны способствовать дальнейшему взаимодействию между государствами, общественными институтами, политическими силами, содействовать взаимным инвестициям и создавать режим наибольшего благоприятствования для бизнеса, особенно в сфере науки и высоких технологий, а также больше внимания уделять развитию общественной дипломатии, использовать весь арсенал «мягкой силы» с учетом исторического опыта.

¹⁰ Улуныян А.А. Балканы: между европейским сообществом и Россией // Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы. 2003. № 10. С. 8–10.

Литература

1. Виторович З. Глобальные отношения Российской Федерации и Китайской Народной Республики сквозь призму Республики Сербия / З. Виторович, Х. Бериша // Русская политология. 2017. № 4 (5). С. 15–23.
2. Гуськова Е.Ю. Современная Россия и Балканы: прагматические интересы или исторические традиции? / Е.Ю. Гуськова // Листая страницы сербской истории / ответственный редактор Е.Ю. Гуськова. Москва : Инслав, 2014. С. 339–365.
3. Дмитриев Р. Не только экономика. Зачем Си Цзиньпин приехал в Белград / Р. Дмитриев // Аргументы и факты. 2024. 8 мая.
4. Сагомоян А.А. Российская империя и Балканы в преддверии Первой мировой войны / А.А. Сагомоян // Вестник Московского университета. Серия 27 : Глобалистика и геополитика. 2018. № 2. С. 21–27.
5. Улуныян А.А. Балканы: между европейским сообществом и Россией / А.А. Улуныян // Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы. 2003. № 10. С. 8–10.
6. Харыбин А.Н. Балканское направление российской внешней политики: история и современность / А.Н. Харыбин // Studia Humanitatis. 2021. № 2.
7. Черчилль У. Вторая мировая война : сокращенный перевод с английского. В 3 книгах. Кн. 3. Т. 5–6 / У. Черчилль ; под редакцией А.С. Орлова. Москва : Воениздат, 1991. 702 с.

References

1. Jovanović, M. Dve Rusije o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoj javnosti / M. Jovanović // Odnosi Rusije i Srbije na početku XXI veka / Žarko N. Petrović. Beograd, 2010. С. 11–18.

Соперничество Запада и России на Балканах в 90-е годы: победило подобострастие

Гуськова Елена Юрьевна,

главный научный сотрудник Института славяноведения Российской академии наук,
академик Сербской Академии наук и искусств, доктор исторических наук
jelenaguskova@gmail.com

Запад не просто наблюдал за тем, как распадается СФРЮ, но и контролировал, а потом и управлял всеми процессами. Было ему очень важно не дать всем сербам остаться в одном государстве, а затем ослабить их максимально, втянуть в войны, обвинить в разжигании ненависти, геноциде. Внешняя политика в последние годы существования СССР была зависимой, нестабильной и вследствие этого бесильной. А. Козырев был выгоден Европе и США: он был своим человеком в Кремле, имел хорошую репутацию, осуществлял волю западных партнеров и снижал опасность от непредсказуемости России. Запад, несмотря на соглашательскую позицию Москвы, всегда внутренне опасался русской просербской позиции, боялся деятельности нашего парламента, «нажима со стороны правых националистов». Поэтому на Россию постоянно оказывали давление. Россия это давление расценивала как доверие.

Ключевые слова: Югославия, СССР, Горбачев, Россия, Ельцин, США, распад федераций, НАТО, дипломатия.

The Rivalry between the West and Russia in the Balkans in the 90s: Obsequiousness Won

Elena Yu. Gus'kova

Chief Researcher at the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences
Academician of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Doctor of History

The West not only watched how the SFRY was disintegrating, but also controlled and then controlled all the processes. It was very important for him not to let all the Serbs stay in one state, and then weaken them as much as possible, drag them into wars, accuse them of inciting hatred, genocide. In the last years of the USSR's existence, foreign policy was dependent, unstable and consequently powerless. A. Kozyrev was beneficial to Europe and the United States: he was his man in the Kremlin, had a good reputation, carried out the will of Western partners and reduced the danger from Russia's unpredictability. The West, despite Moscow's conciliatory position, has always been internally afraid of the Russian pro-Serbian position, afraid of the activities of our parliament, "pressure from right-wing nationalists." Therefore, Russia was constantly under pressure. Russia regarded this pressure as trust.

Keywords: Yugoslavia, USSR, Gorbachev, Russia, Yeltsin, USA, disintegration of federations, NATO, diplomacy.

События начала 90-х годов, кризис на территории Югославии возникли в конце длительного периода охлаждения, а затем стагнации отношений между СССР и Югославией. Тогда балканское направление находилось на задворках внешней политики России, с одной стороны, как не востребовавшее со стороны Югославии, а с другой — как неприоритетное для Москвы. В это время разразились почти одновременно национально-политические кризисы в Советском Союзе и на Балканах. И... распались две

крупные федерации — СФРЮ и СССР. Югославия оказалась в трудных экономических и политических условиях, а потому искала поддержку среди европейских государств. Заговорила историческая память, и она с надеждой обратилась к России, как это часто случалось в истории. В ответ она встретила холодное непонимание, а также недоумение представителей российской дипломатии по поводу того, почему именно Россия должна участвовать в балканских делах.

И сам Советский Союз переживал тогда наихудшее время — М.С. Горбачев не знал, как сохранить государство, а стремившийся к власти Б.Н. Ельцин знал, как переиграть Горбачева, как получить власть, но не стремился сохранить СССР. И никто из них тогда не думал о том, что Запад не желает сохранить сильное государство, раскинувшееся на огромной территории в Европе и Азии. Сегодня уже не являются тайной планы США по разделу СССР, а потом России. В середине 90-х американские стратеги говорили об успешно осуществленных планах раздела СССР и планировали работать над тем, как расчленить и Россию на 6–8 частей¹. Вашингтон пугали амбиции России на глобальное лидерство в мире. Поэтому в 90-е годы США не намеревались сохранять Югославскую федерацию, размышляли, как поставить под полный контроль внешнюю и внутреннюю политику России. И это им удавалось в полной мере благодаря тому хаосу, который царил в правящей верхушке некогда сильной страны, а также нашей политической элите, ориентированной на Запад. Это отчетливо видно при рассмотрении событий на Балканах в 90-е годы прошлого века.

Запад не просто наблюдал за тем, как распадается СФРЮ, а контролировал, а потом и управлял всеми процессами. Было ему очень важно не дать всем сербам остаться в одном государстве, а затем ослабить их максимально, втянуть в войны, обвинить в разжигании ненависти, геноциде. Почему? Запад знал, что только сербы могут оказать сопротивление, могут не согласиться с навязываемыми решениями, могут до последнего воевать за свободу и независимость. Известна была и любовь сербов к России, а также проверенная в веках поддержка русских сербских братьев.

¹ Савин Л. Будущее России с точки зрения американских стратегов // Фонд стратегической культуры. 2011. 5 ноября. URL: <http://www.fondsk.ru/pview/2011/11/05/buduschee-rossii-s-tochki-zrenija-amerikanskih-strategov.html>

Поэтому Запад беспокоила возможная просербская позиция Советского Союза времен М.С. Горбачева, а также России под управлением Б.Н. Ельцина. На решение Москвы могли повлиять и старые связи русского и сербского народов, и непредсказуемость советского руководства, и отсутствие четкой концепции внешней политики. И... Запад пытался влиять на позицию официальных кругов СССР. Руководству Югославии стало известно, что на одной из встреч высших должностных лиц НАТО и СССР натовцы предупредили русских, чтобы те не вздумали оказывать материальную или идеологическую поддержку ЮНА: тогда НАТО будет реагировать «решительно и со всей силой»². В июле 1991 г. представитель посольства США в Москве посетил МИД СССР и предложил руководству СССР сотрудничество по вопросу югославского кризиса, считая их взгляды идентичными. Влияние США на внешнеполитическое ведомство СССР постепенно начинало давать конкретные результаты. Советский Союз практически прекратил поставки в Югославию вооружения и боевой техники. МИД сделал об этом специальное заявление 19 сентября 1991 г.³. А 25 сентября 1991 г. Россия проголосовала в СБ ООН за резолюцию 713 о запрещении ввоза оружия в Югославию⁴.

Член Президиума СФРЮ Борисав Йович писал, что «Советский Союз в то время мы не спрашивали ни о чем, в экономическом отношении он являлся полностью бессильным, тем более и в политическом. Ситуацию в Сербии и Югославии я разъяснил Михаилу Горбачеву, президенту СССР. Я просил его помочь

² Јовић Б. Посљедни дани СФРЈ: изводи из дневника. Београд: Политика, 1995. С. 342.

³ Заявление МИД СССР председательствующему в органах Европейского Сообщества // Югославский кризис и Россия: документы, факты, комментарии. Современная история Югославии в документах. Т. 2. М.: Славянская летопись, 1993. С. 63.

⁴ URL: https://www.sipri.org/databases/embargoes/un_arms_embargoes/yugoslavia/yugoslavia-1991

нам чем-нибудь. Последовал ответ, что СССР находится в аналогичной ситуации, что Запад одновременно занимается развалом Советского Союза, а также что они даже себе не могут помочь. И так, на наших традиционных друзей невозможно было положиться. Это были реалии»⁵.

Как видим, Горбачев не мог проводить самостоятельную внешнюю политику на балканском направлении, с одной стороны, по причине экономических трудностей и зависимости от западных стран, с другой — этому мешали внутривнутриполитическая обстановка в стране, борьба за власть, серьезные структурные изменения в институтах власти страны и республик.

В середине 1990 г. Б.Н. Ельцин серьезно повысил свой статус во властных республиканских структурах. Двадцать девятого мая он становится председателем Верховного Совета РСФСР. И уже 12 июня Верховный Совет принимает Декларацию о государственном суверенитете РСФСР. Волна суверенитетов прокатилась по всему Союзу. Упрочивая свою власть, Ельцин одновременно укреплял и МИД РСФСР. Одиннадцатого октября 1990 г. министром иностранных дел РСФСР был назначен А.В. Козырев. Когда Ельцин 12 июня 1991 г. стал Президентом РСФСР, Козырев повторно, 25 июля 1991 г., был назначен министром иностранных дел РСФСР. Он и остался возглавлять МИД России после Беловежских соглашений в декабре 1991 г. Ельцин оставил Козырева министром, хотя осознал, что это спорная фигура. Его предупреждали, как пишет президент в своей книге, что «Козырев прозападник, Козырев проамериканец»⁶. Но Ельцин поставил задачу «создать не на словах, а на деле модель мирной российской дипломатии», и А. Козырев с этой точки зрения его устраивал. Ельцина прельщали «мо-

лодость Козырева, его выдержка, его холодноватый профессионализм», умение выдерживать большие физические нагрузки»⁷.

Усиление МИДа РСФСР и ослабление позиций Горбачева не могли не влиять на активность МИДа СССР. Перестала существовать единая внешнеполитическая стратегия и тактика СССР как целостного государства. Не могли не сыграть своей негативной роли и кадровые перестановки в министерстве. Министр иностранных дел СССР А.А. Бессмертных был отправлен в отставку, а на его место 28 августа 1991 г. был назначен Б.Д. Панкин, работавший послом СССР в Чехословакии. Кроме того, в МИДе началась чистка кадров. В основе того или иного решения лежала позиция дипломатов во время августовского путча⁸. В результате от службы были отстранены такие высокопрофессиональные дипломаты, как первый заместитель министра Ю.А. Квицинский, посол в Югославии В.П. Логинов и др. Б.Н. Ельцин планировал большинство функций МИДа СССР передать МИДу РСФСР, оставив тому лишь функции координатора международной деятельности. Уже в ноябре 1991 г. в результате реорганизации дипломатической службы центральный аппарат МИДа СССР был значительно сокращен. Б.Д. Панкин пробыл на высокой должности всего 84 дня. Его сменил Э.А. Шеварднадзе, пробыв во главе реорганизованного Министерства внешних сношений СССР с ноября по конец декабря 1991 г.

Совершенно очевидно, что внешняя политика в последние годы существования СССР была зависимой, нестабильной и вследствие этого бессильной. В предисловии к сборнику документов МИД 1990–1992 годов отмечалось, что «в пе-

⁵ Йович Б. Потерянный век. Сербская позиция в распадае Югославии. Белград, 2017. С. 125.

⁶ Ельцин Б.Н. Записки президента. М.: Огонек. С. 213.

⁷ Там же. С. 214.

⁸ Августовский путч — заговор, попытка государственного переворота, предпринятая самопровозглашенным Государственным комитетом по чрезвычайному положению (ГКЧП) 19 августа 1991 г.

риод после августовских событий 1991 г. основной задачей российской дипломатии стало обеспечение широкой дипломатической поддержки действиям руководства Российской Федерации»⁹.

Обострение политической обстановки в Югославии в 1991 г. не вызывало особого беспокойства у российского руководства, которое исходило из того, что решение возникших в СФРЮ проблем должно происходить без какого-либо вмешательства извне. При этом «советскому руководству приходилось маневрировать, имея дело с самыми разными политическими силами и быстро меняющимися обстоятельствами»¹⁰. Во время всех официальных встреч Москва и Белград обещали взаимовыгодное сотрудничество по всем направлениям, констатировали близость подходов в международных вопросах, высказывались за усиление взаимодействия¹¹. А.С. Черняев вспоминал, что в разговорах с югославами ощущалась прежняя искренняя дружба, наполненная «товариществом, полной открытостью, какой-то родственностью», однако Горбачев на югославские проблемы не реагировал и от таких встреч уставал¹².

Единство стран Запада и международных организаций по поводу сохранения Югославии не продлилось долго.

⁹ Внешняя политика России. Сборник документов. 1990–1992. М. : Международные отношения, 1996. С. 5.

¹⁰ Из предисловия // Отвечая на вызов времени. Внешняя политика перестройки: документальные свидетельства. По записям бесед Горбачева с зарубежными деятелями и другим материалам. М. : Весь мир, 2010. С. 577.

¹¹ СССР — СФРЮ. Разговор по телефону А.А. Бесмертных с Б. Лончаром // Вестник МИД. 1991. 15 марта. № 5 (87). С. 12–13 ; Беседа с Союзным секретарем по иностранным делам СФРЮ Б. Лончаром 10 сентября 1991 г. // Горбачев М.С. Собр. соч. Т. 28. М. : Весь мир, 2018. С. 157–160 ; Вестник МИД СССР. 1990. 1 октября. № 20 (78).

¹² Черняев А.С. Дневники. 1972–1991. Ч. II. С. 666. URL: http://www.e-reading.mobi/bookreader.php/1007502/Chernyaev_-_Dnevnik_1972-1991_Chast_II.html. См. также: Черняев А.С. Совместный исход. Дневники двух эпох: 1972–1991 годы. М., 2008.

В мае 1991 г. Австрия и Албания продемонстрировали свою озабоченность разрастанием кризиса на Балканах и объявили о приведении части вооруженных сил в состояние повышенной боевой готовности. Деятельность мирового сообщества выглядела как ряд спонтанных мер, проводимых под влиянием изменяющихся обстоятельств, хотя, возможно, она носила продуманный и концептуальный характер. Например, ЕС остро реагировал на нежелание Президиума СФРЮ назначить С. Месича на пост председателя этого органа, ссылаясь на необходимость строго придерживаться Конституции СФРЮ¹³, однако вскоре стал поддерживать отделение Хорватии и Словении, забыв и о Конституции Федерации, и о международных актах.

Уже в конце президентства М.С. Горбачева обозначилась тенденция Москвы поддержать Запад в его стремлении «демократически» преобразовать СФРЮ и поддержать стремление каждой республики к независимости. При этом как незапятнанный и правоверный сторонник интернационализма и противник любого шовинизма Горбачев боялся обвинений, что СССР поддерживает мнимую великосербскую идею. По этой причине МИД СССР шел навстречу любым инициативам Запада, если они назывались демократическими. Так нас удалось обвести вокруг пальца с помощью подмены понятий. Мы не задумывались о подрыве международного права и принципов СБСЕ/ОБСЕ, фактически приближая интернационализацию конфликта, а следом за этим и распад СФРЮ.

События последних месяцев 1991 г. привели не только к политическому банкротству М.С. Горбачева, но и к распаду Советского Союза. Двадцать пятого декабря М.С. Горбачев объявил о своей отставке с поста Президента СССР. Над Кремлем был поднят флаг РСФСР.

¹³ URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=781>

С января 1992 г. внешней политикой новой страны занимались Президент Б.Н. Ельцин и министр иностранных дел А.В. Козырев.

При этом следует учитывать, что Ельцин начинал свою деятельность после распада СССР в трудных условиях развития внутривластного кризиса Советского государства. На него не могли не оказывать влияния сложная, кризисная экономическая ситуация в стране, экономическая зависимость от Запада, необходимость выполнять определенные условия, чтобы получить кредиты, иллюзорная надежда на равноправное международное сотрудничество со странами Европы и США, необходимость дистанцироваться от попыток инкриминировать Москве поддержку «великосербской» идеи.

Становление политических структур и определение ориентиров внешней политики новосозданного государства — Российской Федерации — проходили в 1992 г. одновременно. Процесс этот был поспешный, а потому не всегда продуманный и взвешенный.

Государственный секретарь правительства России Г. Бурбулис и министр иностранных дел А. Козырев на своей первой встрече с коллективом бывшего МИДа СССР в декабре 1991 г. разъяснили принципиальное различие между установками эпохи М.С. Горбачева и текущим моментом. Козырев тогда подчеркнул, что впредь Москва будет осуществлять курс на полномасштабное партнерство с Западом и интеграцию с ним¹⁴. И этому тезису он был верен все время своего руководства МИДом РФ.

В Вашингтоне молодого министра уже знали. «Светский, мягкий, бегло говоривший по-английски, Козырев был опытным дипломатом и протеем Шеварднадзе», — писали о нем историк Майкл Бешлосс

¹⁴ Бажанов Е. П. Эволюция российской внешней политики в 90-е годы // Дипломатический вестник. 1997. № 2. Февраль. С. 59–60.

и политик Струоб Тэлботт¹⁵. Пресс-секретарь президента Вячеслав Костиков вспоминал, что к фигуре А. Козырева западные партнеры относились очень бережно. «Был момент, когда чуть ли не каждый приходивший в Кремль на встречу с президентом высокопоставленный посетитель из Западной Европы, и особенно США, просил Б.Н. Ельцина „не сдавать Козырева“. Я не помню, чтобы так ратовали за Е.Т. Гайдара, хотя он тоже слыл западником... Козырев той поры был одной из „священных коров“ на демократическом пастбище», — пишет В. Костиков¹⁶.

Очевидно, что А. Козырев был выгоден Европе и США: он был своим человеком в Кремле, имел хорошую репутацию, осуществлял волю западных партнеров и снижал опасность от непредсказуемости России. Поддержка, которой пользовался Козырев, зиждилась на его беспрекословной готовности сотрудничать, выполнять любые просьбы и указания. Он был очень нужной Западу фигурой. А для России эта личность оказалась негативной. Отсутствие опыта, неуважение к традициям советской дипломатической школы, всецело прозападная ориентация и к тому же не слишком широкий кругозор министра в тот трудный период нанесли России серьезный урон. Для Козырева, по его словам, «Америка была маяком нравственной истины» и играла ключевую роль в его жизни¹⁷.

Козырев открыто говорил: «Демократическая Россия должна быть и будет таким же естественным союзником демократических стран Запада, как тоталитарный Советский Союз был естественным противником Запада»¹⁸.

¹⁵ Бешлосс М., Тэлботт С. На самом высоком уровне. Закулисная история окончания холодной войны. М.: Все для вас, 1994. С. 290.

¹⁶ Костиков В. Роман с президентом. М.: Вагриус, 1997. С. 72.

¹⁷ Козырев А. The New York Times (США): из России — с восхищением и отчаянием. URL: <https://inosmi.ru/politic/20191023/246085710.html>

¹⁸ Там же.

Он решительно хотел изменить подход к внешней политике. «Мы совсем по-новому ставили задачу. Мы хотели (и Ельцин это полностью поддерживал) перейти от разрядки отношений между противниками к партнерским отношениям между союзниками»¹⁹. В этом Козырев видел различие подходов Горбачева и Ельцина. Главное — стать союзниками. У него хорошо складывались отношения с Бейкером, Бушем, Геншером. С какими идеями министр начал руководить МИДом России? Его коньком стали «общечеловеческие ценности». И еще он постоянно повторял несколько фраз из «демократической» лексики, казавшихся министру крайне прогрессивными: «политика нового мышления», «демократические высокоразвитые государства», «переход на цивилизованную, демократическую сторону баррикад», «союз с теми, кто стоит на страже международной законности» и т.п. Меньше всего он говорил о национальных интересах России. С самого начала он был убежден, что НАТО не является врагом России.

Исходя из господствовавших в голове министра демократических постулатов, становится ясно, что национальные интересы России он тоже ставил в рамки чего-то демократического — скорее западного, чем нашего. Это хорошо видно из его разговора с Ричардом Никсоном об интересах новой России. Козырев сказал тогда, что «одна из проблем Советского Союза состояла в том, что мы слишком как бы заклинились на национальных интересах. А теперь мы больше думаем об общечеловеческих ценностях». И попросил Никсона: «Но если у вас есть какие-то идеи и вы можете нам подсказать, как определить наши национальные интересы, то я буду вам очень благодарен»²⁰. Как видим, министр суверенной России спрашивал бывшего президента США по-

мочь ему в определении национальных интересов России! Никсон был удивлен. Присутствовавший при разговоре американский политолог Д. Саймс заметил: «Российский министр — человек, благожелательно относящийся к Соединенным Штатам, но я не уверен, насколько он понимает характер и интересы той державы, которую представляет». Никсон тогда заметил, что ради американских национальных интересов всегда готов «драться изо всех сил», а Козырев, вместо того чтобы защищать и укреплять Россию, «хочет всем показать, какой он замечательный, приятный человек». Именно такая позиция российского министра позволила США рассматривать Россию не как партнера, а как клиента, о чем открыто заявлял Збигнев Бжезинский²¹. Словом, как говорил В.С. Черномырдин, «все это так прямолинейно и перпендикулярно, что мне неприятно».

В декабре 1992 г. А.В. Козырев впервые сформулировал принципы балканской политики Российского государства: принцип равной ответственности сторон в конфликте при отказе от «презюмции виновности» исключительно сербов, смягчение санкций против СРЮ вследствие жестов доброй воли Белграда, введение санкций против Хорватии в случае продолжения ею наступательных военных действий в Сербской Краине²². Однако эти принципы никогда не удавалось осуществить на практике, а их появление на свет было связано с необходимостью снять обвинение в неразработанности целей и программ внешней политики, с правительственным кризисом, когда министр просто разыгрывал сербскую карту, чтобы удержаться в своем кресле.

Рассматривая балканские проблемы, министр был убежден, что решать их на-

¹⁹ Там же.

²⁰ Цит. по: Примаков Е. Годы в большой политике. М.: Совершенно секретно, 1999. С. 210.

²¹ Там же. С. 211.

²² Выступление А.В. Козырева во внешнеполитическом обществе Дании // Дипломатический вестник. М., 1993. № 5/6. С. 11.

до политическими средствами. Именно так он хотел избежать повторения югославского сценария на нашей земле. Ведь югославский кризис для министра стал отображением (результатом) идеологии и политики агрессивного национализма. А следы агрессивного национализма он отчетливо видел и в России.

Для понимания роли А. Козырева в судьбе России и Югославии интересен документ, опубликованный в газете «Правда-5». Это «Запись основного содержания беседы А. Козырева с госсекретарем США Дж. Бейкером» от 9 июня 1992 г. Речь в ней не шла о Югославии, но беседа интересна с точки зрения отношений, которые существовали между присутствующими, и позиции российского министра. В ходе беседы, подчеркивает автор статьи, представители России «втайне от своего народа... игнорируя мнения специалистов ВПК²³, Генерального штаба, ГРУ²⁴ и Службы внешней разведки, договаривались с основным вероятным противником об уничтожении плодов многолетних усилий своего народа — своих лучших межконтинентальных баллистических ракет²⁵. «Перед нами акт государственной измены», — считает автор, делая вывод о том, что американцы торопились разоружить Россию. Договор СНВ-2 был полностью в интересах США, а А. Козырев обещал, что «попытается этот вариант отстоять». Взамен он просил: «Помогите России стать демократическим государством — и тогда очень многое станет возможным», но предупреждал: «Не говорите вслух то, что я сейчас вам сказал, на данном этапе это опасно»²⁶.

Российский дипломат Юлий Воронцов в одном из своих интервью сказал, что для России период 1990-х годов

был очень неприятный, так как именно в это время с нами перестали считаться. «Все эти „братания“ с американцами проходили только с одной, с нашей, стороны. Американцам этого не нужно было... С Россией они считаться не хотят»²⁷.

Как мы видели, концепция внешней политики России еще не была полностью выработана, но занимать определенную позицию и принимать решения по важнейшим вопросам югославского кризиса приходилось уже с первых дней деятельности МИД РФ. И это касалось, прежде всего, наших позиций в СБ ООН.

Следует обратить внимание на то, что в тот период Россия, находясь на начальном этапе формирования своей внешней политики, в непосредственном урегулировании кризиса на Балканах участия не принимала. Ее главной задачей было продемонстрировать Западу приверженность так называемым демократическим принципам, чтобы потом быть допущенной в более узкий круг принимающих или хотя бы исполняющих решения. Москва выражала свою позицию через заявления, обращения, выступления политических руководителей страны на международных форумах. Пока шла проверка Москвы на лояльность, западные страны выстраивали свою систему взаимоотношений с бывшими республиками Югославии. Выступая на открытии Хельсинкской встречи СБСЕ 24 марта 1992 г., Козырев уже позволил себе усомниться в обязательности принципа невмешательства во внутренние дела, когда речь идет о правах национальных меньшинств²⁸.

США были довольны сложившимся сотрудничеством с Россией по вопросу югославского кризиса. Отношения с Козыревым были доверительные, его действия находились под полным контролем

²³ ВПК — военно-промышленный комплекс.

²⁴ ГРУ — Главное разведывательное управление.

²⁵ Предательство: как это делается. Запись основного содержания беседы А.В. Козырева с государственным секретарем США Дж. Бейкером // Правда-5. 1995. 27 октября/2 ноября. С. 3.

²⁶ Там же.

²⁷ Дипломат Юлий Воронцов. Сборник воспоминаний. М.: Международные отношения, 2009. С. 203.

²⁸ Из выступления А.В. Козырева на открытии Хельсинкской встречи СБСЕ 24 марта 1992 г. // Югославский кризис и Россия. С. 69.

Вашингтона. Российский министр был исполнительным и безотказным. Оппозиционная газета «День» опубликовала несколько документов, раскрывающих характер взаимоотношений А. Козырева и внешнеполитических структур США: они не только находились в постоянном контакте с министром РФ, но и ревизовали его деятельность. Например, 11 апреля 1992 г. госсекретарь США Дж.А. Бейкер во время телефонного разговора с Козыревым высказал просьбу о спешном признании Боснии и Герцеговины. Министр в тот же день дал распоряжение Б.Л. Колоколову и А.И. Глухову «срочно подготовить записку по вопросу о признании Боснии и Герцеговины»²⁹. Вопрос даже не обсуждался. И таких случаев много. Вспомним, например, действия министра накануне и во время принятия санкций против Югославии.

Уже в первый год своей деятельности МИД РФ взял на себя важную функцию, предложенную Западом, — стать посредником в переговорном процессе с Белградом по вопросам, которые сербы считали недопустимыми для Сербии и Черногории. Эта позиция нашла свое обоснование в статьях министра. Так, Козырев отмечал главную тактическую линию поведения российской дипломатии на Балканах — «используя добрые отношения, убедить сербское руководство прислушаться к голосу разума»³⁰. Российская дипломатия делала то, чего Запад ждал, говоря языком министра, от «демократов в Кремле» — «подлинного союза с теми, кто стоит на страже международной законности и готов применять для этого самые решительные меры»³¹. Такая позиция выражала победу в рос-

сийской внешнеполитической мысли тех, кто утверждал, что «для России Балканы не могут стать основным направлением ее внешней политики и основной зоной обеспечения ее национальных интересов»³².

Желание получить экономическую и политическую поддержку Запада, стремление России занять место СССР в международных организациях, Совете Безопасности, избежав югославского варианта, стали основным оправданием политики А. Козырева. Он подробно объяснял причины, по которым Россия была вынуждена занять именно такую позицию.

Во-первых, она должна была отплатить благодарностью «английским и другим коллегам», при поддержке которых «России удалось унаследовать статус, привилегии и одновременно ответственность одной из пяти великих держав — постоянных членов Совета Безопасности», что произошло отнюдь не автоматически. Одним из условий закрепления за Россией статуса, который имел СССР, был, разъяснял Козырев, отход от антизападной доктрины и «блокирующей конфронтационной линии» в Совете Безопасности. Теперь от России в Совете Безопасности ожидали только «твердого российского „да“». Министр легко, без раздумий принял идею «выбивания» из Белграда уступок «с помощью санкций и других жестких мер»³³.

Во-вторых, США в 1992 г. пообещали выделить России крупномасштабную финансовую помощь общим объемом в 24 млрд долларов как раз накануне голосования по вопросу санкций в Совете Безопасности, а также отсрочку по выплатам российских долгов на десять лет³⁴. Это, безусловно, был сильный ар-

²⁹ Публикация документов. «Дорогой Андрей!..» // День. 1992. № 30 (58). 26 июля/1 августа. С. 1.

³⁰ Козырев А. На чьей стороне Россия в югославском конфликте // Югославский кризис и Россия. С. 342.

³¹ Козырев А.В. «Преображение или кафкианская метаморфоза»: демократическая внешняя политика России и ее приоритеты // Независимая газета. 1992. 20 августа. С. 4.

³² Шмелев Б., Язькова А. Заключение // Балканы: между прошлым и будущим. М., 1995. С. 218.

³³ См.: Козырев А.В. «Преображение или кафкианская метаморфоза». С. 346, 347.

³⁴ Гайдар Е. Дни поражений и побед. М.: Вагриус, 1996. С. 170; Стенограмма парламентских слушаний Комитета по международным делам и

гумент против самостоятельной политики России на балканском направлении. Однако следует отметить, что в декабре 1992 г. Москва получила только часть обещанного — 15 млрд долларов. При этом на декабрьских парламентских слушаниях звучала цифра в 1,5–2 млрд долларов потерь для России от введения санкций против Югославии³⁵.

В-третьих, Россия в тот период была очень слабой экономически, политически, дипломатически и в военной сфере. Только что пережив развал СССР, эвакуацию своих воинских частей из Германии, Польши, Венгрии и других стран, похоронив СЭВ и Варшавский пакт, Россия все положила на алтарь рыночной экономики ради будущего благосостояния. Поэтому, как подчеркивал Козырев, России так важно было «беспрецедентно благоприятное международное окружение в период тяжелейших внутренних испытаний»³⁶.

В-четвертых, Козырев в своей политике сразу отбрасывал такие факторы, как славянство и православие, из-за многонационального характера Российской Федерации.

И наконец, в-пятых, такая политика должна была привести Россию «в качестве великой державы в семью наиболее передовых демократических государств с рыночной экономикой, если хотите, в так называемое западное общество»³⁷.

Любовь западных политиков Козырев заслужил своим послушанием и покорностью, умением добиться в Белграде

необходимого Западу решения, преодолев все хитросплетения кремлевских коридоров власти. Он оказался умелым исполнителем воли Запада, но огромный вред России принес тем, что не смог прогнозировать последствия действий международных организаций в Югославии для нашей многонациональной федерации; он не был способен предвидеть, как они скажутся на всей системе европейской безопасности; не разглядел начавшееся разрушение системы международного права; верил в доброжелательное отношение Запада по отношению к России, в полное совпадение внешнеполитических задач и приоритетов России и стран Запада, в возможность России встать в один ряд с США, Англией, Германией, в безопасность для России такой политики «демократических государств»; не просчитал стратегические цели Запада по политическому, военно-техническому и экономическому ослаблению Югославии и России, лишению России ее естественных союзников и партнеров, расширению сфер влияния США и Германии на Восточную Европу, Балканы и бывшие республики СССР; не предполагал, что его самого просто используют против интересов России. Он действовал вполне осознанно, уверенно, правда, не заглядывая вперед и не прогнозируя результаты.

Когда были решены главные проблемы нового государства — правопреемственность в международных организациях, установление «дружественных отношений» с европейскими странами и США, укрепление власти в стране, — начался период умеренной активности во внешней политике России на югославском направлении. Он связан с попыткой активизации международного сотрудничества с западными странами, с большим желанием включиться в процесс урегулирования кризиса на территории бывшей Югославии в качестве равноправного партнера западных государств.

внешнеэкономическим связям Верховного Совета Российской Федерации 21 декабря 1992 г. // Югославский кризис и Россия. С. 149.

³⁵ Выдержки из справки Министерства иностранных дел России, представленной на слушаниях в Верховном Совете // Там же. С. 144; Стенограмма парламентских слушаний Комитета по международным делам и внешнеэкономическим связям Верховного Совета Российской Федерации 21 декабря 1992 г. // Там же. С. 146.

³⁶ См.: Козырев А.В. «Преобразование или кафкианская метаморфоза». С. 344.

³⁷ Там же. С. 352.

Москва была допущена к этому процессу, поскольку полностью соглашалась с западным планом урегулирования.

Российская дипломатия осуществляла политическую активность в дозволенных ей границах, выполняя роль старшего брата-советчика сербской стороны, когда никто другой уже не мог повлиять на нее. Уговаривая сербов, А. Козырев шел даже на ложные обещания: предлагал Югославии снятие санкций, сербам в Боснии — самоопределение и конфедеративный союз с Сербией. Он уверял и сербов, и русских, что, как только Белград будет прислушиваться к его советам, «вопрос о санкциях отпадет сам собой», санкции «будут моментально сняты»³⁸.

Москва еще пыталась использовать свое историческое влияние на Балканах, но все больше и больше теряла образ справедливого и сильного государства, пекущегося о равновесии и взвешенности в европейских международных отношениях. Россия участвовала в урегулировании, выполняя главным образом волю других, но никогда не вела самостоятельную партию в оркестре, о чем мечтал министр, а лишь выступала в роли подголоска. Российская дипломатия декларировала тогда, что придерживается объективности и сбалансированности, не стремится к «просербскому крену». Замминистра иностранных дел РФ А. Адамишин вспоминал, что ответил Игльбергер на предложение Козырева обсудить положение в Югославии: «Не беспокойтесь, это мы берем на себя, тем более что возможность вмешательства по-прежнему не снята с повестки дня»³⁹. Российская дипломатическая миссия на Балканах в тот период нанесла большой урон российско-югославским (сербским) отношениям, традиционному престижу

и влиянию России в этом регионе. Сербы прекрасно понимали, какую роль отвели на Западе России.

Клинтон решил поставить урегулирование на Балканах под собственный контроль. Европе давалось понять, что она не справляется со столь сложной задачей. Десятого февраля 1993 г. Белый дом обнародовал собственный план по улаживанию конфликта в БиГ, который означал переход США к активной роли в европейской политике. Он предусматривал, кроме прочего, и дальнейшее ужесточение санкций против Сербии, и координацию деятельности ООН с НАТО, и возможное использование силы⁴⁰. План содержал в себе шесть пунктов: 1) более активное включение США в переговоры, которые ведут С. Вэнс и Д. Оуэн; 2) принятие сербами, мусульманами и хорватами предложенного плана; 3) увеличение давления на Сербию, чтобы наказать ее за амбиции (чтобы лишить сербов надежды на помощь, предупреждалось, что делать Америка это будет вместе с Россией); 4) увеличение гуманитарной помощи и создание международного суда по военным преступлениям; 5) использование американских военных сил в операциях ООН и НАТО в БиГ; 6) более тесное сотрудничество в этом с Москвой⁴¹. США надеялись, что смогут впервые в истории получить право на осуществление военной операции в Боснии. Даже такой ультимативный план показался мусульманам не очень жестким. Они просили ввести в Боснию американские войска⁴².

Все последующие события показали, что у России и США почти не было рас-

³⁸ Из стенограммы заседания Верховного Совета РФ 18 февраля 1993 г. // Югославский кризис и Россия. С. 167, 170.

³⁹ Адамишин А. В разные годы. Внешнеполитические очерки. М.: Весь мир, 2016. С. 361.

⁴⁰ Давыдов Ю.П., Приходько О.В. и др. Югославский кризис: Интернационализация или интервенция? // США: Экономика, политика, идеология. М., 1993. № 8. С. 56.

⁴¹ План САД за Босну // Политика. 1993. 11 февр. С. 3.

⁴² Постоянный представитель Боснии при ООН высказался за более решительное вмешательство США // ИТАР-ТАСС. Серия «СЕ». 1993. 14 февраля. С. 4.

хождений во взглядах на урегулирование. Диалог с американской администрацией на разных уровнях был достаточно активным. В США были довольны, что у России и Соединенных Штатов очень много общего в их позиции относительно Сербии.

Запад, несмотря на соглашательскую позицию Москвы, **всегда внутренне опасался русской просербской позиции**, боялся деятельности нашего парламента, «нажима со стороны правых националистов»⁴³. Поэтому на Россию постоянно оказывали давление. Так, С. Тэлботт, второе лицо в американском госдепе, а также германский министр иностранных дел К. Кинкель, публично связали и оказание экономической помощи России в 1993 г., и вообще политику Клинтона в отношении России с тем, как она поведет себя в вопросе о санкциях Югославии. Кристофер звонил в МИД РФ и предостерегал Россию от использования права вето при голосовании резолюции в Совете Безопасности, поскольку это нанесет ущерб российско-американским отношениям. В частности, это может усложнить усилия американской администрации по обеспечению поддержки в Конгрессе вопроса об оказании помощи Москве⁴⁴.

Не удовлетворяясь ролью лишь посредника, Москва иногда выступала с собственными инициативами, но они все не были собственными, а включали в себя, как отмечал В. Чуркин, идеи, высказывавшиеся рядом западноевропейских стран, США, другими членами мирового сообщества. «Мы рассматриваем все решения, которые предстоит принять и реализовать, как плод коллективной мысли и коллективных усилий»⁴⁵. Как видим,

Россия стремилась остаться в группе тех, кто обсуждает балканские дела, поэтому для российской политики было важно иметь «единый подход мирового сообщества, а в его рамках связка России и Соединенных Штатов играет весьма существенную роль»⁴⁶.

В стратегии международного сообщества по урегулированию кризиса уже давно действовал «нажимной компонент», который, как считал даже В. Чуркин, являлся объективным фактором⁴⁷. На кого нажимали? Естественно, на сербов. И здесь роль России была незаменима. Перед ней стояли две задачи: контактировать с Белградом и с сербами в БИГ, и по этому вопросу «сверять время» с ведущими членами международного сообщества.

У России не получалось выработать собственную программу по БИГ, но, даже когда она отставивала свою позицию, потом долго оправдывалась. Например, когда Совет Безопасности голосовал за резолюцию 820⁴⁸ о введении новых санкций против Югославии, российский представитель энергично выступал против того, чтобы эта резолюция ставилась на голосование, а при голосовании воздержался. Через два дня перед журналистами Чуркин объяснял позицию России: такое голосование не означает, что Москва «стоит на грани того, чтобы выпасть из общих усилий международного сообщества по урегулированию в Югославии»⁴⁹. И впредь она будет действовать, исходя из интересов международного сообщества. А на вопрос жур-

⁴³ Интервью лорда Оуэна // ИТАР-ТАСС. Серия «СЕ». 1993. 30 апреля. С. 7.

⁴⁴ Адамишин А. В разные годы. С. 372–373.

⁴⁵ Пресс-конференция заместителя министра иностранных дел РФ В.И. Чуркина 29 января 1993 г. // Дипломатический вестник. 1993. № 5/6. Март. С. 18.

⁴⁶ Пресс-конференция заместителя министра иностранных дел РФ С.В. Лаврова 2 февраля 1993 г. // Там же. С. 19.

⁴⁷ Пресс-конференция специального представителя Президента РФ, заместителя министра иностранных дел РФ В.И. Чуркина 30 апреля 1993 г. // Там же. № 11/12. С. 16.

⁴⁸ Организация Объединенных Наций. Резолюция 820 (1993) (17 апреля 1993 г.). URL: https://e-ecolog.ru/docs/hBTmnhvK14cT0aDj1-QMd?utm_referrer=https%3A%2F%2Fya.ru%2F

⁴⁹ Там же. № 9/10. С. 21.

налиста, почему Россия не использовала право вето, ответил, что Россия не будет вступать в конфронтацию с международным сообществом из-за отсутствия договоренностей сторон в БиГ.

Напомним, что в те годы активизировалась деятельность НАТО на Балканах. Запад и США делали все, чтобы утвердить ее новую роль в Европе. Уже тогда противник был намечен, а самолеты рвались в бой. Натовцы не скрывали, что готовы нанести удары по сербским позициям. Ждали лишь повода, чтобы обвинить в чем-то сербов. Когда же виновными оказывались мусульмане, то этот момент пережидали и продолжали вновь обвинять сербов.

В 1993 г. в деятельности международных организаций по урегулированию кризиса на территории бывшей Югославии уже обозначились активность НАТО и желание этого блока непременно участвовать в этом процессе. Позиция России по этому вопросу определялась, прежде всего исходя из убеждений министра А. Козырева, который отстаивал необходимость сотрудничества России с НАТО. По его словам, НАТО не угрожает России, а вступление стран Центральной и Восточной Европы в НАТО контрпродуктивно без России⁵⁰.

Над сербами на Балканах в 1994 году довлела лавина ультиматумов, угроз, наказаний, огромного дипломатического натиска, что продолжало политику необъективности. И не последнюю роль в этом играла команда А. Козырева.

Россия в начале 1994 г. занимала в боснийском урегулировании достаточно активную позицию, участвуя в переговорах, налаживая контакты между сторонами и представителями международных организаций, выступала с предложениями, которые, правда, редко встречали поддержки у западных коллег. Запад как бы дозировал инициативность

России. Даже если активность Москвы не слишком отличалась от планов Запада, то самостоятельность могла навредить тем, что позволяла бы России выделиться и набрать очки у одной из сторон конфликта. Поэтому такая деятельность Москвы не очень приветствовалась. Например, в январе 1994 г. Россия выступила с инициативой урегулирования в БиГ, которую МИД рекламировал как «экстраординарные меры». Но Запад не позволил этим инициативам реализоваться. Поэтому Россия в СБ проголосовала за резолюцию о возможном применении силы, вплоть до нанесения воздушных ударов.

Россия не предпринимала никаких действий, чтобы предотвратить начало военной акции НАТО против сербов, хотя у себя в стране дипломаты уверяли народ, что операции альянса на территории Югославии невозможны. Россия занимала попустительскую позицию, всегда голосовала за все резолюции Совета Безопасности. А в феврале 1994 г. вообще произошел «дипломатический казус»: Россия попыталась «спрятаться» от решения вопроса о нанесении бомбовых ударов. «Послы трех великих держав — США, Англии и Франции, — как утверждают, нанесли визит генсеку ООН Бутросу Гали, видимо, для того чтобы в обход России вырвать у него санкцию на нанесение бомбового удара. Характерно, если верить международным информационным агентствам, российского представителя Юлия Воронцова найти не смогли. Он, совсем в стиле анекдота, отправился среди недели куда-то за город. Ясно, что Воронцов, опытнейший чиновник, не получив, видимо, четких и недвусмысленных инструкций из Москвы, а то и прямо из Кремля, предпочел скрыться с глаз долой, как тот шериф, у которого всегда были готовы удочки на случай, если горожане соберутся линчевать негра»⁵¹. Б. Клинтон 10 февраля, когда ситуа-

⁵⁰ Цит. по: Примаков Е. Годы в большой политике. М.: Совершенно секретно, 1999. С. 229.

⁵¹ Нашего посла не нашли // Куранты. 1994. 29 января. С. 2.

ция была критическая, ни днем ни ночью не мог связаться с Б. Ельциным, чтобы переговорить по вопросам Боснии. Ряд наблюдателей комментировали, что Б. Ельцин избегал брать на себя ответственность и поддерживать сербов.

Чтобы избежать ударов самолетов НАТО по сербским позициям, сербы выполнили все условия альянса, и Москва ожидала, что в ответ участие НАТО не понадобится. Я. Акаси 20 февраля заявил, что для решения проблемы тяжелого вооружения он не нуждается в военно-воздушной поддержке со стороны НАТО⁵². Но вопрос бомбовых ударов снят не был. Белый дом выразил готовность предоставить американскую авиацию для нанесения воздушных ударов. Не совсем ясной для Б. Клинтона была лишь позиция России. Из далекой Москвы доходили слухи, что Россия выступит против воздушных ударов.

Нашей дипломатии тогда казалось, что теперь Западу придется с нами считаться. «Сотрудничество с Россией принесет значительно больше результатов для урегулирования конфликтов и налаживания безопасности, чем напоминающие холодную войну рецидивы конфронтации с Москвой»⁵³. Однако США не выражали восторга по поводу активности России. Четырнадцатого марта во Владивостоке «госсекретарь Кристофер дал понять российскому коллеге Козыреву, что излишняя суета российской дипломатии, дескать, только разрушает тонкую паутинку компромиссов, плетущихся вашингтонскими эмиссарами. Иными словами, янки советуют Москве, не поднимая волны, отыграть назад, вернувшись к тому благодному времени, когда россиян приглашали на переговоры в качестве „коспонсоров“, дабы они испытали похмелье на американском дипломатическом пиру»⁵⁴.

⁵² Адамишин А. В разные годы. С. 381.

⁵³ Там же. С. 381–382.

⁵⁴ Щипанов М. Наш триумф против американского // Куранты. 1994. 23 марта. С. 3.

Российская дипломатия находилась в трудном положении. С одной стороны, увенчалась успехом российская инициатива по выполнению сербами ультиматума НАТО, а с другой — она никак не могла повлиять на решения США. А. Козырев в Москве категорически отвергал возможность операции НАТО на территории бывшей Югославии⁵⁵. Но, вероятно, он хорошо знал о планах наших западных партнеров. Представитель Госдепартамента М. Мекари подчеркивал, что русские функционеры открыто говорят о Боснии одно, а при контактах с американской администрацией — другое. На вопрос о том, как он прокомментирует заявление В. Чуркина о том, что воздушные удары НАТО будут угрожать безопасности России, он ответил, что заявление Чуркина не соответствует тому, что они знают о позиции русского правительства, что американское правительство информировано о другой позиции России по поводу воздушных ударов, нежели той, которая сообщается официальными русскими представителями⁵⁶.

Эйфория российской дипломатии, спасающей сербов от несправедливой натовской агрессии, продлилась недолго. Их позиции все равно бомбили. Со стороны Москвы не было никакой реакции. В.И. Чуркин в своей книге много места уделил тому, как проводили операцию ввода русского батальона в район Сараева, как мировые СМИ писали о победе российской дипломатии, как его поздравлял президент. Но ни слова не сказано о том, что это не заставило НАТО отказаться от своих планов. Двадцать седьмого февраля были осуществлены первые удары американских истребителей по сербским целям. С этого времени угроза бомбовых ударов силами НАТО постоянно висела над сербами.

Следует подчеркнуть, что в Москве и во властных структурах были здраво-

⁵⁵ Югославский кризис и Россия. С. 87.

⁵⁶ Bilten vesti. Moskva, 1993. 9 febr. С. 1.

мыслящие люди, которые пытались помешать или хотя бы показать российской дипломатии другие возможности влиять на процесс югославского урегулирования. В начале 1994 г. в Аппарате Президента помощником по национальной безопасности стал Ю. Батурин, который вместе с К. Никифоровым разрабатывал альтернативную модель боснийского урегулирования, положив в ее основу принцип равных прав сторон. Они продумывали самостоятельные шаги России не под присмотром западных партнеров. Во время поездки в Югославию, о которой не знал А. Козырев, они смогли договориться с сербами даже по карте Контактной группы и по всем остальным документам. Гарантией согласия сербов со всеми предложениями международных организаций могла стать поддержка России, справедливое отношение ко всем сторонам конфликта⁵⁷. Но этой поддержки как раз и не произошло. Эти факты говорят о том, каких успехов можно было бы добиться в урегулировании, если действительно к этому стремиться. Последующая активность Ю. Батурина, его вмешательство в югославские проблемы иногда корректировали деятельность министра, но не могли изменить основной направленности деятельности МИДа.

Бывший замминистра иностранных дел А. Адамишин говорил позже, что «Москва должна быть более определенной. Если она хочет остаться нейтральной, то должна потребовать этого и от других. Между тем, когда хорваты идут в наступление против сербов в защищенную резолюцией ООН зону, а мусульмане нападают из защищенной зоны, и никто, буквально никто, даже мы, не говорит ничего, ситуация становится очень опасной»⁵⁸.

⁵⁷ Никифоров К. Между Кремлем и Республикой Сербской. (Боснийский кризис: завершающий этап). М.: Институт славяноведения РАН, 1999. С. 46–56.

⁵⁸ Bilten vesti. Moskva, 1995. 20 jun. С. 3–4.

Наши дипломаты действительно были свидетелями многих несуразностей в том процессе урегулирования, который осуществляли западные «миротворцы». Но их позиция была озвучена позже, как правило, в мемуарах и воспоминаниях.

В марте 1994 г. еще один город в БИГ стал предметом рассмотрения комитетов и комиссий ООН, Совета Безопасности. Это Тузла. Говорили и писали о тяжелой гуманитарной обстановке в городе, невозможности доставлять продовольствие и гуманитарные грузы наземным путем. В 10 км южнее Тузлы находился аэродром, через который миротворцы хотели начать доставку помощи воздушным путем. Аэродром имел две неповрежденные взлетно-посадочные полосы. Они были способны принимать самолеты любых типов.

Вопрос открытия аэродрома в городе Тузла, занятом сербами, стоял на повестке дня в штабе СООНО давно. Но идти на уступки сербы отказывались, так как никто из миротворцев не давал гарантии, что этот аэродром не будет использоваться для доставки оружия мусульманам и хорватам. И опять инициатором давления на сербов выступила Россия, вернее А. Козырев, который начал переговоры с сербами.

Решающим аргументом, убедившим сербов пойти на уступки, стала готовность Москвы контролировать тузланский аэродром. Козырев пообещал, что сербские офицеры будут ежедневно наблюдать за доставляемыми грузами, а Россия со своей стороны «примет существенное участие в установленном международном контроле за невоенным использованием аэропорта». «Существенное участие» оговаривалось в составе 20 человек военных наблюдателей и гражданской полиции. Учитывая именно этот фактор, сербы согласились. «Мы верим в беспристрастность русских. Их присутствие — гарантия того, что вме-

сто продовольствия мусульмане не будут получать оружие», — заявил Р. Караджич⁵⁹.

Из дневника видного политика Республики Сербской Н. Колевича узнаем, что 21 февраля в Лукавице состоялось совещание, которое созвал В. Чуркин. Он потребовал согласия на открытие аэродрома, обещая, что большинство наблюдателей там будут русские. Ответ от сербов он требовал немедленно. А. Буха и Н. Колевич такого решения принять не могли, и поэтому, как записал Н. Колевич, «он уехал, а мы остались с новой проблемой»⁶⁰.

28 февраля 1994 г. сербская делегация во главе с Р. Караджичем прибыла в Москву. Первого марта состоялась его официальная встреча с Козыревым и Чуркиным. Перед Караджичем положили документ об открытии аэродрома в Тузле и требовали его подписать. М. Краишник вспоминал, что сербская делегация, прибывшая в Москву на переговоры с А. Козыревым, не могла согласиться с открытием аэродрома, так как была уверена, что через него сразу пойдет поток оружия из мусульманских стран для мусульман БиГ. Во время обмена мнениями Козырев вспылил и стал обвинять сербов и угрожать им. Разговор закончился ничем. Сербов обиделись, что министр не хотел их понять⁶¹. Чуркин тоже подтверждал, что переговоры, длившиеся более двух часов, складывались тяжело. По Н. Колевичу, стороны препирались на повышенных тонах весьма драматично⁶². Караджич получил заверения от министра, что российская сторона готова «на-

править в Тузлу своих наблюдателей, исходя из важного гуманитарного значения открытия аэропорта»⁶³. Сербов настаивали, чтобы в текст договора вошло положение о присутствии русских и сербских наблюдателей. Пока обедали, текст договора был подготовлен, и делегация вышла к журналистам, которые уже ждали перед зданием МИД.

Президент РС Р. Караджич заявил журналистам, что сербы согласились открыть аэродром в Тузле для доставки гуманитарных грузов лишь в ответ на российскую просьбу⁶⁴. Сербов ожидали, что российская сторона, подписавшая договор, выполнит свои обещания. Соответственно, во всех дальнейших переговорах с Я. Акаси Караджич требовал выполнения пунктов соглашения, настаивая на сербском мониторинге грузов и присутствии российских офицеров. Однако руководство СООНО не соглашалось оставлять на аэродроме сербских офицеров и тем более размещать там русских. И мусульмане не были согласны, чтобы русские контролировали аэродром, писали об этом в Генеральную ассамблею ООН⁶⁵.

Это видно из переписки К. Аннана, Б. Бутроса-Гали и Я. Акаси. В письмах заместителя генсека ООН К. Аннана звучал вопрос: настаивает ли Р. Караджич все еще на присутствии сербских офицеров на аэродроме? И на каком основании русские будут присутствовать на этом аэродроме?⁶⁶ Постоянный представитель РФ при ООН Ю. Воронцов информировал Генерального секретаря ООН Б. Бутроса-Гали о содержании договора между Москвой и «боснийской сербской стороной по мерам открытия аэропорта в Тузле», однако упомянул лишь

⁵⁹ Цит. по: Юсин М. Под давлением Москвы боснийские сербы идут на уступки // Известия. 1994. 3 марта. С. 3.

⁶⁰ Кољевић Н. Стварање Републике Српске. Дневник 1993–1995. Књ. 1. Београд: Службени гласник, 2008. С. 444.

⁶¹ Крајишник М. Украдене године или године које је украо сатана. Српско Сарајево: Сарајевоинвест, 2009. С. 145.

⁶² Кољевић Н. Стварање Републике Српске... С. 448.

⁶³ Пребывание Р. Караджича в Москве 28 февраля — 3 марта 1994 г. // Дипломатический вестник. 1994. № 5/6. Март. С. 24.

⁶⁴ Там же.

⁶⁵ Документ ООН. А/48/891.

⁶⁶ Документ UNPROFOR. From Annan to Akashi. № 1454, № 649.

о 10 сербских офицерах связи⁶⁷. Дипломат заверял, что Москва «проводит линию в духе соответствующих резолюций СБ и полностью учитывает лежащую на ООН ответственность за урегулирование в бывшей Югославии»⁶⁸. А Я. Акаси настаивал, что на аэродроме должна находиться международная команда голубых касок, в которую можно включить и русских⁶⁹.

Аэропорт планировали открыть 22 марта, но шведские миротворцы сообщали, что политические дискуссии тормозят этот процесс⁷⁰. Я. Акаси, В. Чуркин и Р. Караджич обсуждали 16 марта вопрос о присутствии российских и сербских офицеров на территории аэропорта, и Акаси был категорически против этого плана, фактически отрицая содержание московских договоренностей⁷¹.

22 марта состоялся первый пробный полет самолета в аэропорт Тузлы. Выступая на брифинге 24 марта 1994 г., В. Чуркин сказал интересную фразу: «Как мы и договаривались с руководством СООНО, там присутствуют российские наблюдатели, потребность в которых оказалась не столь большой, как мы полагали»⁷². Вскоре русских не останется там совсем.

Россия праздновала большую дипломатическую победу. Но ни одно из обещаний России выполнено не было. Русские, а тем более сербские, наблюдатели на аэродроме отсутствовали. Руководство международных сил и лично Я. Акаси объясняли свою позицию тем, что А. Козырева не уполномочивали

подписывать договор от имени СООНО. Через аэродром, как и предполагали сербы, пошли и гуманитарные, и военные грузы для мусульман.

И таких примеров можно привести много... Ни в одном из эпизодов Россия не заняла самостоятельной, а значит, объективной позиции. Даже осенью 1994 г., когда РС находилась в дипломатической блокаде и Р. Караджич обратился к России и Америке выступить посредниками в продолжении переговорного процесса, Россия не ответила на это предложение. Р. Караджич просил российского президента восстановить дипломатические контакты, прислать своего представителя в Пале и прервать международную изоляцию. Он писал Б. Ельцину, что представители России «как будто глухи и к Вашим советам, и к нашим требованиям. Ни одно сербское требование не было учтено»⁷³. Однако российский МИД по-прежнему был против размораживания любых контактов с сербами в Боснии.

В 1995 г. российская дипломатия планировала продолжить участвовать в решении сложнейших проблем на территории БиГ и Хорватии. Однако в Послании Президента РФ Федеральному Собранию 16 февраля 1995 г. в разделе «Приоритеты внешней политики» о югокризисе не было сказано ни слова. В Дипломатическом вестнике в 1995 г. исчезла отдельная рубрика о событиях на Балканах. По сравнению с 1994 г. активность российской дипломатии на этом направлении снизилась, хотя стали ощущаться критический настрой при обсуждении участия НАТО в деятельности по поддержанию мира и безопасности, озабоченность последствиями применения инструмента санкций. Однако в целом позиция российского министра не изменилась. Убежденность в виновности сербов у министра иностранных дел РФ

⁶⁷ Документ UNPROFOR. From Annan to Akashi. № 649.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Документ UNPROFOR. From Akashi to Annan. № Z-357.

⁷⁰ Документ UNPROFOR. Daily Press Summary. 1994. 15 March.

⁷¹ Документ UNPROFOR. From Akashi to Annan. № Z-431.

⁷² Из брифинга специального представителя Президента РФ заместителя министра иностранных дел РФ В.И. Чуркина 24 марта 1994 г. // Дипломатический вестник. 1994. № 5/6. Март. С. 27.

⁷³ Никифоров К. Между Кремлем и Республикой Сербской... С. 76.

со временем не уменьшилась, выражения стали жестче и менее дипломатичными. Так, Караджича и Младича он называл «людьми отпетыми», Младича и сербских военных — людьми, «которые уже перешли черту». Даже позволял себе озвучивать слухи: «У Младича дочь покончила самоубийством из-за того, что совершает отец»⁷⁴.

Москва уже не могла помешать Вашингтону осуществлять свои планы на Балканах. Россия присоединилась к натовской программе «Партнерство во имя мира». В МИДе, как вспоминал дипломат А. Адамишин, «югославский вопрос превратился в предмет внутривосточной борьбы. Большой разницей между ведомствами, военные поддерживают Караджича, Козыреву что ни говори, все оставляет себе, неясно, докладывает ли наверх и что именно»⁷⁵.

В целом США выполнили все поставленные задачи на Балканах. Партнерство с Россией доказало превосходство Запада, поэтому уровень отношений с Москвой стал понижаться. Москва стала замечать, что отношение к ней членов Контактной группы изменилось. Ситуация складывалась так, что мнение Москвы уже не беспокоило западных партнеров. Например, Россию даже не пригласили на заседание Контактной группы 3 августа, когда Запад обсуждал планы операций НАТО в Боснии. А «семерка» по своему плану принимала постановление по Боснии без России, еще до появления на встрече Б. Ельцина. Оставался еще Совет Безопасности, где на принятие решений Москва могла влиять. Но там самым большим российским «нет» было не вето, а воздерживание при голосовании.

Отсутствие стратегии внешней политики, четко обозначенных интересов и целей, которых хочет достичь российская дипломатия, имели как следствие

деятельность, направленную на тушение отдельных очагов напряженности в разных частях Боснии и Хорватии. Подчиненные целям внешней политики не России, а других государств, они, как правило, не имели серьезного успеха в достижении мира на этой земле. Судя по той политике, которую проводила российская дипломатия, официальную Москву мало интересовало благополучие сербского народа, его жизнь под санкциями, неэффективность международных посредников. Россия стремилась слегка возвысить свой голос в хоре международных переговоров, набрать очки, чтобы показать важность своей роли в переговорах с сербами, идущими на уступки только по просьбе России.

В Сербии тоже росло разочарование политикой России. Газета «Аргумент» писала в июле 1994 г., что сербы зря надеются на Россию и ждут от нее справедливого решения их проблем. «Ничего хорошего сербы не должны ждать от России, пока там государственным рулем управляют Козырев (прежде всего он), Ельцин, Чуркин, Черномырдин»⁷⁶. До сих пор русские ничего не сделали в решении югославского кризиса, что было бы против воли США и Германии. «Россия как фактор влияния на международную политику не существует. С ней советуются, но ее не уважают»⁷⁷. И конкретно: Россия не блокировала ни одну резолюцию СБ, направленную против сербов, не предотвратила санкции, не продала сербам ни грамма газа для обогрева домов. Россия согласилась с развалом Югославии, участвовала в разжигании войны в БиГ и Хорватии, промолчала, когда снимали эмбарго на поставки оружия мусульманам.

На наш взгляд, российская дипломатия страдала необъективностью, не смогла стать фактором, который бы уравнивал разные позиции Запада

⁷⁴ Адамишин А. В разные годы... С. 394.

⁷⁵ Там же. С. 392.

⁷⁶ Дмитровић Р. Залудно српско веровање Руси-ма // Аргумент. 1994. 1 јул. С. 9.

⁷⁷ Там же.

и стремилась бы к взвешенному отношению ко всем сторонам конфликта, хотя заявлялось об этом регулярно. Важно также отметить, что Запад имел планы по Боснии и Югославии, а Россия — нет. США не мешали России проявлять инициативы, но до определенного момента: пока они не мешали планам НАТО.

Таким образом, главные просчеты политики Козырева носили стратегический характер. Он не просчитал цели Запада по политическому, военно-техническому и экономическому ослаблению Югославии и России, лишению России ее естественных союзников и партнеров, расширению сфер влияния США и Германии на Восточную Европу, Балканы и бывшие республики СССР; не предполагал, что его самого просто используют в интересах Запада. Он действовал вполне уверенно, правда, не заглядывая вперед и не прогнозируя результаты своей политики в будущем.

Поэтому мы можем говорить, что в России в период А. Козырева отсутствовала тщательно выверенная стратегия внешней политики России на Балканах. А тактические шаги рассчитывались за-

падными партнерами. Ради единства с ними Россия поддержала санкции против СРЮ в 1992 г.; все резолюции СБ ООН, даже если видела их односторонность; не возражала против участия НАТО на Балканах, против создания Гаагского трибунала.

Превращение международных организаций, призванных содействовать урегулированию столкновений мирными средствами, в мирового жандарма произошло при полной поддержке России, когда российский МИД не смог и не хотел занять самостоятельную позицию в югославском вопросе. Россия не стремилась доказать странам Запада свое право на самостоятельную внешнюю политику, согласившись на роль «нажимного компонента» на сербов, позволила использовать Россию в качестве инструмента давления исключительно на сербскую сторону с целью получения максимальных уступок.

Россия закрыла глаза на то, что на Балканах отработывался механизм принуждения к миру насильственными средствами и дала себя втянуть в него, не думая об интересах народов, против которых этот механизм работал.

Литература

1. Адамишин А. В разные годы. Внешнеполитические очерки / А. Адамишин. Москва : Весь мир, 2016. 447 с.
2. Бажанов Е.П. Эволюция российской внешней политики в 90-е годы / Е.П. Бажанов // Дипломатический вестник. 1997. № 2. С. 59–60.
3. Беседа с Союзным секретарем по иностранным делам СФРЮ Б. Лончаром 10 сентября 1991 г. // Горбачев М.С. Собрание сочинений. Т. 28. 1991, сентябрь–октябрь / М.С. Горбачев. Москва : Весь мир, 2018. 654 с.
4. Бешлосс М. На самом высоком уровне. Закулисная история окончания холодной войны / М. Бешлосс, С. Тэлботт. Москва : Все для вас, 1994. 398 с.
5. Выдержки из справки Министерства иностранных дел России, представленной на слушаниях в Верховном Совете // Югославский кризис и Россия. Документы, факты, комментарии / составитель, ответственный редактор Е.Ю. Гуськова. Москва : Славянская летопись, 1993. 502 с.
6. Гайдар Е. Дни поражений и побед / Е. Гайдар. Москва : Вагриус, 1996. 365 с.
7. Давыдов Ю.П. Югославский кризис: Интернационализация или интервенция? / Ю.П. Давыдов, О.В. Приходько, П.Е. Смирнов, Е.В. Устинова // США: Экономика, политика, идеология. 1993. № 8. С. 50–60.

8. Дипломат Юлий Воронцов : сборник воспоминаний / редактор-составитель В.Н. Казимиров. Москва : Международные отношения, 2009. 262 с.
9. Ельцин Б.Н. Записки президента / Б.Н. Ельцин. Москва : Огонек, 1994. 415 с.
10. Заявление МИД СССР председательствующему в органах Европейского Сообщества // Югославский кризис и Россия. Документы, факты, комментарии / составитель, ответственный редактор Е.Ю. Гуськова. Москва : Славянская летопись, 1993. 502 с.
11. Из выступления А.В. Козырева на открытии Хельсинкской встречи СБСЕ 24 марта 1992 г. // Югославский кризис и Россия. Документы, факты, комментарии / составитель, ответственный редактор Е.Ю. Гуськова. Москва : Славянская летопись, 1993. 502 с.
12. Из предисловия // Отвечая на вызов времени. Внешняя политика перестройки: документальные свидетельства. По записям бесед Горбачева с зарубежными деятелями и другим материалам / составитель, автор предисловия, заключения и примечания А.С. Черняев [и др.]. Москва : Весь мир, 2010. 941 с.
13. Йович Б. Потерянный век. Сербская позиция в распаде Югославии / Б. Йович. Белград, 2017.
14. Козырев А. The New York Times (США): из России — с восхищением и отчаянием / А. Козырев // ИНОСМИ. 2019. 23 октября.
15. Козырев А. На чьей стороне Россия в югославском конфликте / А. Козырев // Югославский кризис и Россия. Документы, факты, комментарии / составитель, ответственный редактор Е.Ю. Гуськова. Москва : Славянская летопись, 1993. С. 342–344.
16. Козырев А.В. «Преобразование или кафкианская метаморфоза»: демократическая внешняя политика России и ее приоритеты / А.В. Козырев // Независимая газета. 1992. 20 августа.
17. Костиков В. Роман с президентом / В. Костиков. Москва : Вагриус, 1997.
18. Никифоров К. Между Кремлем и Республикой Сербской : Боснийский кризис: завершающий этап / К. Никифоров. Москва : Институт славяноведения, 1999. 259 с.
19. Примаков Е. Годы в большой политике / Е. Примаков. Москва : Совершенно секретно, 1999. 445 с.
20. Савин Л. Будущее России с точки зрения американских стратегов / Л. Савин // Фонд стратегической культуры. 2011. 5 ноября.
21. Черняев А.С. Дневники. 1972–1991. Часть II / А.С. Черняев. 666 с.
22. Черняев А.С. Совместный исход. Дневники двух эпох: 1972–1991 годы / А.С. Черняев. Москва : РОССПЭН, 2008. 1047 с.
23. Щипанов М. Наш триумф против американского / М. Щипанов // Куранты. 1994. 23 марта.
24. Юсин М. Под давлением Москвы боснийские сербы идут на уступки / М. Юсин // Известия. 1994. 3 марта.

References

1. Дмитровић, Р. Залудно српско веровање Русима / Р. Дмитровић // Аргумент. 1994. 1 јул.
2. Јовић, Б. Poslednji dani SFRJ: izvodi iz dnevnika / Б. Јовић. Београд : Politika, 1995. 487 с.
3. Кољевић, Н. Стварање Републике Српске. Дневник 1993–1995. У 2 књиге. Књ. 1 / Н. Кољевић. Београд : Службени гласник, 2008. 744 с.
4. Крајишник М. Украдене године или године које је украо сатана / М. Крајишник. Српско Сарајево : Сарајевоинвест, 2009.

Перспективы российско-сербских отношений в условиях экономической войны между коллективным Западом и Россией

Йовашевич Живан,

бакалавр факультета мировой политики,
магистр Юридического факультета Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова
z.yovashevich@gmail.com

Российско-сербские отношения на протяжении всей истории демонстрировали завидную устойчивость к различного рода вызовам. В настоящий момент Сербия в наибольшей степени среди «дружественных государств» подвержена давлению коллективного Запада в вопросе присоединения к антироссийским санкциям. Географическая и экономическая зависимость Сербии от коллективного Запада вынуждает сербское руководство более взвешенно выбирать форматы сотрудничества с Россией, принимая во внимание такие риски, как эскалация конфликта в Косове и пересмотр статуса Республики Сербской, ограничение доступа к рынку ЕС, введение вторичных санкций, прекращение инвестиций и кредитования сербской экономики.

Ключевые слова: Сербия, Россия, санкции, экспортные ограничения, Республика Сербская, Косово, ЕС, США, НАТО, Балканы.

Prospects of Russian-Serbian Relations in the Conditions of an Economic War Between the Collective West and Russia

Zivan Jovašević

Bachelor of the Faculty of International Politics
Graduate Student of the Law Faculty of the Lomonosov Moscow State University

Russian-Serbian relations throughout history have demonstrated an enviable resilience to various kinds of challenges. At the moment Serbia among the “friendly states” is the most subject to pressure from the collective West in joining the anti-Russian sanctions. The geographic and economic dependence of Serbia on the collective West is forcing the Serbian leadership to choose more carefully the formats of cooperation with Russia, taking into account such risks as the escalation of the conflict in Kosovo and the revision of the status of the Republika Srpska, access restriction to the EU market, secondary sanctions imposition, investments and crediting stoppage.

Keywords: Serbia, Russia, sanctions, export restrictions, Republika Srpska, Kosovo, EU, USA, NATO, Balkans.

Введение

Отношения России с Сербией имеют характер стратегического партнерства, закрепленного в межгосударственной декларации, подписанной президентами двух стран в Сочи 24 мая 2013 г.¹. Вместе

с тем Сербия, как и Балканы, напрямую не упоминается в Концепциях внешней политики Российской Федерации 2016 и 2023 гг. Согласно пункту 6 раздела I Концепции внешней политики Российской

¹ Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой

Сербией от 24 мая 2013 г. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/1461> (дата обращения: 03.06.2023).

Федерации от 2023 г., «отношение России к другим государствам и межгосударственным объединениям определяется конструктивным, нейтральным или недружественным характером их политики в отношении Российской Федерации»^{2,3}.

Конфликт на Украине и последовавшая за ним экономическая война коллективного Запада против России создали существенные препятствия для сербской внешней политики, направленной на развитие отношений как с ЕС, так и с Россией. В сложившейся ситуации сербское руководство сталкивается с давлением коллективного Запада в вопросах необходимости свертывания масштабов сотрудничества с Россией. Введение санкций против России не отвечает интересам Сербии. В то же время руководству Сербии приходится учитывать факторы географической удаленности от России и экономической зависимости от ЕС. В этой связи перед российско-сербскими отношениями на текущий момент стоит задача по максимуму сохранить прежние форматы двустороннего взаимодействия и одновременно идентифицировать новые направления сотрудничества с учетом сложившейся на мировой арене геополитической обстановки.

Основные факторы российско-сербских отношений

Географическая удаленность Сербии от России

Одними из ключевых факторов, оказывающих негативное влияние на возможности развития российско-сербских отношений, являются географическая удаленность Сербии от России и отсутствие общей границы между двумя

странами. Политика ЕС, а также соседней Сербии приводит к ограничению возможностей для торговли, а также военнотехнического сотрудничества между Россией и Сербией⁴.

В настоящий момент все соседи Сербии уже вступили в ЕС и НАТО либо стремятся туда вступить (за исключением позиции Республики Сербской в Боснии и Герцеговине, которая выступает против вступления страны в НАТО). В июне 2022 г. Болгария, Северная Македония и Черногория закрыли свое воздушное пространство в Сербию для самолетов с главой МИД РФ Сергеем Лавровым⁵.

Несмотря на наличие прямого авиасообщения между Сербией и Россией, количество рейсов между Сербией и Россией является ограниченным. Из-за позиции ЕС самолеты российских авиакомпаний не могут летать в Сербию. В свою очередь попытки Сербии увеличить количество рейсов также сталкиваются с серьезной критикой со стороны ЕС, в результате чего Сербия уже однажды была вынуждена уменьшить количество запланированных рейсов в Россию⁶.

Политические факторы

Стремление расширить сотрудничество с Россией традиционно позитивно воспринимается сербским обществом, вследствие чего в настоящий момент любая политическая сила в Сербии, откры-

² Указ Президента Российской Федерации от 31 марта 2023 г. № 229 «Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации». URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/70811> (дата обращения: 03.06.2023).

³ Там же.

⁴ Регламент Совета ЕС от 31 июля 2014 г. № 833/2014 «Об ограничительных мерах в связи с действиями России по дестабилизации ситуации в Украине». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:02014R0833-20230427> (дата обращения: 03.06.2023).

⁵ Болгария, Северная Македония и Черногория сами решили закрыть небо самолету Лаврова // Интерфакс. URL: <https://www.interfax.ru/world/844974> (дата обращения: 05.06.2023).

⁶ После критики со стороны ЕС Сербия сократит количество рейсов в Москву // Schengenvisa News. URL: <https://www.schengenvisainfo.com/news/after-criticism-from-the-eu-serbia-will-reduce-number-of-flights-to-moscow/> (дата обращения: 05.06.2023).

то декларирующая намерения ввести санкции против России, неизбежно теряет свой рейтинг в глазах сербских избирателей. Это также прекрасно понимают сербские власти, анонсируя собственную позицию по вопросу текущего статуса российско-сербских отношений и придерживаясь линии на неприсоединение к антироссийским санкциям. По данным опросов общественного мнения в Сербии за июль 2022 г., более 70% опрошенных граждан Сербии выступают против введения санкций в отношении Российской Федерации, 52% опрошенных высказались против вступления в Евросоюз, 91% респондентов выступили категорически против вступления Сербии в НАТО⁷.

*Позиция России в отношении
Косовского вопроса*

Россия не может в настоящий момент военным путем оказать поддержку Сербии в случае эскалации конфликта в Косове, хотя бы исходя из того обстоятельства, что для доступа в воздушное пространство Сербии необходимо получить разрешение на перелет через территории стран — членов НАТО. Участие России в конфликте в Косове может повлечь за собой прямое столкновение России с НАТО. В частности, в Косове находится одна из крупнейших баз американского контингента в Европе — Кэмп-Бондстил. Однако Россия, будучи постоянным членом Совета Безопасности ООН, способна блокировать попытки пересмотра международно-правового статуса Косова и принятия Косова в ООН, равно как и легализации военных действий против Сербии на уровне Совета Безопасности ООН в случае эскалации

ситуации в Косове и начала военных действий НАТО против Сербии.

*Поддержка Россией прав сербов
в Боснии и Герцеговине*

Политическая поддержка Россией прав сербов в Боснии и Герцеговине (БиГ) и противодействие попыткам пересмотра со стороны коллективного Запада конституционно-правового статуса БиГ в ущерб интересам сербов являются важным фактором российско-сербских отношений. В частности, Россия заблокировала в 2015 г. принятие резолюции на уровне СБ ООН, осуждающей осуществление армией Республики Сербской геноцида в Сребренице. Москва заявила о нелегитимности полномочий действующего Высокого представителя К. Шмидта ввиду того, что его кандидатура не была одобрена СБ ООН, а также представителями всех народов в Боснии и Герцеговине^{8,9}.

На данный момент для политической конъюнктуры на Балканах важным является вопрос будущего конституционно-правового устройства Боснии и Герцеговины, более 49% которой в настоящий момент составляют боснийские мусульмане, более 31% — сербы, около 15% — хорваты. Причем сербы составляют абсолютное большинство в одном из двух энтитетов Боснии и Герцеговины — Республике Сербской. В настоящий момент становится очевидным, что Босния и Герцеговина с текущим конституционно-правовым устройством является излишне бюрократичным государством, в котором сильно затруднен процесс принятия решений. В нынешней системе

⁷ Более 70% опрошенных граждан Сербии выступают против санкций в отношении России // ТАСС. URL: <https://tass.ru/obschestvo/15328259> (дата обращения: 08.06.2023).

⁸ Захарова: «Россия не признает Шмидта высоким представителем по БиГ без санкции Совбеза ООН» // ТАСС. URL: <https://tass.ru/politika/13205371> (дата обращения: 20.06.2023).

⁹ Россия наложила вето на резолюцию СБ ООН по Сребренице // ТАСС. URL: <https://tass.ru/politika/2103772> (дата обращения: 20.06.2023).

принятия решений региональные власти способны блокировать принятие решений на федеральном уровне.

Дополнительным фактором нестабильности является отсутствие понимания общего будущего страны у боснийских мусульман, сербов и хорватов. В то время как боснийцы стремятся упразднить статус Республики Сербской и сделать Боснию унитарным государством, сербы как минимум заинтересованы в сохранении своего текущего статуса в БиГ, как максимум — в выходе из состава БиГ и объединении с Сербией^{10, 11}. В сложившихся условиях боснийцы выступают за создание унитарного государства, в то время как сербы и хорваты — за федерализацию страны вплоть до отделения. Подход коллективного Запада в данном случае больше отвечает интересам Боснии и Герцеговины: ликвидация или существенное ограничение прав Республики Сербской позволили бы коллективному Западу получить еще одно полностью контролируемое государство на Западных Балканах.

В настоящий момент Республика Сербская выступает против введения антироссийских санкций со стороны Боснии и Герцеговины, а также вступления БиГ в НАТО. Необходимо отметить, что лидер сербов в БиГ М. Додик неоднократно заявлял о поддержке вхождения Крыма в состав России¹².

Коллективный Запад пытается пересмотреть конституционно-правовой статус Боснии и Герцеговины двумя способами: 1) посредством полномочий Высокого представителя, обладающего правом выносить временные решения, обязательные для всех органов власти в БиГ, снимать с должностей политиков в БиГ и запрещать им участие в выборах, и позиции Конституционного суда БиГ (органа власти, в котором представители сербов находятся в меньшинстве, в то время как 3 члена Конституционного суда не являются гражданами БиГ); 2) посредством признания Республики Сербской «геноцидным образованием», ответственным за совершение геноцида в Сребренице в ходе войны в Боснии и Герцеговины и, соответственно, подлежащим ликвидации¹³.

Военное сотрудничество России и Сербии

За последние годы Россия внесла существенный вклад в модернизацию сербской армии, однако с учетом текущих экспортных ограничений и санкций коллективного Запада в отношении ВПК военно-техническое сотрудничество России и Сербии в наибольшей степени находится под угрозой. Эта угроза связана с практическими сложностями доставки вооружений и военных технологий из одной страны в другую, а также опасениями сербских компаний быть включенными в санкционные списки за попытки организации поставок в Россию производимого в Сербии ассортимента продукции ВПК и товаров двойного назначения.

¹⁰ Додик: «Десять стран признают независимость Республики Сербской» // ПОЛИТИКА. URL: <https://www.politika.rs/sr/clanak/532180/Dodik-Deset-drzava-bi-priznalo-nezavisnost-Republike-Srpske> (дата обращения: 12.06.2023).

¹¹ Додик: «Если Конституционный суд не отменит решение, завтра будет назначено заседание НСПС» // ТАНЮГ. URL: <https://www.tanjug.rs/region/politika/37457/dodik-ako-ustavni-sud-ne-ukine-odluku-sutra-ce-biti-zakazana-sednica-nsrsvest> (дата обращения: 12.06.2023).

¹² Додик: «Я буду требовать от Боснии и Герцеговины признания Крыма частью России» // Mondo. URL: <https://mondo.ba/a832487/Info/BiH/Milorad-Dodik-Predsjednistvo-BiH-Rusija-Krim-NATO->

[Kosovo.html;sid=FOAv9zmiQBkis](https://mondo.ba/a832487/Info/BiH/Milorad-Dodik-Predsjednistvo-BiH-Rusija-Krim-NATO-Kosovo.html;sid=FOAv9zmiQBkis) (дата обращения: 14.06.2023).

¹³ Изетбегович: «Республика Сербская — это геноцидное образование!» // Telegraf.RS. URL: <https://www.telegraf.rs/vesti/436514-izetbegovic-republika-srpska-je-genocidna-tvorevina> (дата обращения: 12.06.2023).

Экономические факторы

На сегодняшний день Сербия стремится проводить многовекторную внешнеэкономическую политику. Принимая во внимание отсутствие гарантий по вступлению в ЕС со стороны Брюсселя, Белград стремится, по крайней мере до момента официального вступления в ЕС, выстраивать собственную внешнеэкономическую политику в различных регионах. Сербия обладает правом беспошлинной торговли со странами ЕС почти по всему товарному ассортименту. При этом в июле 2021 г. вступило в силу Соглашение о зоне свободной торговли между Евразийским экономическим союзом и его государствами-членами, с одной стороны, и Сербией — с другой.

Продуктивным можно считать российско-сербское сотрудничество в энергетической сфере. По состоянию на 2022 г. 92% от совокупного импорта газа в Сербию пришлось на импорт из России¹⁴. В 2022 г. Сербия подписала трехлетнее межправительственное соглашение с Россией по поставкам газа, которое направлено на удовлетворение не менее 75% потребностей Сербии в газе¹⁵. Россия предоставляет Сербии скидки на газ, что, в свою очередь, благоприятно сказывается на инвестиционной привлекательности Сербии посредством снижения расходов на газ (в сравнении с европейскими ценами на газ в соседних странах) для компаний, планирующих осуществлять производственную деятельность в Сербии.

Большой вклад Россия внесла в восстановление сербской нефтеперерабатывающей промышленности, пострадавшей в ходе бомбардировок НАТО в 1999 г. Российская компания «Газпром нефть» является мажоритарным акционером одной из крупнейших региональных энергетических компаний — «Нефтяная индустрия Сербии» (доля владения — 50%). В 2019 г. НИС являлся крупнейшим налогоплательщиком в Сербии, в настоящий момент НИС владеет крупнейшим на Балканах нефтеперерабатывающим заводом в Панчеве.

Сотрудничество России и Сербии также развивается в сфере гидроэнергетики. В 2009 г. АО «Силловые Машины» и «Электрохозяйство Сербии» заключили соглашение о модернизации ГЭС «Джердап-1», при этом план работ был выполнен в 2021 г.¹⁶ Ранее «Силловые машины» выполнили контракт на модернизацию систем регулирования всех десяти турбин ГЭС «Джердап-2». С 2014 г. ОАО «РЖД» проводит модернизацию и строительство железных дорог Сербии¹⁷.

С момента начала специальной военной операции России на Украине некоторые российские компании (преимущественно из IT-сектора, например «Яндекс») открыли свои представительства в Сербии. Несмотря на фактическую невозможность прямого экспорта продукции из списка экспортных ограничений США и ЕС из Сербии в Россию, Сербия в достаточно ограниченном масштабе используется в качестве одной из

¹⁴ State and Resilience Building Contract for Serbia. Annual Action Plan contributing to the Western Balkans Energy Support Package in favor of Serbia for the year 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/C_2022_9159_F1_ANNEX_EN_V2_P1_2394850.PDF (date of access: 20.07.2023).

¹⁵ Energy Community Secretariat. Annual Implementation Report 2022. URL: <https://www.energy-community.org/implementation/report.html> (date of access: 22.07.2023).

¹⁶ «Силловые машины» полностью выполнили план производства оборудования для сербской ГЭС «Джердап-1» России // Журнал «Гидротехника». URL: https://hydroteh.ru/news/leningradskij_metallicheskij_zavod_zavershil_izgotovlenie_oborudovanija_dlja_serbskoj_ges_dzherdap-1_2746/ (дата обращения: 23.07.2023).

¹⁷ Vučić thanked Russia and Russian Railways for the construction of facilities in Serbia // TASS. URL: <https://tass.ru/ekonomika/10995643> (date of access: 23.07.2023).

стран в цепочке для структурирования сделок косвенного реэкспорта по закупке товаров из списка экспортных ограничений ЕС и США.

Вместе с тем сербское руководство в своих отношениях с Россией внимательно относится к рекомендациям коллективного Запада, поскольку именно он является крупнейшим экономическим партнером Сербии. На долю ЕС в 2021 г. приходилось 60,3% объема внешней торговли и 47,8% притока прямых иностранных инвестиций Сербии. После ЕС основными торговыми партнерами Сербии в том же году были Китай (8,9% от общего объема торговли), Россия (4,7%) и Босния и Герцеговина (4,7%). В 2022 г. Россия находилась на 7-м месте в списке торговых партнеров Сербии по экспорту с долей 4,1% (первое место заняла Германия с долей 13,7%), и на 3-м месте среди партнеров по импорту с долей 7,5% (первое место занял Китай с долей 12,1%)^{18,19}.

Прямые иностранные инвестиции (ПИИ) в Сербию из ЕС составили 17,5 млрд евро в период с 2010 по 2020 г., что составляет 68% от общего объема ПИИ в Сербии. Сербский экспорт в страны — члены ЕС увеличился с 5 млрд евро в 2012 г. до 14 млрд евро в 2021 г. (для сравнения: в 2021 г. сербский экспорт в Россию был осуществлен на сумму 840 млн евро, а в Китай — на сумму 820 млн евро)²⁰.

¹⁸ European Commission Staff Working Document. Serbia 2022 Report. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf> (date of access: 23.07.2023).

¹⁹ Statistical Pocketbook of the Republic of Serbia, 2023. Published by: Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade, 5 Milana Rakića St. URL: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/PdfE/G202317016.pdf> (date of access: 25.07.2023).

²⁰ Zawadewicz B. Closer to the West? Serbia's foreign policy after the Russian invasion of Ukraine // Center for Eastern Studies (OSW). 2023. 27 February.

Заключение

1. Принимая во внимание сложившуюся международную геополитическую конъюнктуру, а также ситуацию на Балканах, для Сербии целесообразно развивать отношения как с ЕС, так и с Россией по всем доступным форматам. Вместе с тем Сербия ввиду собственной позиции по украинскому кризису и неприсоединения к санкциям в отношении России может стать переговорной площадкой для России и коллективного Запада по украинскому конфликту.

2. Сербские власти будут пытаться балансировать между Западом и Россией и не вводить санкции в отношении России, сохраняя возможность работы по всем доступным форматам между Москвой и Белградом. Введение санкций Сербии в отношении России не отвечает интересам Сербии и не получит поддержки сербского населения. Теоретически Сербия может пойти на данный шаг в трех случаях:

2.1. Вступление в ЕС и, как следствие, необходимость гармонизации внешней политики с ЕС (однако вступление Сербии в ЕС маловероятно в ближайшие 2–3 года).

2.2. Угроза конфликта в Косове со стороны коллективного Запада. Коллективный Запад может не остановить косовские вооруженные силы в ходе их очередной попытки вторжения на населенный преимущественно сербами север Косова. В такой ситуации Сербия будет вынуждена вступить в конфликт с превосходящими силами НАТО, что может привести к военному поражению Сербии, окончательному закреплению независимости Косова и свести на нет все усилия по восстановлению сербской экономики после распада Югославии.

2.3. Экономический шантаж со стороны коллективного Запада, который может проявляться в форме угроз введения

санкций за сотрудничество с Россией, закрытия доступа на рынок ЕС или отмены действия торговых преференций и безвизового режима, сокращения инвестиций в Сербию.

3. Динамика российско-сербских отношений напрямую зависит от степени вовлеченности России в политические процессы на Балканах. Ввиду географической удаленности Сербии от России значимую роль играет готовность России бороться с НАТО и ЕС за влияние в Болгарии и Черногории (странах, в которых присутствуют пророссийские настроения) с целью создания морского коридора с Сербией. Расширение присутствия России на Балканах позволит уравновесить экономическое присутствие ЕС в регионе, а также впоследствии создать реальную альтернативу внешнеполитическому курсу Балканских стран.

4. Сербия не может стать страной, через которую российский бизнес сможет массово обходить экспортные ограничения США и ЕС ввиду экономической зависимости экономики Сербии от коллективного Запада, риска потери доступа к рынку ЕС для сербской экономики и бизнеса, а также опасения введения вторичных санкций в отношении сербских компаний.

5. Несмотря на наличие объективных барьеров для развития российско-сербского сотрудничества, необходимо выделить те экономические форматы, в рамках которых деловое сотрудничество между Россией и Сербией имеет перспективы. Сербия может стать страной для открытия представительств или релокации бизнеса российских компаний из отраслей, критически зависящих от зарубежного ПО и оборудования, поставки которых были прекращены из-за введения запрета на поставки такого оборудования или ПО в Россию (например, для российских IT-компаний). Дополнительным преимуществом Сербии является возможность расчета в рублях и динарах между некоторыми сербскими и российскими банками. Сербия может стать страной для локализации производственных бизнесов российских компаний с целью обеспечения выхода таких компаний на рынок ЕС, ЕАСТ, Турции и иных стран, с которыми сербские компании могут торговать почти полностью беспрепятственно. Сербия может заместить определенный ассортимент ушедших из России западных брендов, продукция которых не попала под санкции или экспортные ограничения.

References

1. Zawadewicz, B. Closer to the West? Serbia's foreign policy after the Russian invasion of Ukraine / B. Zawadewicz // Center for Eastern Studies (OSW). 2023. 27 February.

Место Балкан в условиях глобального противостояния Запада и России. Оценки и перспективы

Круглов Денис Игоревич,

научный сотрудник Московского университета имени А.С. Грибоедова,
координатор «Русского Балканского центра в Белграде»
avtor@lawinfo.ru

Автор исследует сложную геополитическую ситуацию на Балканах в контексте влияния великих держав на регион, особенно в свете конфликта на Украине. Рассматриваются изменения в политическом ландшафте Балкан, вызванные внешними давлениями и внутренними напряжениями.

В статье также подробно анализируются два лагеря, сформировавшиеся в результате текущей геополитической конфронтации: страны — члены ЕС и НАТО, активно поддерживающие Украину, и Сербия с Республикой Сербской, сохраняющие нейтралитет и особые отношения с Россией. Обсуждаются возможные последствия для замороженных конфликтов в регионе, в частности для ситуации в Косове, где усиливается давление на сербское население и формируются «Силы безопасности Косова», что нарушает международные нормы и резолюции ООН. Также поднимается вопрос о возможности конфликта в Косове в зависимости от поддержки со стороны западных стран и Турции.

Ключевые слова: Балканы, Сербия, Россия, Евросоюз, США, Китай, Косово, Республика Косово, НАТО, Босния и Герцеговина, Республика Сербская, силы безопасности Косова, российская политика, контроль над Балканами, геополитический и экономический баланс, экономические отношения.

The Place of the Balkans in the Conditions of the Global Struggle Between the West and Russia. Assessments and Prospects

Denis I. Kruglov

Research Scientist of the A.S. Griboyedov Moscow University,
Coordinator of the Russian Balkan Center in Belgrade

The author studies the complicated geopolitical situation in the Balkans within the framework of the impact of the great powers on the region, especially in view of the conflict in Ukraine. Changes to the geopolitical landscape of the Balkans caused by external pressures and internal tensions are reviewed.

The article also analyzes in detail the two factions that emerged as a result of the current geopolitical confrontation: the EU and NATO member states that actively support Ukraine, and Serbia and the Republic of Srpska that maintain the neutral status and special relations with Russia. The publication discusses potential consequences for frozen conflicts in the region, in particular, for the situation in Kosovo with piling pressure on the Serbian population and the forming Kosovo Security Force, which violates the international provisions and U.N. resolutions. The author also raises the issue of the opportunity of a conflict in Kosovo depending on support from western countries and Turkey.

Keywords: Balkans, Serbia, Russia, European Union, USA, China, Kosovo, Republic of Kosovo, NATO, Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska, Kosovo Security Force, Russian politics, control over the Balkans, geopolitical and economic balance, economic relations.

Как известно, Балканский регион традиционно был местом и полем столкновения интересов ряда великих дер-

жав, которые стремились закрепиться и усилить свое влияние в данном регионе в соответствии с их геополитическими

потребностями в разные периоды истории. На современном этапе мирового развития речь идет, прежде всего, о политике и влиянии в регионе таких стран, как Россия, США, Великобритания, ЕС (особенно Германия), Турция и Китай.

С началом СВО на Украине в феврале 2022 г. Балканский регион вновь оказался фактическим местом противостояния коллективного Запада и России. Сам регион, весьма сложный и специфический по своей политической, экономической и геополитической структуре, имеющий множество своих потенциальных конфликтных очагов (прежде всего, Косово и Метохия и Босния и Герцеговина), оказался поделен условно на два лагеря. И если так называемый первый лагерь, состоящий из стран — членов ЕС и НАТО (Словения, Хорватия, Северная Македония, Черногория, Румыния, Болгария и Греция), самым активным образом включился в поддержку Украины путем оказания всеобъемлющей помощи (включая отправку вооружений и боеприпасов), то второй, представленный Сербией и Республикой Сербской (энтитет в составе Боснии и Герцеговины), продолжает в условиях беспрецедентного давления сохранять свой особый статус и взвешенный суверенный подход к произошедшему конфликту. Кроме того, необходимо отметить, что официальный Белград не присоединился к западным антироссийским санкциям, а также проводит нейтральную внеблоковую политику. Провозглашенный курс Сербии на военный нейтралитет позволяет сохранить Белграду свои особые отношения с Москвой, не разрывая при этом контакты и сотрудничество с западными партнерами, влияние которых в регионе весьма велико.

В этой связи приходится констатировать, что конфликт на Украине неизбежно обостряет и другие замороженные,

но не до конца урегулированные конфликты в Балканском регионе, в числе которых значится и Косово, где так называемые косовские власти усилили и без того колоссальное давление на сербское население и любое сербское присутствие в крае, стремясь максимально выдавить сербов с территории Косова и Метохии. Параллельно с этим идет процесс милитаризации и формирования так называемых Сил безопасности Косова, что является грубейшим нарушением международного права и резолюции СБ ООН № 1244 от 1999 г.¹ Как известно, планы Приштины добиться полной и окончательной сецессии от Сербии имеют всестороннюю поддержку стран Запада (особенно Германии), а также Турции, которая фактически взяла под опеку формирование, подготовку и вооружение так называемых Сил безопасности Косова. Ряд экспертов полагает, что к 2027 г. так называемая Республика Косово может попытаться спровоцировать более крупный локальный конфликт. Как известно, в конце сентября 2023 г. уже имел место вооруженный конфликт в н.п. Баньска на севере Косова между вооруженными сербскими группами и албанскими так называемыми силами правопорядка Косова. Таким образом, риски полноценного конфликта в крае на сегодняшний день имеются, однако их вероятность незначительна, поскольку Запад прилагает все усилия для сохранения стабильности в регионе и недопущения нового полноценного противостояния в связи с полной вовлеченностью США и их союзников в ситуацию на Украине и на Ближнем Востоке, который также продол-

¹ Резолюция 1244 (1999), принятая Советом Безопасности на его 4011-м заседании, 10 июня 1999 г. URL: <https://web.archive.org/web/20000602210058/http://www.un.org/russian/document/scresol/res1999/res1244.htm>

жает бурлить и оставаться еще одной точкой геополитического напряжения.

Сложная ситуация сохраняется и в Боснии и Герцеговине, где фактически наблюдается кризис федеративного устройства Боснии и Герцеговины. Так, Запад продолжает давить на президента Республики Сербской (РС) Милорада Додика, а США постоянно вводят санкции не только персонально против него, но и против членов его семьи и ближайшего окружения президента РС. Национально ориентированная политика М. Додика все больше подвергается давлению и обструкции со стороны западных игроков в Боснии и Герцеговине (особенно руками нелегитимного так называемого Высокого представителя по Боснии и Герцеговине Кристиана Шмидта, цели и задачи которого — привести страну к унитарным началам функционирования под эгидой Сараева), в связи с чем лидер боснийских сербов справедливо ищет поддержки и помощи у российской стороны. Следует констатировать, что наилучшие и самые качественные отношения у РС сегодня, как известно, с Сербией, Венгрией и Россией. При этом контакты с США и ЕС сохраняют-

ся, однако, по словам Додика, развивать отношения с Вашингтоном можно будет только тогда, когда США станут правовым государством, по мнению Республики Сербской. Политика Баян-Луки заключается в том, чтобы остановить потерю юрисдикций Республики Сербской. При этом коллективный Запад явно теряет самообладание из-за России и ее действий по формированию нового многополярного мироустройства, поэтому ему нужен более слабый и меньший соперник, чтобы продемонстрировать силу.

Таким образом, особая динамика последних лет и определенная турбулентная ситуация на Балканах создаются вследствие продолжающегося глобального противостояния Запада и России, где Украина является всего лишь одним из мест фактического ведения этой сложной глобальной борьбы. В это же время обстановка на Балканах из относительно стабильной ситуации может в любой момент перерасти в конфликтную, имея в виду вышеупомянутые точки дестабилизации региона и общую логику противостояния России и Запада на современном этапе развития международных отношений.

Правовые особенности национальных советов национальных меньшинств в Республике Сербия

Митин Гарегин Николаевич,
кандидат юридических наук
garegin.mitin@gmail.com

В статье анализируются особенности правовой природы института национальных советов национальных меньшинств в Республике Сербия. Приводятся позиции сербских исследователей относительно данного вопроса. Автор, принимая во внимание выводы Конституционного суда Республики Сербия 2014 г., видит этот институт как форму нетерриториального национального самоуправления, близкую к общественному объединению граждан.

Ключевые слова: национальное меньшинство, национальный совет национального меньшинства, Конституция Республики Сербия, коренные малочисленные народы.

Legal Aspects of National Councils of National Minorities in the Republic of Serbia

Garegin N. Mitin
PhD (Law)

This article is devoted to the analysis of the peculiarities of the legal nature of the institution of national councils of national minorities in the Republic of Serbia. The positions of Serbian researchers regarding this issue are given. The author, taking into account the conclusions of the Constitutional Court of the Republic of Serbia in 2014, sees this institution as a form of non-territorial national self-government close to a NGO.

Keywords: national minority, national council of national minority, Constitution of the Republic of Serbia, indigenous minorities.

Србию можно определить как многонациональное государство с одним единым государствообразующим сербским народом. Сербь в общей численности населения страны составляют 80,64%, на втором месте венгры — 2,77%. Третий по величине народ, проживающий в Сербии, — цыгане-рома (1,98%)¹.

Наличием венгерского населения обусловлено образование Автономного края Воеводины, в структуре населения которого они составляют 10,48% (сербь — 68,43%)². Из числа специфиче-

ских балканских народностей на территории Автономного края Воеводины в наибольшем количестве проживают буневцы (0,63%), составляющие 0,17% от всего населения страны. В отличие последних горанцы распространены по всей территории Сербии: в северной части страны — 0,19%, в южной — 0,04%³. Численность цыган-ашкалий (примерно 0,04%⁴), аромумов (цинцарцев), шокцев и

сербов на 5,18%. Национална припадност. Ethnicity // Републички завод за статистику. Београд, 2023. С. 28.

³ Национална припадност. С. 28.

⁴ Рассчитано на основании данных о численности избирателей, включенных в список избирателей Национального совета ашкалийского национального меньшинства. Результаты избора за чланове

Национальный состав Республики Сербия в 2022 г.

Сербы, %	Венгры, %	Бош- няки, %	Цыгане- рома, %	Албанцы, %	Словаки, %	Хорваты, %	Указали региональную принадлеж- ность, %	Остальные, %
80,64	2,77	2,31	1,98	0,93	0,63	0,59	0,18	9,96

шопов очень мала, настолько, что они не выделяются в статистических сборниках.

Также в Сербии проживают представители многих европейских народов, имеющих национальные государства, в том числе ранее входившие в состав Югославии (бошняки, македонцы, словенцы, хорваты, черногорцы — совокупно 3,47%). Все эти народы признаются национальными меньшинствами, однако только 17 таких национальных меньшинств сформировали национальные советы.

Понятие

«национальное меньшинство» в сербском законодательстве

Международные договоры, участницей которых является Сербия и на которых в принципе основано сербское законодательство о защите национальных меньшинств, не содержат дефиниции национального меньшинства. Сербия ратифицировала⁵ Рамочную конвенцию Совета Европы о защите национальных меньшинств (ETS № 157), которая, несмотря на перечисление прав национальных меньшинств и обусловленных ими обязанностей государств, не содержит определения национального меньшинства,

оставляя его на усмотрение государств-участников. Разработчики указанной Рамочной конвенции объясняли данный факт прагматическим подходом, основанным на признании невозможности в тот момент времени дать определение, удовлетворяющее интересам всех государств — членов Совета Европы⁶.

Сербским законодателям пришлось выработать дефиницию национального меньшинства самостоятельно на основании имеющихся различных доктринальных определений⁷. Согласно части 1 ст. 1 Закона о защите прав и свобод национальных меньшинств⁸, под национальным меньшинством понимается всякая группа граждан Республики Сербия, которая имеет достаточное представительство⁹, но является меньшинством на территории Республики Сербия, относится к части населения страны, которая имеет прочные связи с ее территорией и обладает такими особенностями, как язык, культура, национальная или этническая принадлежность, происхождение или вероисповедание, которыми она отличается от большинства

националних савета националних мањина 13 новембар 2022 године // Републички завод за статистику. Београд, 2023. С. 10.

⁵ Закон о потврђивању Оквирне конвенције за заштиту националних мањина, Службени лист СРЈ — Међународни уговори, бр. 6/98 од 04.12.1998. Российская Федерация была участницей данной Рамочной конвенции до 3 января 2024 г.

⁶ Пункт 12 Пояснительного доклада к Рамочной конвенции о защите национальных меньшинств. URL: <https://rm.coe.int/16800c1316> (дата обращения: 23.06.2024).

⁷ См. об этом: Марковић Р. Уставно право и политичке институције. 9-е изд. Београд: Јустинијан, 2004. С. 603–606.

⁸ Службени лист СРЈ, бр. 11/2002, Службени лист СЦГ, бр.1/2003 — Уставна повеља и Службени гласник РС, бр. 72/2009-др.закон, 97/2013-одлука УС и 47/2018.

⁹ В оригинале по бројности доволјно репрезентативна, дословно «значительно репрезентативна по численности».

населения, а представители которой выделяются стремлением сохранить свою общую идентичность, включая культуру, традиции, язык или религию. При этом далее уточнено, что к национальному меньшинству могут быть отнесены только группы граждан, идентифицирующих себя с определенным народом, национальным и этническим сообществом, национальной и этнической группой, национальностью или народностью. Уточнение сделано для того, чтобы к национальным меньшинствам не могли быть отнесены меньшинства иного рода.

Исходя из данного определения следует, что к национальному меньшинству может относиться группа представителей одной этнической общности, отвечающих следующим признакам:

1) наличие гражданства Республики Сербия: трудовые мигранты, беженцы и вынужденные переселенцы не могут быть признаны национальным меньшинством¹⁰;

2) проживание на территории Республики Сербия, при этом не имеет значения компактность такого проживания: представители национального меньшинства могут жить на всей территории страны;

3) стремление (волеизъявление) представителей национального меньшинства к сохранению национальной идентичности¹¹.

Для национального меньшинства важна качественная (этническая принадлежность), но не количественная (число граждан, составляющих меньшинство) характеристика¹². Полагаем, однако, что для полноценной институционализации

национального меньшинства, исходя из положений ст. 9 Закона о национальных советах национальных меньшинств¹³, минимальное число этнической общности должно быть более 15 граждан (минимальное число членов национального совета)¹⁴.

На основании приведенного формального определения можно сделать вывод, что понятие национального меньшинства в сербском законодательстве охватывает представителей любых народов, кроме сербского, не только автохтонных или коренных малочисленных народов. Последняя категория, в отличие от отечественного¹⁵, сербскому законодательству незнакома: коренные народы Сербии не выделяются и не имеют каких-либо приоритетных прав в сравнении с иными национальными меньшинствами. Хотя в ч. 3 ст. 78 Конституции Республики Сербия¹⁶ (далее — Конституция РС), запрещающей действия, направленные на искусственное изменение национального состава населения на территориях, где традиционно и в значительном количестве проживают представители национальных меньшинств, содержатся предпосылки для выделения института народов (народностей), проживающих на территориях традиционно расселения своих предков.

В то же время широкое по содержанию определение позволяет относить к национальным меньшинствам не толь-

¹⁰ Марковић Р. Оп. cit. P. 605.

¹¹ Ibid. P. 607.

¹² См.: Јончић В. Људска права и Устав Републике Србије из 2006 године // Устав Републике Србије из 2006 ; Неки елементи новог политичког система: тематске зборнике радова. Београд: Институт за политичке студије, Трећи миленијум, 2007. С. 116; Марковић Р. Оп. cit. P. 606.

¹³ Службени гласник РС, бр. 72/2009, 20/2014 — одлука УС, 55/2014 и 47/2018.

¹⁴ В Российской Федерации, по данным переписи населения 2021 г., проживают коренные народы меньшей численности: багуалы (14 чел.), греки-урумы (12 чел.), юги (югын) (7 чел.). См.: URL: https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/Tom5_tab1_VPN-2020.xlsx (дата обращения: 24.06.2024).

¹⁵ См.: Федеральный закон от 30 апреля 1999 г. № 82-ФЗ «О гарантиях прав коренных малочисленных народов Российской Федерации» // СЗ РФ. 1999. № 18. Ст. 2208.

¹⁶ Конституция Сербии 2006 г. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Serbia_2006

ко этносы, народы (нации) и народности, но и субэтнические и этнографические группы (например, цыгане-ашкалы, горанцы, буневцы). При этом очерченные формальные особенности (язык, культура, традиции или религия) позволяют исключить граждан, идентифицирующих себя на основе региональной принадлежности. По итогам переписи населения 2022 г. таких граждан насчитывалось 0,18%¹⁷.

Правовая природа национальных советов национальных меньшинств

В соответствии с ч. 3 ст. 75 Конституции РС в целях реализации своего права на самоуправление в областях культуры, образования, информации и официального использования языка и письменности представители национальных меньшинств могут в соответствии с законом избирать свои национальные советы. Отношения по созданию, деятельности и ликвидации этих организаций самоуправления регулируются Законом о национальных советах национальных меньшинств¹⁸ (далее — Закон о НСНМ), принятым 31 августа 2009 г. (вступил в силу 11 сентября 2009 г.).

В соответствии со ст. 1а Закона о НСНМ¹⁹ национальным советом национального меньшинства является организация, наделенная законом определенными публичными полномочиями участвовать в принятии решений или самостоятельно принимать решения по определенным вопросам в областях культуры, образования, информации и использования языка и письменности с целью реализации коллективных прав национального меньшинства на самоуправление в указанных областях.

¹⁷ Национална припадност. С. 13.

¹⁸ Службени гласник РС, бр. 72/2009, 20/2014201 0034 одлука УС, 55/2014 и 47/2018.

¹⁹ Данная норма появилась в Законе о НСНМ только в 2018 г.

Изначально сербский законодатель не обозначил в Законе о НСНМ четкие признаки организационной формы национальных советов национальных меньшинств. Ряд исследователей (М. Йованович, Д. Радосавлевич) отмечали сходство национальных советов с государственными органами, указывая на особый демократический порядок их формирования, основания для роспуска²⁰. При этом и для объединений граждан, и для национальных советов, на которые не распространяется Закон об объединениях²¹, предусмотрен принцип добровольности. Да и властными полномочиями ни Конституцией РС, ни законами национальные советы национальных меньшинств не наделены.

Вопрос о правовой природе национальных советов национальных меньшинств стал предметом рассмотрения Конституционного суда Республики Сербия (далее — Конституционный суд РС) в 2013 г. Во-первых, заявитель обратил внимание на использование по отношению к национальному совету национального меньшинства термина «компетенция» («надлежность»), который применяется к республике, автономным краям и муниципальным образованиям, а также к государственным органам, органам автономных краев и органам местного самоуправления. По своей природе, по мнению заявителя, национальный совет национального меньшинства не может обладать компетенцией. Конституционный суд РС указал на некорректное использование понятия «компетенция» («надлежность») по отношению

²⁰ Јовановић М. О правној природи националних савета националних мањина // Анали Правног факултета у Београду. 2013. Вол. 61. № 2. С. 261–265 ; Radosavljević D. De-partizacija nacionalnih saveta // Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura 2. Zavod za kulturu Vojvodine — Pokrajinski ombudsman AP Vojvodine. Novi Sad, 2015. С. 94–97.

²¹ Службени гласник РС, број 51/2009.

к национальным советам национальных меньшинств: «Национальный совет национального меньшинства как негосударственное образование, орган, избираемый членами национального меньшинства, не обладает компетенцией, а осуществляет отдельные публичные полномочия, возложенные на него законом, и не является в этом смысле обладателем публичной власти»²². При этом было отмечено, что данный нормативно-технический дефект не влечет неконституционность его содержащих положений. Здесь мы хотели бы отметить, что и для отечественной доктрины данное понятие применяется преимущественно к государственным органам и органам местного самоуправления²³.

Во-вторых, заявителем был задан вопрос о том, выступает ли национальный совет национального меньшинства, реализуя предусмотренное п. 12 ст. 10 Закона о НСНМ (в ред. 2009 г.) право на обращение в Конституционный суд Республики Сербия в защиту нарушенных прав национального меньшинства в качестве государственного или иного органа, уполномоченного осуществлять обеспечение и реализацию индивидуальных и коллективных прав и свобод, указанного в п. 2 ст. 83 Закона о Конституционном суде. Дело в том, что, согласно п. 2 ст. 83 Закона о Конституционном суде, обратиться от имени физического лица помимо другого физического лица (представителя) в Конституционный суд могут только государственные или другие уполномоченные органы. Конститу-

ционный суд РС в данном вопросе встал на сторону заявителя.

В-третьих, еще один вопрос, характеризующий правовую природу национальных советов национальных меньшинств, состоял в оценке конституционности нормы, обязывающей Народную скупщину и Правительство учитывать в процессе принятия законов в области образования, культуры, общественной информации и официального использования языка мнение национального совета соответствующего национального меньшинства²⁴. Данная норма представлялась как ограничивающая конституционные полномочия Народной скупщины и Правительства. В данном вопросе Конституционный суд РС указал на отсутствие юридической силы мнения и инициатив национального совета национального меньшинства для Народной скупщины и Правительства. Из последнего следует неконституционность предусмотренной ч. 1 ст. 25 Закона о НСНМ обязанности указанных органов государственной власти учитывать в процессе принятия законов в области образования, культуры, общественной информации и официального использования языка мнение национального совета соответствующего национального меньшинства.

В-четвертых, Конституционный суд РС признал неконституционным положение ч. 1 ст. 27 Закона о НСНМ о праве национальных советов национальных меньшинств на сотрудничество с государственными органами иностранных государств, поскольку такое сотрудничество имеет характер межгосударственного и является частью внешней политики государства, участником реализации которой не может быть негосударственный субъект.

Принимая во внимание все выводы Конституционного суда РС относитель-

²² Решение Конституционного суда РС от 16 января 2014 г. № IУз-882/2010. URL: <https://www.ustavni.sud.rs/sudska-praksa/baza-sudske-prakse/pregled-dokumenta?PredmetId=9820> (дата обращения: 22.06.2024).

²³ См.: Тихомиров Ю.А. Теория компетенции // Журнал российского права. 2000. № 20. С. 22–32. Также, например, словарная статья «Компетенция» в Большом юридическом словаре / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. 2-е изд. М.: ИНФРА-М, 2001. С. 264.

²⁴ См.: статья 25 Закона о НСНМ в ред. 2009 г.

но конституционности положений Закона о НСНМ (в целом десять его статей полностью или в части были признаны неконституционными), можно сказать, что решением от 16 января 2014 г. № Юз-882/2010 был уточнен правовой статус национального совета национального меньшинства как формы общественного самоуправления, «объединения граждан в публичном интересе»²⁵, не имеющего властных и им подобных полномочий, а также ограничен в соответствии со смыслом ст. 75 Конституции РС перечень областей, в рамках которых национальный совет национального меньшинства может осуществлять свою деятельность²⁶.

По мнению проф. Т. Корхеца, Конституционный суд РС уменьшил законные права и возможности национальных советов национальных меньшинств, определив за ними исключительно консультативные полномочия (*консултативни овлашћене*) без возможности полноценного влияния на принятие решений, непосредственно связанных с обеспечением национальной идентичности²⁷. Т. Корхец предлагает уточнить правовой статус национальных советов национальных меньшинств в «обратном» позиции Конституционного суда РС направлении: признать их органами власти или негосударственными организациями с особыми (полагаем, имеется в виду «властными») полномочиями²⁸.

Полагаем, что с позицией проф. Т. Корхеца относительно наделения национального совета национального мень-

шинства статусом государственного (или квазигосударственного) органа согласиться нельзя по следующим основаниям. По нашему мнению, появление «новых» государственных органов приведет, во-первых, к дисбалансу организации государственной власти, основанной на принципе разделения властей (ч. 2 ст. 4 Конституции РС). По способу формирования — демократические выборы — и представительному характеру деятельности национальные советы национальных меньшинств ближе к представительным органам власти. Отнесение национальных советов к законодательной ветви власти приведет к созданию параллельных законодательных органов узкой компетенции наряду с действующими Народной скупщиной и скупщинами автономных краев и муниципальных образований, а затем, возможно, и к конфликтам на почве конкуренции принимаемых решений. Но даже в том случае, если в системе разделения властей найдется место национальным советам национальных меньшинств, по характеру полномочий они должны тесно взаимодействовать с органами и законодательной, и исполнительной ветвей власти, что, считаем, ведет к нарушению системы сдержек и противовесов, предусмотренной ч. 3 ст. 4 Конституции РС.

Во-вторых, часть граждан Республики Сербия, представляющих меньшинство населения²⁹, получит преимущество в части реализации права на участие в управлении государственными делами (*право на учешће у управљању јавним послови-ма*). Национальные советы национальных меньшинств будут реализовывать

²⁵ Јовановић М. Оп. cit. P. 263.

²⁶ См.: Хојић Ј. Улога и значај националних савета националних мањина у Србији // Администрација и јавне политике. 2018. № 3. С. 51–70.

²⁷ Корхец Т. Нетериторијална самоуправа у Србији — 15 година усавршавања правног оквира културне аутономије // Права националних мањина у уставноправном систему Републике Србије. Зборник радова са округлог стола одржаног 27. Новембра 2017. Београд, 2019. С. 22.

²⁸ Ibid. С. 25.

²⁹ Напомним, что государствообразующий народ составляет 80,64% населения страны. К этому следует прибавить граждан, не определившихся со своей национальной принадлежностью, а также тех граждан, которые представляют национальные меньшинства, не сформировавшие национальные советы (австрийцы, аромумы, турки, французы, шокцы и др.).

властные полномочия исключительно в интересах представляемых ими меньшинств, тогда как остальные государственные органы реализуют свою власть в интересах всех граждан государства.

Действительно, национальные советы национальных меньшинств имеют ряд характеристик, свойственных государственным органам: порядок формирования, предусматривающий выборы, организуемые и проводимые Министерством по правам человека и национальных меньшинств и общественного диалога и Республиканской избирательной комиссией; бюджетное финансирование; обязательное обнародование всех принимаемых решений. Однако эти характеристики обусловлены тонкой сферой межнациональных отношений, участником которых являются национальные советы национальных меньшинств, необходимостью гласности и открытости (прозрачности) их деятельности, а также

такого контроля со стороны государства, который не сковывал бы инициативу меньшинства в реализации конституционных коллективных прав.

Полагаем, что дальнейшее развитие³⁰ законодательного регулирования отношений, связанных с национальными советами национальных меньшинств, должно идти по пути увеличения саморегулирования деятельности национальных советов национальных меньшинств, повышения гарантий их права на судебную защиту³¹ и развития их как формы специфического объединения граждан.

³⁰ Без учета выводов, содержащихся в Пятом периодическом докладе Республики Сербия о выполнении Рамочной конвенции Совета Европы о защите прав национальных меньшинств. URL: <https://rm.coe.int/5th-sr-serbia-en/1680a87637>

³¹ В настоящее время Закон о НСНМ предусматривает административный порядок роспуска национальных советов национальных меньшинств.

Литература

1. Большой юридический словарь / под редакцией А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. 2-е изд, перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2001. 703 с.

References

1. Јовановић, М. О правној природи националних савета националних мањина / М. Јовановић // Анали Правног факултета у Београду. 2013. Вол. 61. № 2. С. 261–265.
2. Јончић, В. Људска права и Устав Републике Србије из 2006 године / В. Јончић // Устав Републике Србије из 2006 ; Неки елементи новог политичког система : тематске зборнике радова. Београд : Институт за политичке студије, Трећи миленијум, 2007.
3. Корхеџ, Т. Нетериторијална самоуправа у Србији — 15 година усаваршавања правног оквира културне аутономије / Т. Корхеџ // Права националних мањина у уставноправном систему Републике Србије : зборник радова са округлог стола одржаног 27 Новембра 2017. Београд, 2019. С. 9–27.
4. Марковић, Р. Уставно право и политичке институције / Р. Марковић. 9-е изд. Београд : Јустинијан, 2004.
5. Radosavljević, D. De-partizacija nacionalnih saveta / D. Radosavljević // Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura 2. Zavod za kulturu Vojvodine — Pokrajinski ombudsman AP Vojvodine. Novi Sad, 2015. С. 91–104.
6. Хоџић, Ј. Улога и значај националних савета националних мањина у Србији / Ј. Хоџић // Администрација и јавне политике. 2018. № 3. С. 51–70.

Надежность газоснабжения в Сербии В СВЕТЕ НОВЫХ ВЫЗОВОВ

Мишкович Маша,

доцент кафедры гражданского права Белградского университета —
Юридического факультета, доктор права, доцент,
аспирант Института государственной службы и управления
Российской академии народного хозяйства и государственной службы
при Президенте Российской Федерации
masa.miskovic@ius.bg.ac.rs

Сегодня энергетика является одной из главных тем и одновременно проблемой — как на национальном, так и на международном уровне. Каждое государство стремится достичь энергетической безопасности и являться энергетически независимым. В статье рассматривается состояние энергетической безопасности Сербии в сфере газоснабжения через анализ нормативных правовых актов в сфере надежности газоснабжения. Они показывают, что энергетическая безопасность Сербии, включая надежность газоснабжения, может быть достигнута только за счет одновременной реализации нескольких инфраструктурных проектов.

Ключевые слова: газоснабжение, надежность газоснабжения, энергетическая безопасность, превентивный план действий, антикризисный план, инфраструктурные проекты.

Gas Supply Reliability in Serbia in the Light of New Challenges

Masha Mišković

Assistant Professor of the Department of Civil Law
University of Belgrade — Faculty of Law LL.D., Assistant Professor
PhD Student of the Institute of Public Service and Management
of the Russian Academy of National Economy and Public Administration
under the President of the Russian Federation

Nowadays energy is one of the main topics and at the same time a problem — both at the national and international level. Each state strives to achieve energy security and be energy independent. This article examines the state of energy security in Serbia in the field of gas supply through an analysis of normative legal acts in the field of gas supply reliability. These acts show that energy security of Serbia, including the gas supply reliability, can only be achieved through the simultaneous implementation of several infrastructure projects.

Keywords: gas supply, gas supply reliability, energy security, preventive action plan, anti-crisis plan, infrastructure projects.

Важной характеристикой энергетического рынка является флуктуация, и все участники рынка должны этому уделять пристальное внимание¹. В поставках энергии и энергопродуктов всегда

существует риск возникновения непредвиденных обстоятельств политического, экономического, технического, правового и/или природного характера, особенно учитывая то, что экономический и (гео)политический порядки постоянно меняются под влиянием новых вызовов. Договоры в сфере энергетики особенно уязвимы к таким видам изменений.

¹ Walker C. de V. Торговля электроэнергией на регулируемом рынке // Право энергетики : сб. работ. Б. : Университет в Белграде — Юридический факультет, 2005. С. 606.

Кроме того, влияние государства и государственной политики в сфере энергетики очень выражено и гораздо значительнее по сравнению с другими отраслями экономики².

В сфере энергетики выражены национальные стратегические интересы. В юридической доктрине отмечается, что энергетическая сфера экономики входит в пул национальных стратегических интересов³. Энергия и торговля энергией имеют стратегическое значение для каждого государства, потому что важность энергии всегда выше цены источников энергии⁴. Кроме стратегического характера договоров в сфере энергетики, еще одной характеристикой является то, что, несмотря на общее правило о действии договоров только между сторонами (лат. *inter partes*), на первом плане все-таки находится публичный интерес. Как отмечается в литературе, в иерархии интересов публичные интересы имеют приоритет над частными⁵. Поэтому надежность энергоснабжения должна являться стратегическим ориентиром долгосрочной государственной энергетической политики и одной из ключевых задач государственной политики вообще.

Вопрос надежности газоснабжения в Сербии на нормативно-правовом уровне регулируется постановлениями Правительства Сербии от 2018 г., принятыми в соответствии со ст. 315 Закона об

энергетике⁶. Первым является Постановление об утверждении Превентивного плана действий по обеспечению надежности снабжения природным газом⁷, а вторым — Постановление об утверждении Антикризисного плана по обеспечению надежности снабжения природным газом⁸. Как указывает само название постановлений, Антикризисный план и Превентивный план действий применяются в ситуациях, которые влияют или могут повлиять на нормальное функционирование рынка природного газа и/или угрожают надежности поставок. При этом причины кризиса могут быть как внешними, так и внутренними и определяются постановлением Правительства, устанавливающим Превентивный план действий по обеспечению надежности поставок природного газа.

Превентивный план действий содержит анализ и оценку рисков для достижения надежности газоснабжения, а также меры и действия по их уменьшению или устранению с целью обеспечения надежного, эффективного и качественно газоснабжения в долгосрочной перспективе и стимулирования: развития национальной газопроводной системы, развития газового рынка на национальном и региональном уровнях и соединения со системами соседних стран и диверсификации направлений и источников снабжения.

² Ковачевич А. Торговля энергией // Право энергетики : сб. работ. Б. : Университет в Белграде — Юридический факультет, 2005. С. 596–597.

³ Тонков Е.Е. Энергетическое право как комплексная отрасль российского законодательства // Энергетическое право: модели и тенденции развития : сб. мат. Международной научно-практической конференции. Белгород : ИД «БелГУ», 2020. С. 16.

⁴ Ковачевич А. Указ. соч. С. 596.

⁵ Габов А.В. Энергетическое право: вопросы становления и развития // Энергетическое право: модели и тенденции развития : сб. материалов Международной научно-практической конференции. Белгород : ИД «БелГУ», 2020. С. 13.

⁶ Сербский Закон об энергетике // Официальный вестник Республики Сербии. № 145/2014, 95/2018, 40/2021, 35/2023 и 62/2023. Ст. 315. П. 3–4.

⁷ Постановление Правительства Сербии об утверждении Превентивного плана действий по обеспечению надежности снабжения природным газом. Официальный вестник Республики Сербии. № 102/2018. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

⁸ Постановление Правительства Сербии об утверждении Антикризисного плана по обеспечению надежности снабжения природным газом // Официальный вестник Республики Сербии. № 102/2018. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

Превентивный план действий предусматривает инфраструктурный стандарт, так называемый Индикатор N-1, который является мерой оценки надежности газоснабжения, т.е. надежности и своевременности поставок необходимого количества природного газа покупателям. Величина показателя N-1 должна быть больше 100%, чтобы считалось, что система газоснабжения удовлетворительна с точки зрения инфраструктуры в аспекте надежности газоснабжения. В соответствии с Превентивным планом действий индикатор N-1 в Сербии в 2018 г. составлял 33,26%, что значительно ниже требуемых 100%⁹. Это означает, что любое отклонение от обычных условий функционирования системы газоснабжения может привести к серьезным последствиям в снабжении рынка газом.

В качестве проектов (возможных сценариев), строительство которых существенно способствует обеспечению надежности энергоснабжения, указаны: трубопровод отопления Обреновац — Белград, газопровод Сербия — Болгария (г. Ниш — Димитровград), расширение емкости подземного газохранилища «Банатский Двор» (фаза II Банатского Двора), газопроводы Сербия — Румыния, Сербия — Хорватия, Сербия — Босния и Герцеговина и Сербия — Черногория¹⁰. Анализ влияния группы проектов на индикатор N-1 показывает, что, например, строительство газопровода Ниш — Димитровград, фаза II Банатского Двора и трубопровод отопления Обреновац — Белград в совокупности составляют 98,38% в индикаторе N-1. Это демонстрирует, что инфраструктурный

стандарт не достигнут даже при существовании всех названных проектов, что в дальнейшем означает, что надежность снабжения все еще не обеспечена. Единственным способом обеспечить надежность снабжения энергетического рынка Сербии газом является реализация большего числа инфраструктурных проектов. Из анализа, проведенного в Превентивном плане действий, видно, что только через реализацию четырех инфраструктурных проектов можно достигнуть величину индикатора N-1, которая будет больше 100%, и, следовательно, надежность снабжения.

Необходимо также принять во внимание прогнозы в Превентивном плане действий о том, что все большую долю в поставках природного газа будет составлять импортный газ, так как внутреннее производство будет продолжать снижаться, и что к 2026 г. произведенный объем, отправленный в газовую систему, составит приблизительно на 25% меньше, чем в 2017 г. В то же время рост потребления природного газа до 2026 г. на годовом уровне будет составлять 1,3%¹¹. Необходимо также иметь в виду, что около 47% сербской транспортной системы природного газа старше 30 лет¹².

Интересно, что в Превентивном плане действий для определения вероятности реализации сценария, угрожающего надежности газоснабжения, технический фактор (технические неисправности) был принят за основной, так как отсутствовала статистика других причин, кроме прекращения поставок из Украины. Учитывая, что данное событие произошло раз в 50 лет функционирования газопроводной системы Сербии, вероятность возникновения подобного события

⁹ Постановление Правительства Сербии об утверждении Превентивного плана действий по обеспечению надежности снабжения природным газом. §5.1. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

¹⁰ Там же. §5.1.1. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

¹¹ Там же. §3. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

¹² Там же. §2.1.1. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

оценивалась как 1/50 лет. Однако на данный момент мы видим, что в силу геополитических обстоятельств события такого типа стали одним из основных факторов, влияющих на надежность газоснабжения, поскольку уже нельзя утверждать, что они редки и непредсказуемы. Как отмечается в литературе, в договорных отношениях в сфере энергетики даже невозможно говорить о непредсказуемости таких событий, как военный конфликт между государствами, у которых «конфликтная история», если этот конфликт не является «драматичным»¹³.

¹³ Fucci F.R. Hardship and Changed Circumstances as Excuse for Non-Performance of Contracts — Practical Considerations in International Infra-

structure Investment and Finance // Oil, Gas and Energy Law Intelligence. 2007. № 2. P. 27.

Каждое государство стремится достичь энергетической безопасности и являться энергетически независимым. Энергетическая безопасность Сербии, включая надежность газоснабжения, может быть достигнута только за счет одновременной реализации нескольких инфраструктурных проектов. Хотя долгосрочный договор Сербии с Российской Федерацией имеет самое большое значение в надежности газоснабжения, для достижения энергетической безопасности Сербии в свете новых вызовов одним из возможных решений является строительство атомной электростанции и применение ядерной энергии.

structure Investment and Finance // Oil, Gas and Energy Law Intelligence. 2007. № 2. P. 27.

Литература

1. Габов А.В. Энергетическое право: вопросы становления и развития / А.В. Габов // Энергетическое право: модели и тенденции развития : материалы Международной научно-практической конференции (г. Белгород, 4–5 октября 2019 г.) : сборник научных статей / ответственный редактор А.В. Габов. Белгород : Издательский дом «Белгород», 2020. С. 6–15.
2. Тонков Е.Е. Энергетическое право как комплексная отрасль российского законодательства / Е.Е. Тонков // Энергетическое право: модели и тенденции развития : материалы Международной научно-практической конференции (г. Белгород, 4–5 октября 2019 г.) : сборник научных статей / ответственный редактор А.В. Габов. Белгород : Издательский дом «Белгород», 2020. С. 16–20.

References

1. Fucci, F.R. Hardship and Changed Circumstances as Excuse for Non-Performance of Contracts — Practical Considerations in International Infrastructure Investment and Finance / F.R. Fucci // Oil, Gas and Energy Law Intelligence. 2007. Vol. 2. P. 1–43.
2. Ковачевић, А. Трговина енергијом / А. Ковачевић // Право енергетике : зборник радова. Београд : Правни факултет Универзитета у Београду, 2005. С. 589–602.
3. Walker, C. de V. Трговина електричном енергијом на нерегулисаном тржишту / C.V. de Walker // Право енергетике : зборник радова. Београд : Правни факултет Универзитета у Београду, 2005. С. 605–623.

Сербия на новом геополитическом перекрестке и особенности выбора российского направления*

Младенович Мирослав,

профессор факультета безопасности Белградского университета,
доктор политических наук
dekanat@fb.bg.ac.rs

Автор обращает свое внимание на важность Балканского региона как зоны стратегической перегруппировки и конкуренции, сосредоточившись на Сербии как ключевом игроке. Автор отмечает, что, в отличие от других стран, Сербия предпочитает не делать окончательный выбор в пользу какого-либо покровителя, а вместо этого проводит многовекторную политику для обеспечения стабильности политического режима путем балансирования интересов различных сторон. Подчеркивается нейтральность Сербии в политическом и военном плане, что делает ее объектом внимания ведущих мировых держав.

Акцентируется внимание на стратегической важности Сербии в контексте балканской политики, где страна избегает окончательного выбора покровителей и предпочитает многовекторную политику для обеспечения стабильности и баланса интересов.

Ключевые слова: Сербия, Балканский регион, Германия, ЕС, Китай, Россия, США, Франция, демократия, многовекторность.

Serbia on the New Geopolitical Crossroads and Special Aspects of Selection of the Russian Course

Miroslav Mladenović

Professor of the Faculty of Security of the University of Belgrade
Doctor of Political Science

The author pays attention to the importance of the Balkan region as an area of strategic rearrangement and competition, and focuses on Serbia as the key player. The author notes that unlike other countries, Serbia avoids making the final choice in favor of any protector, but instead pursues a multi-vector policy to ensure stability of the political regime by finding a balance between interests of various parties. It is emphasized that Serbia is neutral from the political and military standpoint, which makes it the focus of attention of the major world powers.

The paper highlights the strategic importance of Serbia within the framework of the Balkan politics, where the country stays away from choosing protectors and prefers a multi-vector policy to ensure stability and a balance of interests.

Keywords: Serbia, Balkan region, Germany, EU, China, Russia, USA, France, democracy, multi-vector approach.

Как много раз бывало в истории, Балканы по-прежнему остаются зоной стратегической перегруппировки и конкуренции. Борьба ведущих акторов мировой политики особенно сосредото-

чена вокруг Сербии, которая пока еще относительно нейтральна в политическом и военном смысле.

В отличие от других «новых демократий», Сербия по-прежнему избегает

* Более широкое раскрытие этой темы в: Пономарева Е.Г., Младенович М. Многовекторность как выход из тупика стратегической уязвимости // Сравнительная политика. 2020. Т. 11. № 1. С. 88–103.

окончательного выбора покровителей и пытается проводить многовекторную политику, обеспечивающую определенную стабильность политического режима, путем балансирования интересов ведущих акторов мировой политики (прежде всего Германии, ЕС, Китая, России, США, Великобритании, Франции). Несмотря на все трудности и критику, многовекторная политика, если она умела и тонка, способна позволить «малым народам» защитить свои интересы и максимально ослабить внешнеполитическую зависимость.

Слабая государственность, возникшая в результате разрушения целостности, сначала путем утопления в различных формах Югославии, а затем в результате насильственной конфискации ее исторической территории, отражает стратегическую уязвимость Сербии¹. Достаточно узкое пространство для маневра во внутренней и внешней политике толкает Сербию (как и большинство постсоциалистических стран) в объятия «империи по приглашению»², которая при достаточно жестких и ограничительных условиях берет на себя роль учителя и защитника.

Не следует забывать, что, помимо прочего, Сербия пережила и процедуру «цветных революций», которая существенно повлияла (пошатнула) на некоторые традиционные ценности и ориентации, особенно среди молодого поколения³.

Сербское общественное мнение подверглось «перекодированию» сознания, а это значит, что к нему была применена формула изменения не только мира информации, но и мира символов. Русский

психолог Мария Холкина блестяще замечает: «В каждом обществе одновременно с реформами, потрясениями и революциями возникают так называемые символические революции, которые должны коренным образом изменить картину мира»⁴.

При этом осуществляется радикальный пересмотр «символического капитала», заложенного на предыдущем историческом этапе:

1) осуществляется смена сакральной зоны: заменяются старые боги и устанавливаются новые;

2) меняются названия городов, улиц, происходит замена памятников;

3) дружба меняет иерархию в системе «друг — враг»;

4) старые тексты теряют свою актуальность; создается большое количество идеологических текстов, которые должны изменить политическое и идеологическое мировоззрение.

Помимо всего этого, Сербия столкнулась с очень серьезными потрясениями и вызовами при переходе от XX к XXI в. (кровавый демонтаж Югославии, агрессия НАТО, «развод» с Черногорией, создание Республики Косово). Несмотря на все это, можно сказать, что Белграду все же удается балансировать между двумя основными полюсами притяжения: ЕС и НАТО, с одной стороны, и Россией — с другой, что укладывается в концепцию его многовекторной внешней политики⁵.

Несмотря на географическую, историческую, культурную и экономическую судьбу европейской семьи, окончательный выбор Сербией этого варианта отягощен двумя очень важными моментами: необходимостью признания Республики

¹ Пономарева Е.Г. Проект «Косово» и большая политика // Мир и политика. 2013. № 7 (82). С. 92–111.

² Lundestad G. Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952 // Journal of Peace Research. 1986. Vol. 23. Iss. 3. P. 263–277.

³ Младеновић М., Пономарева Ј. Теорија и пракса “шарених револуција” // Социолошки преглед. Београд, 2012. Вол. 46. Бр. 4. С. 513–533.

⁴ Холкина М.М. Информационное пространство социокультурной идентичности // Livejournal. URL: <https://dliia-vsex.livejournal.com/24503.html?ysclid=m0dr53dt7s241279444>

⁵ Colomer J.M. Great Empires, Small Nations: The Uncertain Future of the Sovereign State. L., N.Y. : Routledge, 2007. 114 p.

Косово и (что в настоящее время выражено менее явно, но, безусловно, фигурирует как идея) включения страны в военно-политические рамки НАТО.

Естественным балансиrom евроатлантического давления на Белград является Россия⁶. Она имеет уникальные возможности для создания хорошего союзничества и, в отличие от США и ЕС, не обладает признаками «империи по приглашению».

Однако существующий исторический дуализм нарушается появлением на Балканах нового игрока — Китайской Народной Республики (КНР). Пекин использует экономические рычаги исключительно для решения стратегических задач по проникновению на европейские рынки и при этом плавно, но весьма успешно вытесняет Россию как главную альтернативу западной ориентации Сербии⁷.

По существу, на данном этапе развития международных отношений (МО) можно сказать, что перед Сербией стоят три возможных (основных) направления (вектора) ее будущей внешнеполитической ориентации.

Первое — евроатлантическая интеграция, которая, несмотря на очевидный кризис, начиная с 2000 г., по-прежнему остается приоритетом для ведущих политических структур страны.

Второй вектор-баланс — российский; определяется не столько экономическими, сколько культурными, историческими и политическими факторами.

Третий вектор — Китай. В то время как традиционные геополитические игроки на Балканах навязывают истори-

ческую составляющую и пытаются строить свои стратегии на фобиях балканских народов, Китай наращивает свое присутствие в регионе исключительно экономическими средствами. Ценность Пекина для Сербии и других соседних стран заключается не только в его финансовой привлекательности и эффективности (решения по проектам, по сравнению с Россией, ЕС и США, принимаются в значительно более короткие сроки), но и в его политической нейтральности⁸.

Кроме уже указанной стратегической уязвимости Сербии, не надо исключать и ее значимость для внешних игроков в современных условиях. Поэтому у Белграда есть резон не торопиться с окончательным выбором. В условиях «обострения глобальных вызовов на фоне блокировки многосторонних механизмов международных проблем и деградации системы политико-правового регулирования», что, между прочим, выражается в общем кризисе еврозоны, нарастанием напряженности вокруг Косова и активизации сценариев по переформатированию Еврорюга⁹.

Что можем сказать о позиции и перспективах России в отношении Балкан и Сербии?

Исходя из стратегических документов РФ, можно прийти к выводу о том, что Балканы, а тем самым и Сербия, не играют важную роль во внешней политике России. Практически Сербии там не видно! Но надо иметь в виду, что, кроме официальной, существует и неофициальная составляющая политической деятельности каждой страны, т.е., помимо государственной, существует

⁶ Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой Сербией (Declaration on strategic partnership between the Russian Federation and the Republic of Serbia). URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/1461>

⁷ Энтина Е., Пивоваренко А., Новакович Д. Куда идут Балканы? // Доклад Международного дискуссионного клуба «Валдай». 2018. С. 15. URL: <http://ru.valdaiclub.com/files/21567/>

⁸ Zeneli V. What Has China Accomplished in Central and Eastern Europe? // The Diplomat. 2017. November 25. URL: <https://thediplomat.com/2017/11/what-has-china-accomplished-in-central-and-eastern-europe/>

⁹ Торкунов А.В. Великая евразийская держава в потоке перемен // Международные процессы. 2013. Т. 16. № 1. С. 6.

еще и разветвленная система негосударственной политической деятельности, т.е. публичная политика и дипломатия. Вспомним знаменитое высказывание де Голля, согласно которому «политика (является) слишком серьезным делом, чтобы оставлять ее только политикам». Я думаю, что, не пренебрегая, конечно, деятельностью государства, оно является одним из важнейших рычагов действия, в который могут быть интегрированы эти наши совместные усилия.

Поэтому, независимо от официальных документов, Балканы были и остаются для России отдельной геополитической и геоэкономической зоной. В современных условиях борьба за влияние в различных частях мира не только не ослабевает, но и, наоборот, «сопровождается усилением турбулентности на глобальном и региональном уровне».

Растущая конкуренция в политической, экономической и информационной сферах требует от России серьезных усилий по сохранению своего влияния в регионе и поиска эффективных методов внешнеполитических действий. Это, среди прочего, предполагает диверсификацию коммуникаций с различными социальными слоями балканских стран, что невозможно без использования инструментов публичной дипломатии¹⁰.

Хотя Россия и не является «империей по приглашению», она представляет собой очень важный вектор баланса. Это исторический союзник Белграда, с которым, среди прочего, «с 2013 г. установлены отношения стратегического партнерства, которые включают политику, торговлю, экономику, культуру, науку, технологии и образование»¹¹.

¹⁰ Более подробно в: Пономарева J., Младеновић М. «Мека моћ» Русије — као услов успеха евроазијске интеграције // Српска политичка мисао. 2016. Бр. 1. Год. 23. Vol. 51. С. 11–29.

¹¹ Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой Сербией. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/1461>

Учитывая растущую напряженность в регионе, возросшие риски и угрозы безопасности, внимание все больше привлекают проблемы безопасности самого широкого спектра. Благодаря общим культурным, историческим, социально-экономическим и политическим связям двух народов отношения между нашими двумя странами всегда были дружественными, иногда с большими, иногда с меньшими результатами. Дипломатические отношения в современном понимании в 2018 г. отметили 180 лет.

В настоящее время российско-сербские отношения можно охарактеризовать как традиционно дружественные на уровне стратегического партнерства. В их основе «глубокое взаимное чувство дружбы, многовековая история отношений, традиция языковой, духовной и культурной близости братских народов двух стран»¹². Однако в современном турбулентном мире строить отношения исключительно на приверженности традиционным связям явно недостаточно и невозможно. Вступление Черногории в НАТО показало, что для партнерства в условиях глобализации достаточно не только хорошей исторической подоплеки, но и, прежде всего, мощной экономической и военно-технической базы. Именно поэтому темы российско-сербского стратегического партнерства касаются прежде всего развития в политической, торгово-экономической и военно-технической сферах.

По сути, по отношению к ЕС и отдельным странам Европы, а также США Россия имеет значительные преференции, которые, однако, существенно превышают ее реальное внешнеполитическое присутствие в регионе.

¹² Более подробно в: Пономарева J., Младеновић М. Указ. соч.

Доля и влияние России в экономической сфере во много раз меньше, чем у ЕС. Основным экономическим партнером Сербии является Евросоюз с 39,08 миллиарда евро товарооборота в 2022 г. Потом следуют страны ЦЕФТА (Central European Free Trade Association) с 6,4 миллиарда евро товарооборота; Китай — 5,8 миллиарда; Россия — 4,03 миллиарда; США — 1,19 миллиарда евро и т.д. Общий объем торговли со странами ЕС составляет примерно в 6 раз больше, чем с Россией¹³.

По результатам исследования агентства ДЕМОСТАТ от июня 2022 г.¹⁴ на вопрос «Какой европейский народ нам самый близкий» 40% респондентов ответили — русские, 9% — греки, 8% — французы, 8% — немцы и т.д. Даже на вопрос «Какая страна является самым важным внешнеполитическим партнером Сербии» 40% ответили — Россия (30% — ЕС; 24% — Китай).

Вопрос, который фактически является продолжением этой ориентации, касается гармонизации внешней политики Сербии с ЕС в отношении конфликта на Украине. 33% респондентов считают, что Сербии следует гармонизировать свою политику с ЕС; 56% отмечают, что Сербия должна поддерживать хорошие отношения с Россией ценой выхода из процесса вступления в ЕС, а 11% не определились по этому вопросу. Что касается ЕС, то за вступление Сербии в это объединение проголосовали 30%, 43% против, остальные не определились. На вопрос «Согласны ли Вы с введением санкций для России» 80% высказались, что не согласны, 9% согласны, а 11% не определились¹⁵.

¹³ Европа в Сербии. URL: <https://europa.rs/trgovina/> (дата обращения: 11.11.2023).

¹⁴ Сайт исследовательского агентства ДЕМОСТАТ. URL: <https://demostat.rs/upload/Prezentacija%2029062022%20Demostat%20fin.pdf> (дата обращения: 11.11.2023).

¹⁵ Там же.

Основываясь на этих фактах, я думаю, что России придется как можно скорее изменить свой подход к региону, если она хочет и дальше иметь в нем значительное присутствие и высокую репутацию. Например, Российско-Сербский гуманитарный центр занимает особое место в отношениях России и Сербии. Он расположен в городе Ниш, а образован на основе межправительственного соглашения между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Сербии от 25 апреля 2012 г., которое подписали в городе Ниш (Сербия) министр Российской Федерации по чрезвычайным ситуациям и министр внутренних дел Сербии в 2012 г.¹⁶ Хотя западные эксперты и журналисты с самого начала его работы делают все, чтобы представить его как российскую военную базу, этот центр с десятком постоянных сотрудников очень активно работает в сфере предотвращения чрезвычайных ситуаций и реагирования на них, проводит обучение специалистов в этих областях, оказывает помощь пострадавшим и жертвует значительные средства субъектам системы гражданской защиты Республики Сербия. В качестве главного инициатора формирования Евразийского экономического союза и страны, стремящейся к занятию более значимого положения в международных отношениях, ей необходимо учитывать, что основной предпосылкой для достижения этой цели является использование альтернативных, эффективных и целенаправленных гуманитарных, культурных информационных и образовательных систем. Это необходимо для защиты собственной национальной безопасности и безопасности своих граждан, а также для ускорения

¹⁶ Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Сербии о создании российско-сербского гуманитарного центра. URL: <https://www.ihc.rs/doc/ru/3.pdf>

евразийской интеграции. В этом смысле «мягкая сила» должна стать важнейшим (в некоторых условиях — даже решающим) ресурсом России в евразийском пространстве.

Из сказанного следует, что для достижения целей в новых международных условиях необходимо применять более эффективные методы внешнеполитической деятельности. Применение данного подхода предполагает четкое определение национальных интересов России на Балканах, постановку целей и применение соответствующих ресурсов, методов и технологий внешнеполитической деятельности и влияния. На основе этого можно сформировать стратегию присутствия и определить способы защиты и реализации своих интересов в Сербии и во всем регионе

не только на современном этапе, но и в будущем¹⁷. Не надо забывать, что, кроме уже указанной стратегической уязвимости Сербии, нельзя исключать и ее значимость для внешних игроков в современных условиях. У Белграда есть резон не торопиться с окончательным выбором в условиях «обострения глобальных вызовов на фоне блокировки многосторонних механизмов (налаживания) международных проблем и деградации системы политико-правового регулирования»¹⁸. Сказанное, между прочим, выражается в общем кризисе еврозоны, нарастании напряженности вокруг Косова и активизации сценариев по переформатированию Еврорюга.

¹⁷ Подробнее в: Пономарева J., Младеновић М. Указ. соч.

¹⁸ Торкунов А.В. Указ. соч. С. 6.

Литература

1. Пономарева Е.Г. Многовекторность как выход из тупика стратегической уязвимости / Е.Г. Пономарева, М. Младенович // Сравнительная политика. 2020. Т. 11. № 1. С. 88–103.
2. Пономарева Е.Г. Проект «Косово» и большая политика / Е.Г. Пономарева // Мир и политика. 2013. № 7 (82). С. 92–111.
3. Торкунов А.В. Великая евразийская держава в потоке перемен / А.В. Торкунов // Международные процессы. 2018. Т. 16. № 1 (52). С. 6–13.
4. Энтина Е. Куда идут Балканы? Новая парадигма сотрудничества для России / Е. Энтина, А. Пивоваренко, Д. Новакович. Москва : Фонд развития и поддержки международного дискуссионного клуба «Валдай», 2018. 28 с.

References

1. Colomer, J.M. *Great Empires, Small Nations: The Uncertain Future of the Sovereign State* / J.M. Colomer. London, N.Y. : Routledge, 2007. 114 p.
2. Lundestad, G. *Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952* / G. Lundestad // *Journal of Peace Research*. 1986. Vol. 23. Iss. 3. P. 263–277.
3. Mladenovic, M. Теорија и пракса “шарених револуција” / М. Mladenovic, Е. Ponomarjova, Z. Kilibarda // *Социолошки преглед*. 2012. Vol. 46. Бр. 4. С. 513–533.
4. Пономарева J. «Мека моћ» Русије — услов њеног геополитичког успона / J. Пономарева, М. Младеновић // *Српска политичка мисао*. 2016. бр. 1. Год. 23. Vol. 51. С. 11–29.
5. Zeneli, V. *What Has China Accomplished in Central and Eastern Europe?* / V. Zeneli // *The Diplomat*. 2017. 25 November.

Правовое регулирование финансирования политических партий в Республике Сербия

Платонова Наталья Игоревна,

доцент кафедры конституционного права

Московского государственного института международных отношений (университет)

Министерства иностранных дел Российской Федерации (МГИМО МИД России),

кандидат юридических наук, доцент

platonovani@gmail.com

В Сербии политические партии играют важную роль в политической жизни общества. В современном мире успех партии на выборах во многом определяется возможностью привлечь необходимый объем ресурсов — и не только в рамках электоральной деятельности, но и в рамках текущей деятельности, в межвыборный период. В этой связи перед государством стоит непростая задача: с одной стороны, создать условия для развития должной политической конкуренции, с другой — не допустить возможность развития политической коррупции. Опыт Сербии интересен для изучения ввиду наличия необычного подхода к регулированию порядка финансирования партий и иных политических объединений, что может быть полезным при разработке предложений по совершенствованию действующего законодательства России.

Ключевые слова: политические партии, коалиции политических партий, партийное финансирование, государственное финансирование, пожертвования.

Legal Regulation of the Financing of Political Parties in the Republic of Serbia

Natalya I. Platonova

Assistant Professor of the Department of Constitutional Law

of the Moscow State Institute of International Relations (University)

of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (MGIMO University),

PhD (Law), Assistant Professor

The political parties play an important role in the political system of Serbia as they are the main entities during the election period. Today the party's success in elections depends on the opportunity to attract the necessary resources, not only for electoral activity, but also for current activity — during the inter-election period. In this regard, the State faces a difficult task: on the one hand it needs to create conditions for the development of proper political competition, and on the other to prevent the political corruption. Serbia has elaborated its own, identic approach for regulation of political funding in particular the state funding that's why it is worth to be studied. Such investigation may be useful in developing proposals to improve the current legislation of Russia.

Keywords: political parties, coalitions of political parties, party funding, state funding, donations.

Конституция Сербии 2006 г. (далее — Конституция РС)¹ не только предусматривает право граждан создавать политические партии и участвовать в их деятельности, но и признает их «роль в демократическом формировании политической воли граждан». Это положение

находит развитие в Законе «О политических партиях» 2009 г.², закрепляя определение понятия «политическая партия» как организации свободно и добровольно объединенных граждан, созданной для достижения политических целей

¹ Конституция Сербии 2006 г. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Serbia_2006

² Закон «О политических партиях» 2009 г. // Закон о Političkim Strankama. “Sl. glasnik RS”, br. 36/2009 i 61/2015.

путем демократического формирования политической воли граждан и участия в выборах (ст. 2). Интересным и довольно необычным является положение закона, предусматривающее особый вид политических партий — партии национальных меньшинств, чья деятельность должна быть направлена на защиту прав и интересов таких групп граждан. Сегодня в Сербии зарегистрировано более 120 политических партий, из которых около 70 являются представителями национальных меньшинств. Создание политических партий не требует получения предварительного разрешения каких бы то ни было органов власти, однако требуется регистрация уполномоченным органом — Министерством государственного управления и местного самоуправления. Кроме того, они должны соответствовать определенным требованиям. Прежде всего, устанавливается минимальное число членов таких объединений — 10 000, что является довольно высоким порогом при общей численности населения страны в 8,5 млн. Однако это общее правило, для политических партий национальных меньшинств требование к числу членов гораздо ниже и составляет только 1000 человек. Законодательством Сербии запрещена деятельность политических партий, направленная на насильственное изменение основ конституционного строя, ограничение прав и свобод человека, разжигание расовой, религиозной и иной ненависти. В случае ненадлежащего исполнения этого требования Конституционный суд Сербии вправе принять решение о прекращении деятельности партии, что является основанием для исключения такого объединения из реестра политических партий. При этом обратиться в Конституционный Суд могут только правительство, прокурор Республики и Министерство государственного управления и местного самоуправления.

Конституция Сербии предусматривает ряд гарантий для существования многопартийной системы. В частности, политические партии не могут непосредственно осуществлять власть, а также подчинять ее себе (ч. 3 ст. 5 Конституции РС), что препятствует возможности установления однопартийной системы³.

Учитывая особую роль политических партий в политической жизни общества, государство постоянно находится в поиске правовых инструментов регулирования деятельности этих общественных объединений с тем, чтобы, с одной стороны, сохранить их самостоятельность, обеспечить внутрипартийную демократию, создать условия для развития должной политической конкуренции, а с другой — минимизировать риски недобросовестного использования политических прав гражданами. Можно выделить четыре основных направления государственного регулирования деятельности политических партий: порядок создания, участие в выборах, финансирование и прекращение деятельности.

Наиболее сложным вопросом, требующим постоянного анализа и совершенствования действующего законодательства, как представляется, является вопрос правового регулирования партийного финансирования. Особенно остро он встает в условиях электорального финансирования, так как зачастую именно возможность привлечь должный объем финансовых средств предопределяет успех или неуспех партии на выборах ввиду постоянного удорожания методов и средств политической борьбы.

Здесь стоит оговориться, что, кроме политических партий, в избирательном процессе в Сербии могут участвовать

³ Половченко К.А. Статус политических партий в конституционной системе Республики Сербия // Проблемы экономики и юридической практики. 2017. № 4. С. 61–65.

**Доля различных источников финансирования
в бюджетах политических партий Сербии***

Доход от собственности	1,73%
Членские взносы	0,08%
Пожертвования физических лиц	6,42%
Пожертвования юридических лиц	1,35%
Гражданско-правовые сделки	0,01%
Государственное финансирование	89,78%

* Извештај о контроли годишњих извештаја о финансирању политичких субјеката за 2022 годину. Агенција за спречавање корупције. Република Србија. Београд, фебруар 2024. URL: https://www.acas.rs/cyr/page_with_sidebar/politicki_subjekti# (дата обраћања: 13.07.2024).

и коалиционне објединења партија⁴, а такође «группы граждан»⁵, однако их правовой статус, безусловно, отличен, что отражается и на правовой регламентации финансирования таких объединений.

Вопросы партийного финансирования регулируются рядом нормативных правовых актов. Прежде всего Конституцией, Законом «О политических партиях», Законом «О финансировании деятельности политических партий»⁶. Отдельные положения находятся и в законах «О рекламе», «О средствах массовой информации», «О выборах народных депутатов», «О муниципальных выборах», «О борьбе с коррупцией»⁷ и др.

⁴ Объединение двух и более зарегистрированных политических партий, действующих на основе договора, в котором, помимо прочего, определяется и порядок распределения мандатов в случае успеха на выборах.

⁵ Группа граждан образуется не менее чем десятью избирателями на основании договора. Законодательством предусматривается минимальный набор сведений, которые должны быть отражены в таком договоре. Договор подлежит опубликованию для широкой общественности.

⁶ Закон «О финансировании деятельности политических партий» // Zakono Finansiranju Političkih Aktivnosti. “Sl. glasnik RS”, br. 14/2022

⁷ Zakono oglašavanju. “sl. Glasnik rs”, br. 6/2016 i 52/2019 — dr. Zakon; Zakono izboru narodnih poslanika. “sl. Glasnik rs”, br. 14/2022; Zakon o

Закон «О финансировании деятельности политических партий» был принят в 2011 г., закрепляет общие нормы о порядке регулирования финансирования текущей и электоральной деятельности партий, их коалиций и групп граждан, участвующих в избирательном процессе. К источникам формирования бюджетов партий относятся:

- 1) средства государственного или муниципального бюджета;
- 2) членские взносы;
- 3) добровольные пожертвования;
- 4) займы/кредиты;
- 5) доходы от деятельности партий;
- 6) наследство;
- 7) иные разрешенные источники.

Согласно данным Агентства по борьбе с коррупцией, структура доходов политических партий имеет несбалансированный характер и в большей степени зависит от государственного финансирования (табл. 1).

В целях реализации принципа прозрачности партийного финансирования

agenciji za borbu protiv korupcije. (“sl. Glasnik rs”, br. 97/2008, 53/2010, 66/2011 — odluka us, 67/2013 — odluka us, 112/2013 — autentično tumačenje, 8/2015 — odluka us i 88/2019; Zakono Javnom Informisanju i Medijima. “Sl. glasnik RS”, br. 92/2023

как одного из наиболее важных с точки зрения борьбы с политической коррупцией политические партии ведут финансовую отчетность и ежегодно предоставляют сводные финансовые отчеты и отчет по средствам избирательных фондов в Агентство по борьбе с коррупцией. Этот орган является уполномоченным проводить контроль за соблюдением законодательных требований относительно партийного финансирования. Согласно международным нормам и принципам отчеты партий подлежат опубликованию и должны быть представлены в открытой и доступной форме. Однако данное требование выполняется странами по-разному. В Сербии предусмотрено требование раскрывать сведения об источниках и объемах привлеченных средств только относительно текущей деятельности партий. Обязанность по раскрытию сведений по средствам избирательных фондов возложена на Агентство. Вопрос, насколько такие отчеты доступны, весьма дискуссионный. Например, политические партии обязаны размещать данные относительно пожертвований, превышающих определенный объем, установленный законом. Если сумма пожертвований меньше, требования по опубликованию не возникает. Сводный финансовый отчет в год, в котором проходят выборы, вмещает в себя информацию и о текущем финансировании, и об электоральном, что усложняет анализ финансовой активности партий.

Агентство по борьбе с коррупцией проводит оценку сводных финансовых отчетов партий и публикует свой отчет, в котором проводится общая оценка партийного финансирования в агрегированном виде, что также затрудняет анализ финансовой деятельности отдельной партии. Справедливо отметить, что агентство наделено достаточно широкими полномочиями при проведении контроля финансовой деятельности партий. Так, при необходимости полу-

чения дополнительных документов или сведений от физических, юридических лиц, банков, финансовых учреждений, государственных органов или органов МСУ, для подтверждения законности получения финансирования партиями такие органы и организации обязаны предоставить запрашиваемые сведения. Несмотря на то что обязательный государственный аудит деятельности политических партий не предусмотрен законом, Государственный институт аудита Сербии может быть привлечен для проверки финансовой отчетности политических партий.

Как видно из табл. 1, основным источником партийного финансирования в Сербии выступают средства государственного бюджета или бюджета иного уровня. В целом доля этого источника для политических партий составляет около 90%. Однако это усредненный показатель. В 2022 г. из государственного бюджета было выделено 3 479 679 585 динар, что эквивалентно 2 836 283 350 руб., но между политическими партиями эта сумма распределена не в равных долях (табл. 2), более половины средств получает Сербская прогрессивная партия.

Анализ действующего законодательства Сербии и ряда зарубежных стран, а также России позволяет говорить о том, что в Сербии сложилась интересная, самобытная система правового регулирования государственного партийного финансирования. В стране сформировались свои подходы к порядку определения объемов государственного финансирования, распределения этих средств, а также способов и направлений их расходования.

Закон определяет, что государственная поддержка партий осуществляется в двух формах — прямой и косвенной (например, предоставление эфирного времени на государственных телеканалах, предоставление иных услуг и льгот при условии соблюдения принципа ра-

**Государственное финансирование
крупнейших политических партий Сербии***

	Политическая партия	Средства государственного бюджета	Доля в бюджете партии
1	Српска напредна странка (Сербская прогрессивная партия)	2 017 037 880	99,23%
2	Социјалистичка партија Србије (Сербская социалистическая партия)	282 072 538	56%
3	Странка слободе и правде (Партия свободы и правды)	155 808 963	90,66%
4	Српска странка Заветници (Сербская партия Заветников)	128 423 028	96,56%

* Извештај о контроли годишњих извештаја о финансирању политичких субјеката за 2022 годину. Агенција за спречавање корупције. Република Србија. Београд, фебруар 2024. URL: https://www.acas.rs/cyt/page_with_sidebar/politicki_subjekti# (дата обраћања: 13.07.2024).

венства партий — получателей такой поддержки). Прямое финансирование направлено на поддержку текущей и электоральной деятельности политических партий, каждое из этих направлений имеет свои особенности. Интересно, что, как правило, страны связывают государственное финансирование партий с выборами в законодательный орган страны и/или главы государства, осуществляя его за счет средств государственного бюджета. В Сербии партии вправе рассчитывать на получение поддержки и со стороны государства, и со стороны муниципального образования, а также автономного края Воеводина⁸.

Объем средств государственного финансирования текущей деятельности политических партий, участвующих в избирательном процессе на выборах соответствующего уровня, определяется как 0,105% налоговых поступлений в бюджет Республики Сербия, бюджет

автономного края или налоговых доходов бюджета муниципального образования. Подобный подход представляется обоснованным ввиду того, что от деятельности политических партий, от принимаемых ими политических решений в определенной степени зависит и экономическое развитие страны. При увеличении объемов налоговых поступлений увеличивается и объем средств, предоставляемых партиям. Выделенные средства распределяются между политическими партиями и коалициями, получившими мандаты в представительных органах (Народной Скупщины, представительных органов автономного края и муниципальных образований) пропорционально числу голосов избирателей. Интересно отметить, что законом предусматриваются дополнительные гарантии государственной поддержки малым партиям. Число голосов политического образования, принимаемое за основу распределения средств государственного бюджета, рассчитывается путем умножения количества голосов

⁸ Кандель П.Е. Всеобщие выборы в Сербии // Научно-аналитический вестник Института Европы РАН. 2022. № 2 (26). С. 80–88.

до 3% действительных голосов всех проголосовавших избирателей на коэффициент 1,5, и число голосов, превышающих 3% действительных голосов всех проголосовавших избирателей, умножается на коэффициент 1. При участии в выборах коалиции политических партий денежные средства государственной поддержки распределяются между партиями, входящими в эту коалицию в соответствии с соглашением, заключенным между партиями.

Говоря о государственном финансировании партий в Сербии, стоит отметить еще одно необычное и интересное положение, согласно которому не менее 5% от полученных средств политическая партия должна тратить на профессиональную подготовку своих кадров, работу с избирателями и международное сотрудничество.

Финансирование электоральной деятельности партий носит компенсаторный и стимулирующий характер. Сумма государственного финансирования определяется как 0,07% налоговых поступлений бюджета Республики Сербия, бюджета автономного края или налоговых доходов бюджета муниципального образования. Если речь идет о выборах, которые проходят по пропорциональной избирательной системе, то часть этих средств — 40% — распределяется в равных долях между партиями, зарегистрировавшими списки кандидатов. Эти средства предоставляются в период предвыборной агитации, что может рассматриваться как создание условий для стимулирования политической конкуренции. Вторая часть в 60% распределяется пропорционально числу мест, полученных в результате выборов депутатов в представительные органы соответствующего уровня после объявления результатов выбора.

В случае проведения выборов по мажоритарной избирательной системе 40% от выделяемых средств распределяются в равных долях между политически-

ми партиями, их коалициями и «группами граждан», которые выдвинули своих кандидатов. Эти средства выплачиваются в течение 5 дней с момента формирования окончательного списка кандидатов. Оставшиеся 60% средств государственного финансирования предоставляются политическому объединению, чей кандидат выиграл выборы. При этом подача заявления на получение государственного финансирования не требуется. Если после первого тура выборов ни один из кандидатов не набрал необходимого числа голосов, то средства государственного бюджета или средства бюджетов иного уровня распределяются между кандидатами, участвующими во втором туре пропорционально полученным ими голосам.

Еще одной особенностью правового регулирования государственной поддержки в той части, которая предоставляется в период предвыборной кампании партий в Сербии, являются условия получения к ней доступа, в частности:

- 1) политическая партия приняла решение участвовать в выборах, представила кандидата/список кандидатов для регистрации в уполномоченный орган;
- 2) заявила в письменной форме намерение использовать средства из государственных источников для покрытия расходов на избирательную кампанию;
- 3) внесла «избирательную гарантию», которая может быть представлена банковской гарантией, залогом, предоставлением поручительства на сумму, эквивалентную сумме государственного финансирования.

В научной литературе исследователи отмечают недостатки такой системы государственного электорального финансирования. В частности, отмечается, что на практике политические партии получают денежные средства накануне выборов, что фактически нивелирует цель их предоставления — предоставление

необходимых средств для предвыборной агитации. С другой стороны, участие в выборах отдельных политических объединений может быть продиктовано именно стремлением получить государственные средства, а не участием в политической борьбе с целью выиграть выборы. Таким образом, формально может наблюдаться участие значительного числа политических сил, фактически не представляющих действительную конкуренцию. Отчасти данная проблема решена ст. 26 Закона «О финансировании деятельности политических партий», согласно которой избирательные гарантии (избирательный залог) в размере предоставленных денежных средств государством на проведение предвыборной агитации той или иной партии не возвращаются, если она получит в ходе выборов не более 1% голосов (для партии национального меньшинства порог ниже — 0,2%).

Еще одной проблемой может быть назван факт, что в рамках муниципальных выборов и при условии участия в них большого числа партий ввиду незначительности объема налоговых поступлений в муниципальный бюджет поддержка партиям осуществляется номинально и не может рассматриваться как значимый источник формирования избирательного фонда⁹.

Наиболее традиционным, имеющим историческое значение, источником партийного финансирования являются членские взносы. Они отражают связь членов политических партий с самим объединением, потому взиматься могут только зарегистрированными партиями. «Группа граждан» или коалиция политических партий не вправе использовать данный источник формирования бюджета. Взносы представляют собой платежи, осу-

ществляемые на регулярной основе. В целях соблюдения принципа прозрачности партийного финансирования предусматривается, что уплата членских взносов наличными денежными средствами возможна при условии, что их размер (определяется в Уставе партии) не превышает сумму, эквивалентную примерно 800 руб. Однако собранные средства в таком случае в течение не более чем 7 дней должны поступить на счет политической партии. Отметим, что законодатель не предусматривает ограничения объемов членских взносов. Такой подход оставляет возможность использования данного источника в качестве обхода ограничений по размеру пожертвований. Согласно сводным финансовым отчетам партий, данный источник не играет особой роли при формировании партийных бюджетов. Социалистическая партия Сербии традиционно использует данный источник и занимает первые строчки рейтинга среди партий по объемам привлеченных из него средств. Между тем этот вид дохода лишь на 0,18% формирует бюджет партии. А вот небольшая партия «Савез бачких Буњеваца» более 35% своего бюджета за 2022 г. сформировала за счет именно членских взносов, хотя общий объем этих средств был невысок — 190 тыс. динар (около 155 тыс. рублей). Как правило, доля членских взносов в партийных бюджетах не превышает 2%¹⁰.

Проводя анализ прозрачности и открытости партийного финансирования, как правило, особое внимание уделяют такому источнику, как добровольные пожертвования. Согласно действующему законодательству Сербии, они могут осуществляться путем перечисления денежных средств или передачи имущества,

⁹ Nemanja Nenadić. Comparative Analyses of the Legal Framework for Party and Election Campaign Finance in the Republic of Serbia. URL: <https://www.transparentnost.org.rs/sr/>

¹⁰ Извештај о контроли годишњих извештаја о финансирању политичких субјеката за 2022 годину. Агенција за спречавање корупције. Република Србија. Београд, фебруар 2024. URL: https://www.acas.rs/cyr/page_with_sidebar/politicki_subjekti# (дата обраћања: 13.07.2024).

а также предоставления работ или оказания услуг на безвозмездной основе или на условиях, отличающихся от рыночных. Кроме того, в качестве пожертвований рассматриваются кредиты и займы, предоставляемые банками и другими финансовыми организациями на условиях, отличающихся от рыночных, а также списание долгов.

Законодатель определил ограничение объемов пожертвования от одного физического и/или юридического лица. Подобное ограничение призвано создать более справедливые условия для политических партий, ограничить влияние «частных» денег на их деятельность. Как правило, в государствах устанавливается фиксированный максимальный размер пожертвований. Но Сербия пошла по иному пути, определив этот размер в привязке к размеру среднемесячной заработной платы (далее — СЗП): для физических лиц — не более 10 СЗП, для юридических лиц — не более 30. Начиная с 2018 г. Республиканский институт статистики рассчитывает средний заработок на основе данных учета Налоговой службы. В связи с переходом на новый источник данных и новую методологию ежемесячные объявления о среднем заработке публикуются через 55 дней после окончания месяца, к которому относится заработок¹¹. По состоянию на апрель 2024 г. размер среднего заработка составляет сумму, эквивалентную примерно 110 тыс. рублей (133 тыс. динар). Таким образом, сумма, которая может быть передана политической партии от физического лица, не превышает 1 млн 100 тыс. руб. (1,33 млн динар), а от юридического лица — 3,3 млн рублей (3,99 млн динар)¹². При получении пар-

тией пожертвования в размере, превышающем размер среднемесячного заработка, партия обязана опубликовать данные о доноре на своем официальном сайте. Подобный подход является достаточно гибким и не требует внесения изменений в закон в целях индексирования размера пожертвования. С другой стороны, он сложен при проведении контроля за финансированием партий, а также ведении отчетности партий, учитывая изменение суммы среднего заработка, меняется и предельно допустимый размер пожертвования. В случае превышения этого лимита по результатам текущего года партия обязана передать донору размер пожертвования, превышающий максимальные значения.

В целях соблюдения принципов прозрачности, а также обеспечения финансовой независимости партий от «частных денег» законодатель предусмотрел запрет определенным лицам выступать в качестве донора, однако не указал, распространяется ли этот запрет на иные источники партийного финансирования, например могут ли партии получать доход от указанных лиц при сдаче партийного имущества в аренду, могут ли указанные лица выступать займодавцами и т.д. Полагаем целесообразным распространить запрет участия рассматриваемых лиц в формировании бюджетов партий в целом. В соответствии со ст. 12 соответствующего закона жертвователями политических партий не могут быть следующие.

1. Иностранные государства, иностранные юридические и физические лица. Исключением являются нематериальная помощь, оказываемая регулярно или периодически международными политическими объединениями. Здесь стоит

¹¹ Prosečna mesečna zarada po zaposlenom u Republici Srbiji. URL: https://www.paragraf.rs/statistika/prosečna_mesecna_zarada_po_zaposlenom_u_republici_srbiji.html

¹² Для сравнения отметим, что в России эта сумма значительно выше. Так, физическое лицо вправе

передать политической партии в качестве пожертвования 4,3 млн, тогда как юридическое лицо — в 10 раз больше, 43,3 млн рублей.

отметить, что юридическое лицо, зарегистрированное на территории Сербии, учредителями которого являются иностранные граждане, рассматривается как национальное юридическое лицо и вправе оказывать поддержку политическим партиям. А юридические лица, учредителями которых являются граждане Сербии, но зарегистрированные в иностранном государстве, таким правом не обладают.

2. Анонимные пожертвования запрещены. В случае получения пожертвования от анонимного жертвователя политическая партия обязана перечислить в течение 15 дней полученные средства в доход государства, в противном случае можно говорить о нарушении законодательства о финансировании партий и влечь применение мер юридической ответственности.

3. Государственные органы, компании с государственным участием.

4. Религиозные организации, некоммерческие организации и профсоюзы. В данном случае речь идет о том, что такие организации осуществляют социально полезную функцию, их бюджеты во многом формируются за счет добровольных пожертвований, и использование таких средств на финансирование партий видится несправедливым и неоправданным.

5. Лица, которым законом запрещено быть членами политических партий. Конституцией Сербии, в частности, предусматривается, что судьи, прокуроры и т.д. не могут быть членами политических партий.

6. Организации, осуществляющие деятельность в сфере игорного бизнеса, производства подакцизных товаров.

Анализ финансовых отчетов партий не позволил выявить какой-то закономерности или тенденции. Политическая партия — лидер по объему средств, привлеченных из данного источника, — Социалистическая партия Сербии, однако этот доход составляет чуть менее

29% бюджета партии. А занявшая второе место по объему привлеченных средств в качестве пожертвований партия — Српска напредна странка — лишь на 0,53% сформировала свой бюджет из этого источника. Говоря в целом, можно отметить, что доля пожертвований не превышает 50% партийных бюджетов. При этом, как видно на рис. 1, традиционно физические лица выступают донорами более активно, нежели юридические лица, что также нетипично для стран, где разрешены пожертвования от юридических лиц.

Отдельного внимания заслуживает и такой источник партийного финансирования, как займы и кредиты, он, как правило, не играет важной роли в бюджетообразовании. Законодатель предусмотрел право партий получать кредиты/займы у банков или иных финансовых организаций Сербии. Тем самым можно говорить, что получение займов от иных юридических лиц, а также физических лиц запрещено. Банки и финансовые организации должны быть зарегистрированы и действовать на территории Сербии.

Достаточно подробно закон регулирует возможность партий получать доход от имущества. Так, партии вправе получать доход от продажи движимого и недвижимого имущества или сдачи в аренду недвижимого имущества. Отметим, что имущество партия может получить путем предоставления его в виде пожертвования, в качестве наследства от физического лица, а также может приобрести соответствующее имущество на собственные средства. Интересно заметить, что если недвижимое имущество было приобретено за счет средств, предоставленных в качестве государственного финансирования партии, то такое имущество может быть использовано исключительно в уставных целях. Иными словами, оно не может быть использовано в целях извлечения прибыли путем сдачи в аренду. Стоит отметить, что до 2014 г. существо-

вал полный запрет на использование полученных партией денег от государства на покупку недвижимого имущества.

Партии вправе размещать свои свободные средства на депозиты в банках и иных финансовых организациях Республики Сербия с целью получения дохода в виде процентов. При этом партии не вправе приобретать акции юридических лиц и получать по ним доход. Таким образом, если партии переданы акции в качестве пожертвования, то она обязана продать такие ценные бумаги. Рассматриваемый запрет продиктован опасением, что партии, будучи акционерами, заинтересованы в повышении прибыли юридического лица и могут действовать в его интересах при принятии политических решений, что недопустимо.

Подводя итог, можно сделать вывод, что в целом система правового регулирования финансирования политических партий в Сербии соответствует международным принципам и нормам, при этом характеризуется своей самобытностью, развитием отдельных уникальных институтов и подходов к их регулированию.

В качестве наиболее интересного опыта Сербии отметим порядок определения объемов государственного финансирования партий как определенный процент от налоговых поступлений государства. Однако вместе с тем полагаем, что некоторые аспекты нуждаются в совершенствовании и несут в себе риски ненадлежащего развития политической конкуренции. Прежде всего стоит отметить значительную зависимость партий от государственной поддержки, в этой связи представляется важным стимулировать развитие и иных источников финансирования, а говоря о государственном финансировании — в большей степени развивать именно косвенное финансирование, создавая тем самым необходимые условия для политической конкуренции.

Не менее важным представляется закрепление законодателем требования опубликования финансовой отчетности партий для широкой общественности в машиночитаемом формате в соответствии с принципами прозрачности, полноты, открытости и доступности.

Литература

1. Кандель П.Е. Всеобщие выборы в Сербии / П.Е. Кандель // Научно-аналитический вестник Института Европы РАН. 2022. № 2. С. 80–88.
2. Половченко К.А. Статус политических партий в конституционной системе Республики Сербия / К.А. Половченко // Проблемы экономики и юридической практики. 2017. № 4. С. 61–65.

References

1. Finansiranje političkih partija : između norme i prakse / [urednik Miodrag Milosavljević]. Beograd : Centar za slobodne izbore i demokratiju CeSID, 2008 (Beograd : Bg Dream i Technologies). 135 c.
2. Nemanja Nenadić. Comparative Analyses of the Legal Framework for Party and Election Campaign Finance in the Republic of Serbia. URL: <https://www.transparentnost.org.rs/sr/>
3. Извештај о контроли годишњих извештаја о финансирању политичких субјеката за 2022. годину. Агенција за спречавање корупције. Република Србија. Београд, фебруар 2024. Године. URL: https://www.acas.rs/cyr/page_with_sidebar/politicki_subjekti# (дата обраћања: 13.07.2024).

СРПСКО-РУСКИ НАУЧНИ ЧАСОПИС

бр. 1-2/2024

НАУЧНО-ПРАКТИЧНО И ИНФОРМАЦИОНО ИЗДАЊЕ.

Уписано је код Федералне службе за надзор у области комуникација, информационих технологија и масовних комуникација (Роскомнадзор).

Рег. ПИ бр. ФС 77-88245 од 07. октобра 2024. год.

ОСНИВАЧ: „ИЗДАВАЧКА ГРУПА „ЈУРИСТ“

САДРЖАЈ

Представљамо број..... 73

ИНТЕРВЈУ БРОЈА

Интервју са амбасадором Србије у Русији,
од 2013. до 2019. године, академиком
Српске академије наука и уметности
доктором историјских наука, професором
Славенком Терзићем..... 74

Гриб В.В. Србија: у потрази
за спољнополитичком равнотежом 79

Гускова Ј.Ј. Ривалитет Запада и Русије
на Балкану деведесетих: сервилност
је победила..... 85

Јовашевић Ж. Перспективе руско-српских
односа у контексту економског рата између
колективног Запада и Русије..... 104

Круглов Д.И. Место Балкана у условима
глобалне конфронтације Запада и Русије.
Процене и перспективе 111

Митин Г.Н. Правна обележја националних
савета националних мањина у Републици
Србији 114

Мишковић М. Сигурност снабдевања
гасом у Србији у светлу нових изазова 121

Младеновић М. Србија на новом
геополитичком раскршћу и специфичности
избора руског правца 125

Платонова Н.И. Правно регулисање
финансирања политичких странака
у Републици Србији..... 131

Потпуно или делимично прештампавање материјала
без писмене сагласности аутора чланака или уредништва
кажњиво је по закону.

Изази четири пута годишње.

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:

Славенко Терзић — председник одбора,
академик Српске академије наука
и уметности доктор историјских наука,
професор

Владислав Гриб, академик Руске академије
образовања доктор правних наука,
професор

Jelena Гускова, академик Српске академије
наука и уметности доктор историјских наука

Милош Ковић, доктор историјских наука

Мирослав Младеновић, доктор политичких
наука

Андреј Панарин, доктор економских наука,
доцент

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Владислав Гриб
академик Руске академије образовања
заслужни правник Руске Федерације
доктор правних наука, професор

ЗАМЕНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА

Андреј Панарин
Почасни радник у области образовања
Руске Федерације
доктор економских наука, доцент

ОДГОВОРНИ СЕКРЕТАР:

Денис Круглов

Уредништво Издавачке групе „Јурист“:

Лаптева Ј.А., Платонова О.Ф.

Коректор: Воробјова Н.Н.

Изглед: Курукина Ј.И.

Одсек за дистрибуцију:

Тел.: +7 (495) 617-18-88.

Адреса уредништва / издавача:

115035, г. Москва, Космодамијански кеј,
бр. 26/55, зграда 7.

Тел./факс: +7 (495) 953-91-08.

Email: avtor@lawinfo.ru

Уз подршку Јужно — Европског универзитета,
Српског научно-културног центра Московског
универзитета «А.С. Грибоједов».

ISSN 3034-3798. Формат 170x252 мм. Офсетна штампа.
Физички штампаних листова 17,5. Условних
штампаних листова 17,5. Тираж 250 примерака.

Штампа: штампарија „Народна штампарска група“

248031, г. Калуга, ул. Светлаја, бр. 2. Тел.: +7 (4842) 70-03-37.

Цена је слободна.

Број је потписан у штампу: 08.10.2024.

Број је одштампан: 24.10.2024.

SERBIAN-RUSSIAN SCIENTIFIC JOURNAL No. 1-2/2024

RESEARCH AND PRACTICE, INFORMATION JOURNAL.
REGISTERED IN THE STATE PRESS COMMITTEE. REG. PI № FC77-88245 of October 7, 2024.

FOUNDER: JURIST PUBLISHING GROUP

CONTENTS

Editorial Note3

INTERVIEW OF THE ISSUE

An interview with Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Serbia to Russia from 2013 to 2019, Academician of the Serbian Academy of Sciences and Arts Doctor of History, Professor **Slavenko Terzić**.....4

V.V. Grib. Serbia: In Search of Foreign Policy Balance9

E.Yu. Gus'kova. The Rivalry between the West and Russia in the Balkans in the 90s: Obsequiousness Won 15

Z. Jovašević. Prospects of Russian-Serbian Relations in the Conditions of an Economic War Between the Collective West and Russia 34

D.I. Kruglov. The Place of the Balkans in the Conditions of the Global Struggle Between the West and Russia. Assessments and Prospects 41

G.N. Mitin. Legal Aspects of National Councils of National Minorities in the Republic of Serbia 44

M. Mišković. Gas Supply Reliability in Serbia in the Light of New Challenges 51

M. Mladenović. Serbia on the New Geopolitical Crossroads and Special Aspects of Selection of the Russian Course 55

N.I. Platonova. Legal Regulation of the Financing of Political Parties in the Republic of Serbia 61

Complete or partial reproduction of materials without prior written authors' or the editorial board's consent shall be prosecuted in accordance with law.

Published four times a year.

EDITORIAL BOARD:

Slavenko Terzić — Chairman of the Board, Academician of the Serbian Academy of Sciences and Arts Doctor of History, Professor

Vladislav Grib, Academician of the Russian Academy of Education LL.D., Professor

Elena Gus'kova, Academician of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Doctor of History

Miloš Cović, Doctor of History

Miroslav Mladenović, Doctor of Political Science

Andrey Panarin, Doctor of Economics, Associate Professor

EDITOR IN CHIEF:

Vladislav Grib, Academician of the Russian Academy of Education, Honored lawyer of the Russian Federation, LL.D., Professor

DEPUTY EDITOR IN CHIEF:

Andrey Panarin, Honorary Worker of Education of the Russian Federation, Doctor of Economics, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR:

Denis Kruglov

Editorial Staff of Jurist Publishing Group:

Lapteva E.A., Platonova O.F.

Proofreading: Vorobyova N.N.

Layout: Kurukina E.I.

Circulation Department:

Tel.: (495) 617-18-88.

Editorial Office Address:

Bldg. 7, 26/55, Kosmodamianskaya Emb., Moscow, 115035. Tel./fax: (495) 953-91-08.

E-mail: avtor@lawinfo.ru

Published with the support of the Southern European University and the Serbian Scientific and Cultural Center of the A.S. Griboyedov Moscow University.

ISSN 3034-3798. Size 170x252 mm. Offset printing. Printer's sheet 17,5. Conventional printing sheet 17,5. Circulation 250 copies.

Printed by National Polygraphic Group. Bldg. 2, street Svetlaya, Kaluga, 248031. Tel.: (4842) 70-03-37

Free market price.

Passed for printing: 08.10.2024.

Published: 24.10.2024.

Поштоване колеге!

Пред вама је први пилотски број Српско-руског научног часописа у чијем су оснивању учествовали ауторитативни српски и руски научници који се баве истраживањима у области историје, економије, политичких наука, права и регионалних студија.

Низ руских и српских професора дошли су до идеје оснивања часописа и реализује се захваљујући подршци руских и српских научних и образовних институција, међу којима бисмо издвојили Српску академију наука, Руску професорску скупштину, Московски универзитет «А.С. Грибоједов», Московски психолошко-социјални универзитет и низ других руских и српских научних и образовних институција.

Сврха часописа јесте проучавање проблема Србије и Балкана кроз призму хуманистичких и друштвених наука, попут историје, политичких наука, економије, права и регионалних студија. Надамо се да ће наш часопис постати алат и помоћник стотинама научника-истраживача не само у Русији и Србији, већ и у другим државама.

Надамо се да ће часопис бити успешан као научни пројекат и позивамо све ауторе на сарадњу са уредништвом часописа.

Издавање часописа означиће још један корак у развоју блиске научне интеракције српских и руских научника. Бићемо вам захвални на вашем мишљењу и, наравно, на занимљивим научним публикацијама.

Издавачки партнер часописа је „Издавачка група „Јурист“, највећи издавач научних периодичних материјала у Русији, који издаје више од 60 научних часописа укључујући и оне укључене у међународне и националне системе научног цитирања.

Надамо се дугорочној и успешној сарадњи!

Главни уредник Српско-руског научног часописа,
Заменик секретара Јавне коморе Руске Федерације
доктор правних наука, професор,
заслужни правник Руске Федерације,
академик Руске академије образовања

В. Гриб

Председник одбора Српско-руског научног часописа
доктор историјских наука, професор,
академик Српске академије наука и уметности

С. Терзић

Интервју са амбасадором Србије у Русији, од 2013. до 2019. године, академиком Српске академије наука и уметности доктором историјских наука, професором **Славенком Терзићем**

— **Како сада оцењујете стање односа Русије и Србије, узимајући у обзир геополитичке изазове са којима се тренутно суочавамо?**

— Добро је познато да између Србије и Русије, као и између Срба и Руса постоје дубоке вишевековне духовне, културне и политичке везе. Тако снажно позитивно наслеђе представља основ данашњих односа, међутим, нова времена и нове околности доносе нове изазове. Али, чини ми се да све то не може да угрози блиске односе наших народа и држава. Оно што је данас најважније је доследна пријатељска подршка Русије територијалном интегритету и суверенитету Србије. Као амбасадор Србије у Москви од 2013. до 2019. године сведок сам снажне и братске подршке Србији од стране Русије у свим међународним структурама и организацијама, а посебно у оним где је Србија имала виталне интересе, као што су: УНЕСКО, Интерпол, СТО, односно фактички сви органи и тела УН. Важно је нагласити да се Србија није придружила санкцијама против Русије упркос огромном притиску на њу од стране Запада. Сва социолошка истраживања у Србији показују да је више од 80% становништва против увођења санкција Русији и да је за српски народ Руска Федерација

најпријатељскија земља. Поред политичких односа постоји значајан простор за развој наших односа, посебно у области привреде, образовања и културе. Међутим, осим компаније НИС и неких других фирми, уочава се недостатак руских директних инвестиција у низу области српске привреде. Образовање и култура су увек важан и снажан ослонац за тешње односе међу народима. У овој области, као и у привреди, реално се осећа недовољно присуство Русије у Србији и на читавом Балкану. У широј перспективи, наши народи мало знају једни о другима, имајући у виду пре свега историју, културу и њена достигнућа, карактеристике менталитета и заједничких странаца наше историје. Чини ми се да Срби знају више о руској култури, посебно о књижевности, филмовима и музици, него што Руси знају српску историју. Без обзира на све што се данас дешава, верујем у дубоки историјски смисао блиских духовних и политичких односа српског и руског народа.

— **Како сада оцењујете утицај турског неоотоманског фактора на Балкану и проблем исламизације?**

Данас смо сведоци повратка турске неоотоманске идеологије на Балкан и радикалне реисламизације на-

шег региона. Неоотоманизам и његова идеологија јасно су изложени у познатој књизи турског државника Давутоглуа под насловом „Стратегијска дубина“. Он директно тврди да су јака Босна и јака Албанија стратешки приоритети турске балканске политике. Данашња Турска, заједно са неким арапским земљама, подржава радикалне политичке струје међу босанским Муслиманима и балканским Албанцима. Одређену улогу у турско-балканској политици има турска државна структура „ТИКА“. И сам турски председник Реџеп Тајип Ердоган раније је јавно говорио „Косово је Турска, а Турска је Косово“, и да му је бивши муслимански босански лидер А. Изетбеговић предао Босну у наслеђе (у аманет). Турска је данас посебно активна у јужној српској покрајини Косову и Метохији. Тако је турски војни контингент у оквиру „мировних снага“ КФОР-а најјачи и најбројнији. Анкара наставља редовно да испоручује различите врсте наоружања косовским Албанцима, укључујући и беспилотну летелицу Барјактар, а турски инструктори обучавају такозване Косовске безбедносне снаге, које су директни наследници терористичке организације ОВК.

— Који периоди у историји односа Русије и Србије су за Вас најинтересантнији и најпроблематичнији током XIX-XXI века?

— За време постојања отоманског јарма на Балкану царска Русија је редовно снабдевала Србе црквеним утварима и богослужбеним књигама, а помагала је и у изградњи српских школа и обнављању порушених српских манастира и цркава. У великој мери

захваљујући царској Русији, Срби су успели да сачувају своје православно наслеђе и наставе борбу за ослобођење и уједињење српског народа. Као историчар, лично се бавим пре свега периодом од XIX века до почетка XX века и, како примећујем, овај период је врхунац односа две државе и два народа, посебно у време владавине цара Николаја II Романова. Својеврстан пример ових добрих односа је чувено музичко дело композитора Н. Римског-Корсакова под називом „Фантазија на српске теме“ („Српска фантазија“). Без обзира на све ово, стварање „Велике Бугарске“ према Санстефанском мировном споразуму из 1878. године, делом и на рачун српских територија, тада је изазвало велико разочарање код српског народа и политичке елите. Међутим, овај догађај није омео веома блиске и квалитетне односе Србије и Русије на почетку XX века, укључујући Први светски рат до Октобарске револуције 1917. године.

— Не могу, а да не заобиђем косовско питање. Многи правници, историчари и политичари већ су говорили о овој теми. Ваш поглед на развој ситуације, Ваше прогнозе, шта би се могло наћи да се реши ово горуће питање не само за Србију, већ и за читаву Европу?

— Данашња српска аутономна покрајина Косово и Метохија срце је Старе Србије и стуб српског културног идентитета, као и српске државне идеје. Када се у наше време говори о косовском питању, садашња ситуација је последица више од 200 година етничког чишћења православних Срба из ове српске покрајине, о чему су посебно

много писале руске дипломате као што су Иван Степанович Јастребов, Александар Фјодорович Хилфердинг, Григориј Шчербина и многи други. НАТО агресија 1999. године представљала је подршку оружаном побуну Албанаца коју је предводила терористичка организација такозвана ОВК, што је својеврсни апсурд не само са становишта међународног права, већ и са становишта здравог разума. Садашње стање је директан резултат већ поменутог процеса етничког чишћења Срба, који веома желе да озаконе западне силе, које су признале сепаратистичко одвајање Косова и Метохије од Србије. Притом, такозвани „демократски Запад“ и већи део Европе подржавају тероризам косовских Албанаца над преосталим српским становништвом и раде шта год хоће, међутим, искључиво у интересу косовских Албанаца. Српски народ никада неће признати насилно одвајање своје свете земље на којој се налази не само престоница Српске Патријаршије (град Пећ), већ и највеће тековине српске културе и уметности, као што су српске цркве и древни манастири. Нема ниједног српског писца или песника, сликара или композитора који се у свом стваралаштву не би дотакао теме Косова и Метохије. Србија је спремна за мирну реинтеграцију своје отргнуте покрајине под условима највишег степена аутономије у оквиру Србије. Међутим, уколико такав сценарио не успе, српски народ ће без икакве сумње бити спреман да у будућности ослободи своју територију.

— **С тим у вези, поставио бих и питање перспективе, будућности Босне и Херцеговине, будућности Репу-**

блике Српске у саставу Федерације. Наравно да је сада тешко било шта предвидети и о улози САД и Европске уније у развоју Републике Босне и Херцеговине.

— Данашња Република Босна и Херцеговина (БиХ) је својеврстан пример бивше југословенске државе. Историјски гледано, у европској књижевности XIX века Босна и Херцеговина је сматрана српском земљом. Средином XIX века православних Срба било је више од 50%. Већина муслиманског становништва су етнички Срби који су примили ислам. Крајем XIX и почетком XX века појавила се млада муслиманска елита која је себе сматрала Србима муслиманске вероисповести. Међутим, захваљујући балканској политици Аустроугарске током окупације Босне и Херцеговине (1878-1918) и њеним наследницима које представља национална политика Комунистичке партије Југославије, учињено је све да се не развијају тешњи односи између православних Срба и локалног муслиманског становништва. Грађански рат 1992-1995. оставио је дубоке ране код становништва Босне и Херцеговине. Рат је отпочео због панисламистичког програма босанског лидера Алије Изетбеговића, који су подржале западне силе предвођене Сједињеним Америчким Државама. Дејтонски споразум из 1995. године окончао је овај несрећни и крвави рат, у знатној мери унутар једног народа. Главни проблем у овом питању је то што су муслимански лидери из Сарајева, уз помоћ западњака, постепено преузимали овлашћења Републике Српске као једног од ентитета Босне и Херцеговине, са крајњим циљем пот-

пуне унитаризације БиХ. Ово је веома опасна политика, која, не дај Боже, може довести до нових сукоба. У овом тренутку једини излаз из ситуације је пуна примена и спровођење дејтонских одредби. Без икакве сумње, присуство такозваног Високог представника за Босну и Херцеговину и распоређивање „мировних снага“ ЕУФОР-а, узимајући у обзир појачања из НАТО-а, доказ су да Босна и Херцеговина, нажалост, постоји као протекторат.

— Србија улази у Европску унију и не можемо, а да се не запитамо о минусима и плусевима уласка Србије у Европску унију и о њеној улози и значају тамо у будућности?

— Наравно, потпуно је очигледно да је Србија спремна да уђе у ЕУ и да све чини у том правцу, упркос чињеници да становништво Србије има све мање ентузијазма и жеље да подржи процесе европских интеграција. Овај скептицизам произлази из очигледних двоструких стандарда и посебног односа ЕУ према Србији. Проширење Европске уније у XXI веку било је чисто политичка одлука. На пример, Бугарска и Румунија су у време уласка у ЕУ биле на нижем нивоу развоја него што је Србија данас. Или, на пример, Хрватска која је једноставно протерала више од 300.000 Срба, што за њу није била препрека да уђе у ЕУ 2013. године. Европска унија, посебно неки званичници, једноставно уцењују Србију признавањем насилно отцепљене покрајине Косова и Метохије и неопходношћу да се придружи санкцијама Запада против Русије. Моје лично мишљење је да главни идеолози проширења ЕУ никада неће би-

ти спремни да прихвате Србију у оквиру њеног територијалног интегритета и културног идентитета. Не треба заборавити да су главне земље ЕУ учествовале у НАТО агресији на СР Југославију и Србију.

— Наравно, не можемо да не поставимо питање о позиву Србији у БРИКС. Шта то, по вашем мишљењу, може дати Србији, које су минуси и плусеви?

— Чини ми се да ово питање, у овом тренутку, није приоритет спољне политике Србије. Као што сам већ истицао, Србија је фокусирана на улазак у ЕУ, иако је очигледно да је сама ЕУ почела доста отежано да функционише. То се, на пример, види по бојкотима Мађарске, која председава ЕУ у другој половини 2024. године. БРИКС несумњиво има перспективу и пуни смисао свог постојања, пошто смо добро научили до чега доводи монопол само једне силе или интеграционе групације у међународним односима. У Србији постоје мишљења у одређеним круговима да земља треба да се окрене БРИКС-у, јер из много разлога Србију не желе да виде у Европској унији. Међутим, с друге стране, чини се да у БРИКС-у још увек не постоји јасна организациона унутрашња структура.

— Овако или онако, повлачимо паралеле са руском емиграцијом у Србији пре 100 година, а делом и сада. Који могу бити плусеви и минуси, и наравно, утицај наше емиграције на развој Србије?

— Несумњиво је да је веома интересантно упоредити плусеви и минусе емиграције из Русије после Октобарске

револуције и данашња дешавања. Пре свега, различити су разлози за емиграцију. Руско племство и виши слојеви царске Русије отишли су да се спасу од репресије. Та руска емиграција дала је огроман допринос развоју друштва у Краљевини Југославији. Пре свега, у области науке, културе, образовања и других интелектуалних сфера. Десет Руса постали су чланови Српске краљевске академије (данашња Српска академија наука и уметности). Руси су оставили велики траг у архитектури, грађевинарству, образовању, музици, балету, позоришту итд. Данашњи талас емиграције из Русије је по много чему другачији. Већина оних који су из Русије дошли у Србију су млади људи са техничким или савременим образовним профилем (пре свега ИТ сектор), који су отишли из различитих разлога. Неки су отишли да би избегли мобилизацију, а други да би без икаквих санкција могли да наставе своју радну и професионалну делатност. Део старе емиграције потпуно је интегрисан у српско и југословенско друштво, а део се преселио у друге западне земље. Нови талас миграције из Русије је далеко многобројнији (више од 200.000 људи) и већину чине млади људи. Тешко је предвидети да ли ће се они интегриса-

ти у српско друштво, хоће ли се вратити у Русију, или ће с временом да се преселе у друге земље.

— Веома ме интересују економски токови и перспективе Србије, и однос са стратешким партнерима, као што су Европска унија, Кина, Русија, укључујући и САД?

— Нисам стручњак за област економије и не пратим активно текуће процесе у привреди, али се види да су западне земље, на пример Немачка и Италија, главни економски партнери Србије. Економске везе са Кином све више јачају, међутим, нажалост, економске везе и контакти са Русијом су у присилној стагнацији, на шта у великој мери утиче актуелна геополитичка ситуација. Компаније, фирме и банке из западних земаља, као и из Турске, снажно су присутне у српској привреди. Било би много боље, ако би у Србији било више јаких и великих националних компанија и банака, као што је било пре преврата 5. октобра 2000. године, када су нове, такозване „демократске снаге“ готово потпуно уништиле српски банкарски систем и многе велике компаније.

*Разговор је водио
Владислав Гриб*

Србија: у потрази за спољнополитичком равнотежом

Гриб Владислав Валеријевич,

шеф Катедре за уставно право

у Московском државном институту за међународне односе (универзитету)

Министарства иностраних послова Руске Федерације (МГИМО МИД Русије);

Ректор Московског универзитета «А.С. Грибоједов»,

академик Руске академије образовања,

заслужни правник Руске Федерације доктор правних наука, професор

avtor@lawinfo.ru

Чланак је посвећен проблемима геополитичког положаја Србије из кратке перспективе историје њених односа са Русијом, као и са водећим геополитичким актерима, у које спадају Европска унија, САД и Кина. Истиче се став Србије о одбијању санкција против Русије, и, истовремено, вишевекторност спољне политике Србије, уз узимање у обзир њених економских и политичких интереса. Аутор подвлачи да САД, Европска унија и Кина настоје да ојачају међусобне односе са Србијом у економској и војној области. Утврђено је да је вишевекторска политика Србије основа њеног економског развоја и суверенитета. Указује се на потребу ревизије претходне политике Руске Федерације на Балкану и даљег активирања државних и јавних институција у свим правцима билатералне сарадње са Србијом, узимајући у обзир нове геополитичке изазове.

Кључне речи: Балкан, Србија, Европска унија, САД, Кина, Русија, Косово, НАТО, руска политика, геополитички изазови, вишевекторност, контрола над Балканом, проналажење равнотеже, економски односи.

Serbia: In Search of Foreign Policy Balance

Vladislav V. Grib

Head of the Department of Constitutional Law

of the Moscow State Institute of International Relations (University)

of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (MGIMO University),

Rector of the A.S. Griboyedov Moscow University, Academician of the Russian

Academy of Education, Honored Lawyer of the Russian Federation, LL.D., Professor

The article is devoted to the problems of Serbia's geopolitical position in a brief perspective of the history of its relations with Russia, as well as with the leading geopolitical players, which include the European Union, the United States and China. Serbia's position on the rejection of sanctions against Russia is noted, and, at the same time, the diversity of Serbia's foreign policy, taking into account its economic and political interests. The author emphasizes that the United States, the European Union and China are striving to strengthen relations with Serbia in the economic and military spheres. It has been established that Serbia's multi—vector policy is the basis for its economic development and sovereignty. It is pointed out the need to review the previous policy of the Russian Federation in the Balkans and further intensify state and public institutions in all areas, bilateral cooperation with Serbia, taking into account new geopolitical challenges.

Keywords: Balkans, Serbia, European Union, USA, China, Russia, Kosovo, NATO, Russian policy, geopolitical challenges, multi-vector, control over the Balkans, search for balance, economic relations.

Балкан, а посебно Србија, одувек су представљали економски, политички и војни интерес. Стратешки значај Балкана условљен је, пре свега, гео-

политичким положајем у опасној зони сукоба. Крајем 19. и почетком 20. века Балкан је, према оштроумној фрази Ота фон Бизмарка, постао „буре барута

Европе". Управо у овом региону настајао је највећи број криза, сукобљавали су се интереси суперсила и још пре почетка Првог светског рата овде су се одиграла два локална балканска рата. Историјски гледано, сложеност Балкана заснивала се на његовој подели на неколико држава, од којих је свака била оријентисана ка различитим центрима моћи, постављала различите територијалне захтеве једна другој и гајила идеје о уједињењу историјских територија у јединствену државу („Велика Србија“, „Велика Грчка“, „Велика Бугарска“, Велика Македонија“). Управо је као резултат догађаја на Балкану изазван Први светски рат¹. Балкан, а посебно Србија, у 19. веку и почетком 20. века стално је био у центру пажње спољне политике Руске империје.

А касније, после октобарског револуције у Русији, дошло је до природног слабљења у односима с Балканом. И треба указати на то да између два светска рата Краљевина Југославија није представљала приоритет спољне политике СССР, чему су допринели и опште слабљење Балкана у светској политици, одустајање СССР од империјалних амбиција на Балкану, а делом, такође, и значајан број „белих“ емиграната, посебно у Србији.

Током Другог светског рата СССР је подржао југословенске комунисте и заједно с њима ослободио републику од немачких окупатора.

Треба напоменути да ни доминација у региону Балкана није спадала у приоритетне задатке СССР, што потврђује

и цењкање Јосифа Стаљина и Винстона Черчила², а после Другог светског рата, положај СССР на Балкану је био коначно поткопан након што је Југославија напустила социјалистички блок и приступила Покрету несврстаних.

Током процеса распада Југославије Руска Федерација је заузела снажно изражен просрпски став, поставши у том тренутку један од ретких кључних геополитичких партнера Србије на међународној сцени. Истовремено, треба указати на то да Руска Федерација није имала озбиљне ресурсе да подржи Србију, услед чега су дешавања на територији Југославије имала снажно изражен антисрпски карактер и значај утицаја Србије у региону је опао. Процес распада ће се наставити и током 2000-их година, када је јединствена српска држава Србије и Црне Горе подељена на две независне државе и када Русија није изашла са јасним ставом о очувању јединствене државности Србије и Црне Горе.

Касније, већи број истраживача указује на то да следећу фазу односа са Србијом до почетка 2022. године карактерише дугорочни тренд смањења утицаја Русије и опадања интересовања наше земље за братски народ. А индикативно је и то да се у кључним концепцијама Руске Федерације у периоду 1990-2000. година, као што су Стратегија националне безбедности, спољнополитичка стратегија, војна доктрина, Балкан у целини, и Србија посебно, нису помињали.

Потребно је нагласити да Србија у то време није била приоритетни економски партнер Русије, укључујући и војну

¹ Сагомоњан А.А. Руска империја и Балкан очу Првог светског рата // Билтен Московског универзитета. Серија 27 : Глобалне студије и геополитика. 2018. Бр. 2.

² Черчил В. Други светски рат : у 3 књ. Књ. 3. Св. 5–6. М. : Воениздат, 1991. 702 с.

и технолошку област. У већем броју научних радова констатовало се да регион Балкана, а посебно Србија, неће заузимати значајно место у средњорочној руској спољној политици³. Са своје стране, водећи истраживач-балканиста Е.Ј. Гускова је такође више пута указивала на недостатак самосталне спољне политике на Балкану у време Горбачова, као и на слаб став Русије према Србији у доба председника Јељцина⁴.

Односи између Србије и Русије су увек имали успоне и падове који су зависили од равнотеже унутрашњих снага у конкретном историјском тренутку. Данас на билатералне односе много више утичу савремене околности и геополитички изазови него сећање на прошлост.

У овом тренутку Русија је неопходна за јачање позиције Србије на међународној сцени. На пример, вето који је Руска Федерација спремна да уложи на све планове Савета безбедности УН по питању Косова за Србију остаје значајан адут у косовском сукобу. Статус Косова је један од основа утицаја Русије на Балкану, а поред тога, неопходно је узети у обзир и снажно изражену подршку Русији на српској јавном простору и међу обичним српским грађанима. У Србији још увек није могуће замислити владу која би подржала санкције против Руске Федерације. И овде треба указати на то да Руска Федерација цени став Београда о одбијању да подржи санкције. Одбијање подршке санкцијама је такође важан сигнал европским моћницима и

знак самосталности државе. Осим тога, Руска Федерација и даље игра значајну улогу као економски партнер Србије, иако се највећи део економских веза између Русије и Србије и даље заснива на испорукама нафте и гаса. Мора се имати у виду да су многе руске компаније од почетка рата отвориле своје канцеларије у Србији, дајући значајан допринос привреди земље.

Развој сарадње са Србијом данас је поново постао један од кључних праваца спољне политике Русије. Одбијање Србије да се придружи санкцијама, упркос колосалним спољним притисцима, само истиче значај стратешког савеза Русије и Србије. Истовремено, без обзира на подршку Русије, Србија се у спољној политици прагматично ослања на неколико центара моћи.

Пре свега, то је настојање Србије да постане пуноправна чланица Европске уније. За постизање овог циља, балканска страна користи како политичке, тако и економске инструменте. У јулу 2024. године у Београду је потписан споразум о сарадњи између Србије и Европске уније у области стратешких сировина. Споразум обухвата експлоатацију литијума на Западу, који је, како су забринути у Европској унији, неопходан Европи ради смањења зависности од увоза из Кине литијумских батерија и акумулатора за електромобиле.

Приликом потписивања споразума, представници Европске уније су на све могуће начине истицали његов значај. „Европска комисија и Србија потписале су важан документ који ће ојачати нашу сарадњу у снабдевању сировинама“, потврдио је Олаф Шолц.

Са своје стране, председник Александар Вучић је у једном од недавних

³ Харибин А.Н. Балкански правац руске спољне политике: историја и савременост // *Studia Humanitatis*. 2021. Бр. 2.

⁴ Гускова Ј.Ј. Савремена Русија и Балкан: прагматични интереси или историјске традиције? // *Листајући странице српске историје*. М.: Инслав, 2014. С. 339–365.

интервјуа потврдио да ће ископавање литијума, које може да почне 2028. године, бити прекретница за Србију. Према његовим речима, земља очекује производњу од 58.000 тона литијума годишње, што ће бити довољно за производњу 1,1 милион електромобила (што је 17% европског тржишта). Бивша премијерка, а сада председница парламента Ана Брнабић, која је свега пре годину дана говорила да је „прича с литијумом завршена“, данас тврди да ће „литијум за Србију постати оно што је нафта постала за Норвешку“. А министар финансија Сениша Мали уверава да ће Србија, захваљујући литијуму, добијати 10-12 милијарди долара годишње, или 16% свог БДП. Александар Вучић је уверен да ће ископавање литијума донети не само финансијске, него и геополитичке дивиденде, објаснио је за „Комерсант“ спољнополитички колумниста хрватског утицајног листа „Јутарњи лист“ Владо Вурушић: „Председник Србије рачуна на то да ће га литијум спасити од политичке изолације и преговора с Косовом“⁵. С тим у вези, мора се поменути став већег броја истраживача, посебно М. Јовановића, који у својим истраживањима долази до закључка да једина могућност коју Србија сада има јесте да буде истовремено и са ЕУ и с Русијом⁶.

Влада Србије данас гради вишевекторску спољну политику, ослањајући се не само на Русију и Европу, него и на САД и Кину. Иако се у Србији још осећају последице америчког бомбардовања и

САД су за многе Србе непријатељ број један, Београд и Вашингтон настављају да интензивирају своју сарадњу.

На пријему у америчкој амбасади Александар Вучић је изјавио да су Србија и САД „историјски савезници који деле дугогодишње партнерство и сарадњу“. Због таквих речи српски председник се већ нашао на удару јаке паљбе критика на руском и српском медијском простору, али треба бити свестан позадине сличних изјава.

Односи између две земље су се заиста развијали у последње две деценије. Главну улогу у томе одиграле су инвестиције које су САД усмеравале за различите хуманитарне програме, укључујући и област војног образовања.

Србија, са своје стране, истиче сарадњу кроз учешће у Програму за унапређење образовног процеса у области одбране (DEEP), а у оквиру српског Министарства просвете, науке и технолошког развоја функционише програм „Наука за мир и безбедност“.

Истовремено, изјављујући о „унапређењу партнерства“ са САД, српски председник стално истиче да се Србија не придружује санкцијама против Русије, дочекује кинеског лидера у Србији, развија економске односе са Индијом и сарадњу с лидерима земаља арапског света.

У данашњим геополитичким условима, овакав вишевекторски курс за малу Србију, интегрисану у европско и светско тржиште, представља ефикасан метод одбране њене независности и суверенитета и економског развоја земље.

Не сме се занемарити ни посебна улога прагматичне Кине као једног од главних стратешких партнера Србије.

⁵ URL: <https://www.kommersant.ru/doc/6849472>

⁶ Јовановић М. Две Русије о два доминантна дискурса Русије у српској јавности // Односи Русије и Србије на почетку XXI века / Жарко Н. Петровић. Београд, 2010. С. 11–18.

Према мишљењу одређеног броја стручњака, користећи Србију, Кина задржава „контролу над балканским вратима Европе“ и може лако, по сопственој вољи, да утиче на економске, политичке и, у догледно време, војне аспекте не само на Балкану, него и шире⁷.

Кина своју спољну политику и економску експанзију спроводи циљано, систематски и прагматично. Балкан, посебно Србију, доживљава као мост ка Европској унији. Кина је данас друга привреда у свету, а у будућности може постати и прва, један је од највећих инвеститора у инфраструктурне пројекте у Србији, што потврђује и посета кинеске делегације Београду, у мају 2024. године.

Према речима Јекатерине Ентине, професорке Високе школе економије Националног истраживачког универзитета и руководиоца Одељења за црноморско-медитеранска истраживања Института за Европу Руске академије наука: „Посета делегације лидера Кине је стратешког карактера, како на економском, тако и на политичком плану. Београд је потписао споразум о слободној трговини и стратешком партнерству с Пекингом, а у целини унапређење економских веза од почетка 2010-их расте геометријском прогресијом. За Пекинг је у Југоисточној Европи управо Србија тачка ослонаца пројекта „Појас и пут“. Кина је у овом тренутку највећи инвеститор у Србији. Укупан обим кинеских инвестиција у Србији премашује, судећи по закљученим уговорима, 20 милијарди долара. Мада све ове инвестиције ни-

су стигле у републику, ипак је ово више од половине свих инвестиција Кине у Југоисточној Европи“⁸.

И Србија и Кина не прихватају менталитет хладног рата који се сада активно шири у земљама Запада. Србија и Кина се залажу за мултиполарни свет, не сматрајући да је неопходно да у спољнополитичким односима себе ограничавају вештачким баријерама и санкцијама, зато оне не само да се нису придружиле ограничењима против Русије, него су посвећене конструктивним односима с Руском Федерацијом. Можемо се сложити с мишљењем истраживача који описују да је Република Србија данас својеврсни „квадрант“ између Блиског истока и Европе, Истока и Запада. Могуће је, такође, и да ће она постати онај регион где ће се „разјашњавати интереси“ глобалних сила: Русије, Кине и САД⁹.

Треба признати да системски спољнополитички изазови који стоје пред Србијом захтевају од њене владе својеврсно маневрисање између противречних интереса њених партнера, узимајући при томе у обзир снажно изражену подршку грађана Србије Русији, као и тежњу ка придруживању Европској унији и решавање косовског питања. Истовремено, и даље су актуелни задаци везани за привлачење инвестиција и економски развој земље, поред осталог и уочи ЕХРО 2027. Проналажење равнотеже у овом случају је слично послу неурохирурга који неће трајати само једну годину, а могуће, ни само једну деценију.

⁷ Виторович З., Бериша Х. Глобални односи Руске Федерације и Народне Републике Кине кроз призму Републике Србије // Руска политологија — Russian Political Science. 2017. Бр. 4 (5). С. 15–23.

⁸ Дмитријев Р. Не само економија. Зашто је Си Ђинпинг дошао у Београд // Аргументи и факти. 2024. 8. мај.

⁹ Виторович З., Бериша Х. Указ. соч. С. 15–23.

Раније се руска политика на Балкану, изграђена на претходним принципима, показала недовољно ефикасном. На ову околност су указале чак и оне снаге на полуострву које имају позитиван став према Русији: „Балкан представља зону, с једне стране, англо-америчког права, а с друге стране немачког ривалства, док истовремено Русија, немоћна у овом тренутку, налазећи се географски близу њих и имајући виталне интересе у региону, посматра шта се дешава“¹⁰.

¹⁰ Улуњан А.А. Балкан: између европске заједнице и Русије // Европска безбедност: догађаји, процене, прогнозе. 2003. Бр 10. С. 8–10.

С тим у вези, Русија треба да посвети повећану пажњу даљем системском јачању и унапређењу односа у хуманитарној и економској области. Руска Федерација и њене државне институције треба да доприносе даљој сарадњи између држава, јавних институција, политичких снага, да промовишу међусобна улагања и граде третман најповлашћеније нације за пословање, посебно у области науке и високих технологија, као и да посвете више пажње развоју јавне дипломатије и искористе цео арсенал „меке силе“, узимање у обзир историјског искуства.

Литература:

1. Виторович З. Глобални односи Руске Федерације и Народне Републике Кине кроз призму Републике Србије / З. Виторович, Х. Бериша // Руска политологија. 2017. Бр. 4 (5). С. 15–23.
2. Гускова Ј.Ј. Савремена Русија и Балкан: прагматични интереси или историјске традиције? / Ј.Ј. Гускова // Листајући странице српске историје / одговорни уредник Ј.Ј. Гускова. Москва : Инслав, 2014. С. 339–365.
3. Дмитријев Р. Не само економија. Зашто је Си Ђинпинг дошао у Београд / Р. Дмитријев // Аргументи и факти. 2024. 8. мај.
4. Сагомоњан А.А. Руска империја и Балкан уочи Првог светског рата / А.А. Сагомоњан // Билтен Московског универзитета. Серија 27 : Глобалне студије и геополитика. 2018. Бр. 2. С. 21–27.
5. Улуњан А.А. Балкан: између европске заједнице и Русије / А.А. Улуњан // Европска безбедност: догађаји, процене, прогнозе. 2003. Бр 10. С. 8–10.
6. Харибин А.Н. Балкански правац руске спољне политике: историја и савременост / А.Н. Харибин // Studia Humanitatis. 2021. Бр. 2.
7. Черчил В. Други светски рат : у 3 књиге. Књ. 3. Св. 5–6 / В. Черчил ; уредник А.С. Орлов. Москва : Воениздат, 1991. 702 с.

References:

1. Јовановић М. Две Русије о два доминантна дискурса Русије у српској јавности / М. Јовановић // Односи Русије и Србије на почетку XXI века / Жарко Н. Петровић. Београд, 2010. С. 11–18.

Ривалитет Запада и Русије на Балкану деведесетих: сервилност је победила

Гускова Jelena J.

главни научни сарадник Института за славистику РАН,
академик Српске академије наука и уметности, доктор историјских наука

Запад није само посматрао како се распада СФРЈ, већ је и контролисао, а затим и управљао свим процесима. Било му је веома важно да не дозволи да сви Срби остану у једној држави, а потом и да их максимално ослаби, увуче у ратове, оптужи за расприривање мржње и геноцид. Током последњих година постојања СССР, спољна политика је била зависна, нестабилна и услед тога немоћна. А. Козирјев је одговарао Европи и САД јер је био њихов човек у Кремљу, имао је добру репутацију, испуњавао жеље западних партнера и смањивао опасност од непредвидивости Русије. Без обзира на опортунитички став Москве, Запад се увек интерно плашио руског просрпског става, прибојавао се активности нашег парламента, «притиска десничарских националиста». Зато су на Русију констатно вршили притисак. Русија је на тај притисак гледала као на поверење.

Кључне речи: Југославија, СССР, Горбачов, Русија, Јељцин, САД, распад федерација, НАТО, дипломатија.

The Rivalry between the West and Russia in the Balkans in the 90s: Obsequiousness Won

Elena Yu. Gus'kova

Chief Researcher at the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences,
Academician of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Doctor of History

The West not only watched how the SFRY was disintegrating, but also controlled it and then managed all the processes. It was very important for him not to let all the Serbs stay in one state, and then weaken them as much as possible, drag them into wars, accuse them of inciting hatred, genocide. In the last years of the USSR's existence, foreign policy was dependent, unstable and consequently powerless. A. Kozyrev was beneficial to Europe and the United States: he was his man in the Kremlin, had a good reputation, carried out the will of Western partners and reduced the danger from Russia's unpredictability. The West, despite Moscow's conciliatory position, has always been internally afraid of the Russian pro-Serbian position, afraid of the activities of our parliament, "pressure from right-wing nationalists." Therefore, Russia was constantly under the pressure. Russia regarded this pressure as trust.

Keywords: Yugoslavia, USSR, Gorbachev, Russia, Yeltsin, USA, disintegration of federations, NATO, diplomacy.

Догађаји почетком деведесетих и криза на територији Југославије настали су крајем дуготрајног периода хлађења, а затим и стагнације односа између Совјетског Савеза и Југославије. Тада се балкански правац налазио на маргини спољне политике Русије, с једне стране као непотребан за Југославију, а с друге као неприоритетан за Москву. У то време су скоро истовремено букнуле национално-политичке кризе у Совјетском Са-

везу и на Балкану. И... распадале су се две велике федерације — СФРЈ и СССР. Југославија се нашла у тешким економским и политичким условима и зато је тражила подршку међу европским земљама. Проговорило је историјско сећање и она се с надом обратила Русији, као што се то често дешавало кроз историју. Као одговор, наишла је на хладно неразумеване, као и на збуњеност представника руске дипломатије у вези са тим зашто би баш

Русија требало да учествује у балканским пословима.

Совјетски Савез је тада такође пролазио кроз најгора времена — М.С. Горбачов није знао како да сачува државу, а Б.Н. Јељцин, који је тежио власти, знао је како да победи Горбачова и како да добије власт, али није настојао да сачува СССР. И нико од њих тада није мислио о томе да Запад не жели да сачува јаку државу, која се простире на огромној територији Европе и Азије. Данас, планови САД о подели СССР, а потом и Русије, више нису тајна. Средином деведесетих, амерички стратежи су говорили о успешно оствареним плановима поделе СССР и планирали су да раде на томе како да поделе и Русију на 6-8 делова¹. Вашингтон су плашиле амбиције Русије за глобално лидерство у свету. Због тога, Сједињене Америчке Државе деведесетих година нису намеравале да очувају југословенску федерацију, размишљале су како да ставе под пуну контролу спољну и унутрашњу политику Русије. И то су успевали у пуној мери, захваљујући хаосу који је владао у владајућој врхушки некада јаке земље, као и нашој западно оријентисаној политичкој елити. То се јасно види приликом сагледавања догађаја на Балкану деведесетих година прошлог века.

Запад није само посматрао како се распада СФРЈ, већ је и контролисао, а затим и управљао свим процесима. Било му је веома важно да не дозволи да сви Срби остану у једној држави, а потом и да их максимално ослаби, увуче у ратове, оптужи за распиривање мржње и геноцид. Зашто? Запад је знао да само Срби могу да пруже отпор, да не пристану на наметнута решења и да до последњег ратују

за слободу и независност. Такође је била позната и љубав Срба према Русији, као и проверена кроз векове подршка Руса српској браћи.

Зато је Запад био забринут због могућег просрпског става Совјетског Савеза за време М.С. Горбачова, као и Русије под владавином Јељцина? На одлуку Москве могле су да утичу старе везе руског и српског народа, непредвидивост совјетског руководства, као и одсуство јасне концепције спољне политике. И... Запад је покушао да утиче на став званичних кругова Совјетског Савеза. Руководство Југославије је сазнало да је, на једном од састанака високих званичника НАТО-а и Совјетског Савеза, НАТО упозорио Русе да се уздрже од пружања материјалне или идеолошке подршке ЈНА јер би у том случају НАТО реаговао «одлучно и снажно»². У јулу 1991. године, представник америчке амбасаде у Москви посетио је МИП СССР и предложио руководству Совјетског Савеза сарадњу по питању југословенске кризе, сматрајући њихове ставове идентичним. Утицај САД на спољнополитички ресор СССР постепено је почео да даје конкретне резултате. Совјетски Савез је практично обуставио испоруку наоружања и војне опреме Југославији. МИП је у вези са тим издао специјално саопштење 19. септембра 1991. године³, а 25. септембра 1991. године, Русија је у СБ УН гласала за резолуцију 713 о забрани увоза оружја у Југославију.

Борисав Јовић, члан Председништва СФРЈ, писао је да «Совјетски Савез се у то време ништа није ни питао. Био је потпуно економски немоћан, а тиме и поли-

¹ Савин Л. Будућност Русије са становишта америчких стратега // Фондација стратешке културе. 2011. 5. новембар. URL: <http://www.fondsk.ru/pview/2011/11/05/buduschee-rossii-s-tochki-zrenija-amerikanskih-strategov.html>

² Јовић Б. Посљедни дани СФРЈ: изводи из дневника. Београд: Политика, 1995. С. 342.

³ Изјава Министарства иностраних послова СССР-а председавајућем у органима Европске заједнице // Југословенска криза и Русија. Документи, чињенице, коментари. Савремена историја Југославије у документима. Књ. 2. М.: Словенски летопис, 1993. С. 63.

тички. Југословенску и српску ситуацију сам објаснио Михаилу Горбачову, председнику СССР-а. Питао сам га да ли би они могли нешто да помогну. Његов је одговор био да се и СССР налази у сличној ситуацији, да Запад истовремено ради на растурању Совјетског Савеза, као и да они ни сами себи не могу да помогну. Дакле, на наше дотадашње традиционалне пријатеље нисмо могли да се ослонимо. Таква је била реалност»⁴.

Као што видимо, Горбачов није могао да спроводи самосталну спољну политику на балканском правцу, с једне стране због економских тешкоћа и зависности од западних земаља, а с друге, због унутарполитичке ситуације у земљи, борбе за власт, озбиљних структурних промена у институцијама власти земље и република.

Средином деведесете године, Б.Н. Јељцин је озбиљно побољшао свој статус у републичким структурама власти. Он је 29. маја постао председник Врховног совјета РСФСР и већ 12. јуна Врховни совјет је усвојио Декларацију о државном суверенитету РСФСР. Талас суверенитета захватио је цео Савез. Учвршћујући своју власт, Јељцин је истовремено јачао и МИП РСФСР. Дана 11. октобра 1990. године, за министра иностраних послова РСФСР постављен је А.В. Козирјев. Када је Јељцин 12. јуна 1991. године постао председник РСФСР, Козирјев је поново, 25. јула 1991. године, именован за министра иностраних послова РСФСР. На челу Министарства иностраних послова Русије остао је и после Беловешког споразума, у децембру 1991. године. Јељцин је оставио Козирјева на месту министра, иако је увидео да је то контроверзна личност. Упозоравали су га, како пише председник у својој књизи, «да је Козирјев

прозападњак, проамериканац»⁵. Али, Јељцин је поставио задатак да «не само на речима, већ и на делу изгради модел мирољубиве руске дипломатије», а А. Козирјев му је са ове тачке гледишта одговарао. Јељцина је привлачила «младост Козирјева, његова уздржаност, сурова професионалност», вештина да издржи велике физичке напоре⁶.

Јачање Министарства иностраних послова РСФСР и слабљење позиција Горбачова нису могли да не утичу на активност МИП-а СССР. Престала је да постоји јединствена спољнополитичка стратегија и тактика Совјетског Савеза као целовите државе. Нису могле да не одиграју негативну улогу ни кадровске промене у министарству. Министар иностраних послова Совјетског Савеза А.А. Бесмертних је разрешен дужности, а на његово место је 28. августа 1991. године постављен Б.Д. Панкин, који је био амбасадор СССР-а у Чехословачкој. Поред тога, у Министарству иностраних послова почела је чистка кадрова. Свака одлука се заснивала на ставу дипломата током „Августовског пуча“⁷. Услед тога, смењене су и такве високопрофесионалне дипломате као што су први заменик министра Ј.А. Квицински, амбасадор у Југославији В.П. Логинов и други. Б.Н. Јељцин је планирао да већину функција МИП-а СССР пренесе на МИП РСФСР, остављајући му само функције координатора међународних активности. Већ у новембру 1991. године, услед реорганизације дипломатске службе, значајно је смањен централни апарат МИП-а СССР. Б.Д. Панкин се на високој дужности задржао само 84 дана. Заменио га је Е. А. Шеварднадзе, који је

⁴ Јовић Б. Изгубљени век — српска позиција у распаду Југославије / Б. Јовић. Београд, 2017. С. 125.

⁵ Јељцин Б.Н. Белешке председника. М. : Огоњок. С. 213.

⁶ Ibid. С. 214.

⁷ Августовски пуч — завера, покушај државног удара који је предузео самопроглашени Државни комитет за ванредне ситуације (ГКЧП) 19. августа 1991. године.

био на челу реорганизованог Министарства спољних односа СССР-а од новембра до краја децембра 1991. године.

Сасвим је очигледно да је спољна политика последњих година постојања Совјетског Савеза била зависна, нестабилна и услед тога немоћна. У предговору зборника докумената МИП-а 1990–1992. истиче се да је «у периоду после августовских дешавања 1991. године, главни задатак руске дипломатије био обезбеђивање широке дипломатске подршке активностима руководства Руске Федерације»⁸.

Заоштравање политичке ситуације у Југославији 1991. године није посебно забрињавало руско руководство, које је полазило од тога да се проблеми настали у СФРЈ морају решавати без икаквог мешања споља. При том, «совјетско руководство је морало да маневрише, имајући посла са најразноврснијим политичким снагама и околностима које се брзо мењају»⁹. Током свих званичних састанака, Москва и Београд су обећавали узајамно корисну сарадњу у свим областима, констатовали сличне приступе у погледу међународних питања, изјашњавали се за јачање сарадње¹⁰. А.С. Черњајев се присећао како се у разговору са Југословенима осећало пређашње искрено пријатељство испуњено «другарством, потпуном отвореношћу, неком врстом сродно-

сти», али Горбачов није реаговао на југословенске проблеме и такви састанци су га умарали¹¹.

Јединство земаља Запада и међународних организација поводомочувања Југославије није трајало дуго. У мају 1991. године, Аустрија и Албанија су испољиле забринутост због растуће кризе на Балкану и објавиле да је део оружаних снага стављен у стање повишене борбене готовости. Активности светске заједнице су изгледале као низ спонтаних мера, које су се спроводиле под утицајем променљивих околности, иако је могуће да су биле промишљене и концептуалне природе. На пример, ЕУ је оштро реаговала на одбијање Председништва СФРЈ да постави С. Месића на место председника тог органа, позивајући се на потребу за строгим поштовањем Устава СФРЈ¹². Међутим, ускоро је почела да подржава отцепљење Хрватске и Словеније, заборавивши и на Устав Федерације и на међународна документа.

Већ крајем владавине М.С. Горбачова постала је очигледна склоност Москве да подржи Запад у његовој жељи да „демократски“ трансформише СФРЈ и подржи тежњу свих република ка независности. При том се, као неокаљани и ортодоксни заговорник интернационализма и противник сваког шовинизма, Горбачов плашио оптужби да СССР подржава тобожњу великосрпску идеју. Из тог разлога, МИП СССР је излазио у сусрет свим иницијативама Запада, ако су се оне називале „демократским“. Тако су успели да нас насамаре помоћу замене теза. Ми нисмо размишљали о подривању међународног права и наче-

⁸ Спољна политика Русије. Зборник докумената. 1990–1992. М.: Међународни односи, 1996. С. 5.

⁹ Из предговора // Одговорајући на изазов времена. Спољна политика перестројке: документарна сведочанства. На основу записа разговора Горбачова са страним личностима и других материјала. М.: Цео свет, 2010. С. 577.

¹⁰ СССР — СФРЈ. Телефонски разговор А.А. Бесмертних са Б. Лончаром // Билтен Министарства иностраних послова. 1991. 15. март. Бр. 5 (87). С. 12–13; Разговор са Савезним секретаром за спољне послове СФРЈ Б. Лончаром 10. септембра 1991. год. // Горбачов М.С. Сабрана дела. Књ. 28. М.: Цео свет, 2018. С. 157–160; Билтен Министарства иностраних послова СССР. 1990. 1. октобра. Бр. 20 (78).

¹¹ Черњајев А.С. Дневници. 1972–1991. II. део. С. 666. URL: http://www.e-reading.mobi/bookreader.php/1007502/Chernyaev_-_Dnevnik_1972-1991._Chast_II.html. Види такође: Черњајев А.С. Заједнички исход. Дневници две епохе: 1972–1991. М., 2008.

¹² URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=781>

ла КЕБС/ОЕБС, фактички приближавајући интернационализацију конфликта, а одмах затим и распад СФРЈ.

Дешавања током последњих месеци 1991. године довела су не само до политичког банкрота М.С. Горбачова, већ и до распада Совјетског Савеза. М.С. Горбачов је 25. децембра поднео оставку на месту председника Совјетског Савеза. Изнад Кремља је подигнута застава РСФСР. Од јануара 1992. године, спољном политиком нове земље бавили су се председник Б.Н. Јељцин и министар иностраних послова А.В. Козирјев.

При том, треба узети у обзир да је Јељцин почео са радом после распада СССР, у тешким условима развоја унутар-политичке кризе совјетске државе. Није било могуће да на њега не утичу сложена, кризна економска ситуација у земљи, економска зависност од Запада, потреба за испуњавањем одређених услова како би се добили кредити, илузорна нада у равноправну међународну сарадњу са земљама Европе и САД, потреба за дистанцирањем од покушаја да се Москва оптужи за подршку „великосрпске“ идеје.

Процес формирања политичких структура и дефинисања спољнополитичких оријентира новоформиране државе, Руске Федерације, дешавали су се истовремено 1992. године. Тај процес је био убрзан и зато не увек промишљен и избалансиран.

Државни секретар Владе Русије Г. Бурбулис и министар иностраних послова А. Козирјев су на свом првом састанку с колективом бившег МИП-а СССР, у децембру 1991. године, објаснили принципијелне разлике између оријентира епохе М.С. Горбачова и текућег момента. Козирјев је тада истакао да ће Москва убудуће спроводити политику снажног партнерства са Западом и интеграције са њим¹³.

¹³ Бажанов Ј.П. Еволуција руске спољне политике 90-их година // Дипломатски гласник. 1997. Бр. 2. Фебруар. С. 59–60.

И тој тези је био веран за све време свог руковођења МИП-ом РФ.

У Вашингтону је млади министар већ био познат. «Био је светски човек, благ, течно је говорио енглески. Козирјев је био искусан дипломата и штићеник Шеварднадзеа», — писали су о њему историчар Мајкл Бешлос и политичар Струоб Талбот¹⁴. Портпарол председника Вјачеслав Костиков се присећао како су се према А. Козирјеву западни партнери односили веома пажљиво. «Било је момената када је скоро сваки високи посетилац из Западне Европе, а посебно из САД, који је долазио у Кремљ да се састане с председником, молио Б. Н. Јељцина „да не изда Козирјева“. Не сећам се да су се тако заузимали за Ј. Т. Гајдара, иако је и он словио за западњака... Козирјев је у то време био једна од „светих крава“ на демократском пашњаку», — пише В. Костиков¹⁵.

Очигледно је да је А. Козирјев одговарао Европи и САД јер је био њихов човек у Кремљу, имао добру репутацију, испуњавао жеље западних партнера и смањивао опасност од непредвидивости Русије. Подржавали су Козирјева јер је без поговора био спреман на сарадњу, на испуњавање свакојаким молби и наредби. Био је фигура која је била тако потребна Западу, али се испоставило да је за Русију ова личност била негативна. Недостатак искуства, непоштовање традиција совјетске дипломатске школе, потпуно прозападна оријентација и уз то не баш широки видици министра, нанели су Русији у том тешком периоду озбиљну штету. За Козирјева је, по његовим речима, «Америка била светионик моралне истине» и играла је кључну улогу у његовом животу¹⁶.

¹⁴ Бешлос М., Талбот С. На највишем нивоу. Прича иза сцене о завршетку Хладног рата. М. : Све за вас, 1994. С. 290.

¹⁵ Костиков В. Роман са председником. М. : Вагриус, 1997. С. 72.

¹⁶ Козирев А. Њујорк Тајмс (САД): из Русије — са дивљењем и очајањем. URL: <https://inosmi.ru/politic/20191023/246085710.html>

Козирјев је отворено говорио: «Демократска Русија мора да буде и биће у истој оној мери природни савезник демократским земљама Запада у којој је тоталитарни Совјетски Савез био природни противник Запада»¹⁷. Он је одлучно желео да промени приступ спољној политици. «Поставили смо потпуно нови задатак. Желели смо (и Јељцин је то у потпуности подржавао) да пређемо са попуштања тензија у односима између противника на партнерске односе међу савезницима»¹⁸. У томе је Козирјев видео разлику у приступима Горбачова и Јељцина. Најбитније је да се успоставе савезнички односи. Био је у добрим односима са Бејкером, Бушом и Геншером. Какве је идеје имао министар кад је почео да руководи МИП-ом Русије? Његова идеја водила су «општељудске вредности». Стално је, такође, понављао неколико фраза из «демократске» лексике, које су министру деловале крајње прогресивно: «политика новог мишљења», «демократске високоразвијене државе», «прелазак на цивилизовану, демократску страну барикада», «савез са онима који чувају међународни легитимитет» и сл. Најмање је говорио о националним интересима Русије. Од самог почетка је био убеђен да НАТО није непријатељ Русије.

Полазећи од демократских постулата који су доминирали у министровој глави, постаје јасно да је националне интересе Русије такође ставио у оквире нечега демократског, више западног него нашег. То се добро види из његовог разговора с Ричардом Никсоном о интересима нове Русије. Козирјев је тада рекао да се «један од проблема Совјетског Савеза састојао у томе што смо били некако исувише заокупљени националним интересима, а сада више размишљамо о општељудским вредностима. Међутим, ако имате неке идеје и можете да нам су-

геришете како да дефинишемо наше националне интересе», замолио је Никсона, „био бих Вам веома захвалан“¹⁹. Као што видимо, министар суверене Русије молио је бившег председника САД за помоћ у дефинисању националних интереса Русије! Никсон је био зачуђен. Амерички политиколог Д. Сајмс, који је присуствовао разговору, приметио је: «Руски министар је човек који се благонаклоно односи према Сједињеним Државама, али нисам сигуран у то колико разуме карактер и интересе државе коју представља». Никсон је тада истакао да је за америчке националне интересе увек спреман «да се бори из све снаге», а Козирјев, уместо да брани и јача Русију, «жели свима да покаже како је он диван и пријатан човек». Управо је такав став руског министра омогућио САД да на Русију не гледа као на партнера, већ као на клијента, о чему је отворено говорио Збигњев Бжежински²⁰. Једном речју, како је говорио В.С. Черномирдин: «Све је то тако праволинијско и перпендикуларно, да ми је непријатно».

У децембру 1992. године, А.В. Козирјев је први пут формулисао принципе балканске политике руске државе: принцип једнаке одговорности сукобљених страна уз одбацивање «презумпције кривице» искључиво Срба, ублажавање санкција против СРЈ као резултат гестова добре воље Београда, увођење санкција Хрватској у случају наставка офанзивних борбених дејстава у Српској Крајини²¹. Међутим, ти принципи никада нису примењени у пракси, а њихово обелодањивање је повезано с потребом да се одбаци оптужба за недефинисање циљева и програма спољне политике, с кризом Владе, када је министар једно-

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Op.cit. Примаков Ј. Године у великој политици. М.: Строго поверљиво, 1999. С. 210.

²⁰ Ibid. С. 211.

²¹ Говор А.В. Козирева у спољнополитичком друштву Данске // Дипломатски гласник. М., 1993. Бр. 5/6. С. 11.

ставно заиграо на карту Србије како би остао у фотељи.

Разматрајући балканске проблеме, министар је био уверен да се они морају решавати политичким средствима. Управо тако је хтео да избегне понављање југословенског сценарија на нашој земљи. Уосталом, југословенска криза је за министра постала одраз (резултат) идеологије и политике агресивног национализма, а трагове агресивног национализма је јасно видео и у Русији.

Како бисмо разумели улогу А. Козирјева у креирању судбине Русије и Југославије, размотрићемо документ објављен у листу «Правда-5». То је «Забелешка о главном садржају разговора А. Козирјева са државним секретаром САД Дж. Бејкером» од 9. јуна 1992. године. Њих двојица нису разговарали о Југославији, али је разговор занимљив са становишта односа између присутних и става руског министра. Током разговора, како истиче аутор чланка, представници Русије су се «кришом од свог народа... игноришући мишљења стручњака војно-индустријског комплекса²², Генералштаба, ГРУ²³ и Спољне обавештајне службе договарали с нашим вероватно највећим противником о уништавању плодова вишегодишњих напора свога народа» — својих најбољих интерконтиненталних балистичких ракета²⁴. «Пред нама је акт велеиздаје», сматра аутор, закључујући да су Американци журили да што пре разоружају Русију. Споразум СТАРТ-2 био је потпуно у интересу САД, а А. Козирјев је обећао да ће «покушати да ту опцију одбрани». Заузврат је замолио: «Помозите Русији да постане демократска држава и тада ће много тога постати могуће», али је и упозорио: «Не изговарајте наглас ово

што сам вам сада рекао, у овом тренутку је то опасно»²⁵.

Руски дипломата Јулиј Воронцов је у једном од својих интервјуа рекао да је за Русију период деведесетих година био веома непријатан јер су управо у то време престали да нас уважавају. «Сва та „братимљења“ с Американцима долазила су само с једне стране — с наше. Американцима то није било потребно... Они не желе да уважавају Русију...»²⁶.

Као што смо видели, концепција руске спољне политике још није била у потпуности развијена, али је било неопходно заузети одређени став и донети одлуке о најважнијим питањима југословенске кризе већ од првих дана рада МИП-а РФ. То се, пре свега, односило на наше ставове у СБ УН.

Треба напоменути да Русија у то време, будући да је била у почетној фази формирања своје спољне политике, није учествовала у непосредном решавању кризе на Балкану. Њен главни задатак је био да демонстрира Западу своју посвећеност такозваним демократским принципима, како би потом била примљена у ужи круг доносилаца или бар извршилаца одлука. Москва је изражавала свој став кроз изјаве, апеле и говоре политичких лидера земље на међународним форумима. Док је тестирана лојалност Москве, западне земље су градиле свој систем међусобних односа са бившим републикама Југославије. Приликом свог говора на отварању састанка КЕБС-а у Хелсинкију, 24. марта 1992. године, Козирјев је већ дозволио себи да посумња у обавезујући принцип немешања у унутрашње ствари, када је реч о правима националних мањина²⁷.

²² ВПК — војно-индустријски комплекс.

²³ ГРУ — Главна обавештајна управа.

²⁴ Издаја: како се то ради. Запис главног садржаја разговора А.В. Козирева са државним секретаром САД Џ. Бејкером // Правда-5. 1995. 27. октобар / 2. новембар. С. 3.

²⁵ Ibid.

²⁶ Дипломата Јулиј Воронцов. Збирка мемоара. М.: Међународни односи, 2009. С. 203.

²⁷ Из говора А.В. Козирева на отварању састанка СЕБС-а у Хелсинкију 24. марта 1992. год. // Југословенска криза и Русија. С. 69.

Сједињене Америчке Државе су биле задовољне како је текла сарадња са Русијом поводом југословенске кризе. Односи с Козирјевом били су пуни поверења, све што је радио било је под пуном контролом Вашингтона. Руски министар је био експедитиван и поуздан. Опозициони лист «Дењ» објавио је неколико докумената, која су откривала карактер међусобних односа А. Козирјева са спољнополитичким структурама САД — не само да су били у сталном контакту с министром РФ, већ су и контролисали његов рад. На пример, 11. априла 1992. године, државни секретар САД Џ. А. Бејкер је током телефонског разговора с Козирјевом изнео молбу да Русија што пре призна Босну и Херцеговину. Министар је истог дана издао налог Б. Л. Колоколову и А. И. Глухову «да хитно припреме акт о признавању Босне и Херцеговине»²⁸. О том се питању није чак ни дискутовало и таквих случајева је било много. Сетимо се, на пример, министрових поступака уочи и за време доношења санкција против Југославије.

Министарство иностраних послова РФ је већ у првој години рада преузело важну функцију коју је предложио Запад — да буде посредник у преговарачком процесу са Београдом у вези са питањима која су Срби сматрале неприхватљивим за Србију и Црну Гору. Овај став је образложен у чланцима министра. На пример, Козирјев је истицао главну тактичку стратегију руске дипломатије на Балкану — «користећи добре односе, убедити српско руководство да послуша глас разума...»²⁹. Руска дипломатија је радила оно што је Запад очекивао, како је говорио министар, од «демократа у Кремљу», а то је

«истински савез са онима који чувају међународни легитимитет и спремни су да за то предузму најодлучније мере»³⁰. Такав став је изражавао победу у руској спољнополитичкој мисли оних који су тврдили да „Балкан за Русију не може постати главни правац њене спољне политике и главна зона њених националних интереса»³¹.

Жеља да добије економску и политичку подршку Запада, тежња Русије да заузме место Совјетског Савеза у међународним организацијама, Савету безбедности, избегавајући југословенску опцију, постали су главно оправдање политике А. Козирјева. Он је подробно објашњавао разлоге због којих је Русија била приморана да заузме управо такав став.

Као прво, она је морала да узврати захвалношћу «енглеским и другим колегама», уз чију подршку је „Русија успела да наследи статус, привилегије и истовремено одговорност једне од пет велесила — сталних чланица Савета безбедности», што се није десило аутоматски. Један од услова да се Русији обезбеди статус који је имао СССР, био је, како је објаснио Козирјев, одступање од антизападне доктрине и «блокирајуће линије сукоба» у Савету безбедности. Сада су од Русије у Савету безбедности очекивали само „чврсто руско „да“. Министар је лако, без двоумљења, прихватио идеју да се „санкцијама и другим оштрим мерама“ „изнуде“ уступци од Београда»³².

Као друго, САД су 1992. године обећале да ће издвојити за Русију велику финансијску помоћ у укупном износу од 24 милијарде долара непосредно

²⁸ Објављивање докумената. „Драги Андреј!..“ // Дан. 1992. Бр. 30 (58). 26. јул / 1. август. С. 1.

²⁹ Козирев А. На којој страни је Русија у југословенском сукобу // Југословенска криза и Русија. С. 342.

³⁰ Козирев А.В. „Преображење или кафкијанска метаморфоза“: демократска спољна политика Русије и њени приоритети // Независне новине. 1992. 20. августа. С. 4.

³¹ Шмељев Б., Јазкова А. Закључак // Балкан: између прошлости и будућности. М., 1995. С. 218.

³² Види: Козирев А.В. „Преображење или кафкијанска метаморфоза“. С. 346, 347.

пре гласања за санкције у Савету безбедности, као и десетогодишње одлагање плаћања руског дуга³³. То је несумњиво био јак аргумент против самосталне политике Русије на балканском правцу. Међутим, треба напоменути да је у децембру 1992. године Москва добила само део обећаног — 15 милијарди долара. При том је на децембарском јавном слушању у парламенту помињана цифра од 1,5–2 милијарде долара губитака за Русију од увођења санкција Југославији³⁴.

Као треће, Русија је у том периоду била веома слаба у економском, политичком и дипломатском смислу, као и у војној сфери. Тек што је преживела распад Совјетског Савеза, евакуацију својих војних јединица из Немачке, Пољске, Мађарске и других земаља, сачинивши Савет за узајамну економску помоћ и Варшавски пакт, Русија је све положила на олтар тржишне економије зарад будућег просперитета. Зато је, како је истицао Козирјев, Русији тако важно било «беспримерно повољно међународно окружење у периоду најтежих унутрашњих искушења»³⁵.

Као четврто, Козирјев је у својој политици одмах одбацио факторе као што су словенство и православље због мултинационалног карактера Руске Федерације.

Најзад, као пето, таква политика је требало да Русију «као велесилу уведе у породицу најнапреднијих демократских

држава са тржишном економијом, ако хоћете, у такозвано западно друштво»³⁶.

Козирјев је љубав западних политичара заслужио својом послушношћу и покорношћу, својом способношћу да у Београду постигне решење које је било потребно Западу, превазилазећи све лукаштине кремаљских коридора моћи. Испоставило се да је вешт извршилац воље Запада, али је нанео огромну штету Русији тиме што није могао да предвиди последице деловања међународних организација у Југославији по нашу мултинационалну федерацију; није био у стању да предвиди како ће оне утицати на цео систем европске безбедности; није видео почетак разарања система међународног права; веровао је у добронамеран однос Запада према Русији, у потпуну подударност спољнополитичких задатака и приоритета Русије и западних земаља, у могућност Русије да се сврста у исти ред са САД, Енглеском, Немачком, у сигурност такве политике „демократских држава“ за Русију; није прозreo стратешке циљеве Запада усмерене на политичко, војно-техничко и економско слабљење Југославије и Русије, лишавање Русије њених природних савезника и партнера, ширење сфера утицаја САД и Немачке на Источну Европу, Балкан и бивше републике СССР; није претпостављао да ће га само искористити против интереса Русије. Поступао је сасвим свесно и самоуверено, иако није гледао унапред, нити предвиђао исходе.

Када су решени главни проблеми нове државе — сукцесија у међународним организацијама, успостављање „пријатељских односа“ с европским земљама и САД, јачање власти у земљи, — почео је период умерене активности у спољној политици Русије на југословенском правцу. Он је повезан с покушајем активирања међународне сарадње са западним

³³ Гајдар Ј. Дани пораза и победа. М. : Вагриус, 1996. С. 170 ; Стенограм скупштинских слушања Одбора за међународне послове и спољноекономске односе Врховног савета Руске Федерације 21. децембра 1992. год. // Југословенска криза и Русија. С. 149.

³⁴ Изводи из уверења Министарства иностраних послова Русије, изнети на слушањима у Врховном савету // Исто. С. 144 ; Стенограм скупштинских слушања Одбора за међународне послове и спољноекономске односе Врховног савета Руске Федерације 21. децембра 1992. год. // Исто. С. 146.

³⁵ Види: Козирев А.В. „Преображење или кафкијанска метаморфоза“. С. 344.

³⁶ Ibid. С. 352.

земљама, с великом жељом за укључивањем у процес решавања кризе на територији бивше Југославије као равноправног партнера западних држава. Москви је било дозвољено да учествује у том процесу јер се у потпуности слагала са западним планом решавања кризе.

Руска дипломатија је спроводила политичку активност у дозвољеним границама, играјући улогу старијег брата — саветника српске стране, када већ нико други није могао да утиче на њу. Убеђујући Србе, А. Козирјев је давао лажна обећања. Нудио је Југославији укидање санкција, Србима у Босни — самоопредељење и конфедеративни савез са Србијом. Уверавао је и Србе и Русе да ће, чим Београд послуша његов савет, «питање санкција нестати само од себе», санкције «ће одмах бити укинуте»³⁷.

Москва је још покушавала да искористи историјски утицај Русије на Балкану, али је све више и више губила имиџ праведне и јаке државе, која се брине о балансу и одмерености у европским међународним односима. Русија је учествовала у решавању кризе, испуњавајући углавном жеље других, али никада није изводила соло деоницу у оркестру, о чему је министар маштао, већ је наступала само у улози другог гласа. Руска дипломатија је тада изјављивала да се држи објективности и избалансираниости и да не тежи «просрпском ставу». Заменик министра иностраних послова РФ А. Адамишин се присетио шта је Илгбергер одговорио на предлог Козирјева да се разговара о ситуацији у Југославији: «Не брините, ми ћемо то преузети на себе, тим пре што могућност интервенције још увек није скинута с дневног реда»³⁸. Руска дипломатска мисија на Балкану је у

том периоду нанела велику штету руско-југословенским (српским) односима, традиционалном престижу и утицају Русије у том региону. Срби су веома добро разумели какву је улогу Запад доделио Русији.

Клинтон је одлучио да решавање кризе на Балкану стави под своју контролу. Европи се стављало до знања да она не може да се носи са тако тешким задатком. Бела кућа је 10. фебруара 1993. године објавила сопствени план за решавање сукоба у БиХ, који је представљао прелазак САД на активну улогу у европској политици. Између осталог, он је предвиђао додатно поштравање санкција Србији, координацију активности УН са НАТО-ом, као и могућу употребу силе³⁹. План се састојао од 6 тачака: 1) активније укључивање САД у преговоре које су водили С. Венс и Д. Овен; 2) прихватање предложеног плана од стране Срба, муслимана и Хрвата; 3) јачање притиска на Србију како би се казнила због амбиција (да би се Србима одузела нада у помоћ, упозоравало се да ће Америка то урадити заједно са Русијом); 4) повећање хуманитарне помоћи и оснивање међународног суда за ратне злочине; 5) употреба америчких војних снага у операцијама УН и НАТО у БиХ; 6) тешња сарадња у томе с Москвом⁴⁰. САД су се надале да ће успети да први пут у историји добију право на извођење војне операције у Босни. Муслиманима чак ни такав ултимативни план није изгледао много тежак. Тражили су да се у Босну пошаљу америчке трупе⁴¹.

Сви каснији догађаји су показали да између Русије и САД скоро да није било размимоилажења у погледу

³⁷ Из стенограма седнице Врховног савета Руске Федерације 18. фебруара 1993. год. // Југословенска криза и Русија. С. 167, 170.

³⁸ Адамишин А. У различитим годинама. Спољнополитички есеји. М.: Цео свет, 2016. С. 361.

³⁹ Давидов Ј.П., Приходко О.В. и др. Југословенска криза: интернационализација или интервенција? // САД: Економија, политика, идеологија. М., 1993. Бр 8. С. 56.

⁴⁰ План САД за Босну // Политика. 11. фебруар 1993. С. 3.

⁴¹ Стални представник Босне у УН позвао је на одлучнију интервенцију САД-а // ИТАР-ТАСС. Серија „СЕ“. 1993. 14 фебруар. С. 4.

решавања кризе. Дијалог са америчком администрацијом на разним нивоима био је прилично активан. У САД су били задовољни што Русија и Сједињене Државе имају много тога заједничког у свом ставу у вези са Србијом.

Без обзира на опортунистички став Москве, **Запад се увек интерно плашио руског просрпског става**, прибојавао се активности нашег парламента, «притиска десничарских националиста»⁴². Зато су константно вршили притисак на Русију. Тако су С. Талбот, други човек у америчком Стејт департменту, и немачки министар иностраних послова К. Кинкел, јавно повезали пружање економске помоћи Русији 1993. године и уопште политику Клинтонa према Русији с тим како ће се она понашати по питању санкција Југославији. Кристофер је позвао МИП РФ и упозорио Русију да не користи право вета приликом гласања за резолуцију у Савету безбедности јер би то нарушило руско-америчке односе. То би, између осталог, могло да закомпликује напоре америчке администрације у обезбеђивању подршке Конгреса у вези са пружањем помоћи Москви⁴³.

Не задовољавајући се само посредничком улогом, Москва је понекад покретала сопствене иницијативе, али оне уопште нису биле сопствене, већ су укључивале, како је истицао В. Чуркин, идеје које су износиле бројне западноевропске земље, САД и друге чланице светске заједнице. «Све одлуке које се доносе и спроводе сматрамо плодом колективне мисли и колективних напора»⁴⁴. Као што видимо, Русија је настојала да остане у групи оних који расправљају о балканским стварима и зато је за руску политику

било важно да има „јединствен приступ светске заједнице, а у њеним оквирима веза Русије и Сједињених Држава игра веома значајну улогу“⁴⁵.

У стратегији међународне заједнице за решавање кризе још одавно је постојао «елемент притиска», који је, како је сматрао чак и В. Чуркин, представљао објективан фактор⁴⁶. На кога се вршио притисак? Разуме се, на Србе. И овде је улога Русије била незамењива. Пред њом су била два задатка — да контактира са Београдом и Србима у БиХ и да у вези са тим размени мишљења са водећим члановима међународне заједнице.

Русија није успела да састави свој план за БиХ, већ чак и када је бранила свој став, после тога се дуго правдала. На пример, када је Савет безбедности гласао за резолуцију 820 о увођењу нових санкција Југославији, руски представник је енергично иступио против тога да се та резолуција стави на гласање, а приликом гласања је био уздржан. Два дана касније, Чуркин је новинарима објаснио став Русије: Такво гласање не значи да је Москва «на ивици да буде искључена из заједничких напора међународне заједнице у решавању кризе у Југославији»⁴⁷. Она ће и убудуће поступати полазећи од интереса међународне заједнице. На питање новинара зашто Русија није искористила право вета, одговорио је да Русија неће улазити у сукоб са међународном заједницом само зато што стране у БиХ не могу да се договоре.

⁴² Интервју лорда Овена // ИТАР-ТАСС. Серија „СЕ“. 1993. 30 април. С. 7.

⁴³ Адамишин А. У различитим годинама. С. 372–373.

⁴⁴ Конференција за новинаре заменика министра иностраних послова Руске Федерације В.И. Чуркина 29. јануара 1993. год. // Дипломатски гласник. 1993. Бр. 5/6. Март. С. 18.

⁴⁵ Конференција за новинаре заменика министра иностраних послова Руске Федерације С.В. Лаврова 2. фебруара 1993. год. // Ibid. С. 19.

⁴⁶ Конференција за новинаре Специјалног представника Председника Руске Федерације, заменика министра иностраних послова Руске Федерације В.И. Чуркина 30. априла 1993. год. // Ibid. Бр. 11/12. С. 16.

⁴⁷ Конференција за новинаре Специјалног представника Председника Руске Федерације, заменика министра иностраних послова Руске Федерације В.И. Чуркина 19. априла 1993. год. // Ibid. Бр. 9/10. С. 21.

Подсећамо да је тих година интензивирана активност НАТО-а на Балкану. Запад и САД су чинили све да му учврсте нову улогу у Европи. Већ тада је противник идентификован, а авиони су хрлили у борбу. НАТО није крио да је спреман за извођење напада на српске положаје. Само су чекали повод да за нешто оптуже Србе. Кад би се, пак, испоставило да су криви муслимани, чекали би да прође тај моменат, и поново би наставили да оптужују Србе.

У раду међународних организација на решавању кризе на простору бивше Југославије током 1993. године већ се примећивала активност НАТО-а и жеља овог блока да обавезно учествује у том процесу. Став Русије по овом питању дефинисан је, пре свега, полазећи од убеђења министра А. Козирјева, који се залагао за сарадњу Русије са НАТО-ом. Према његовим речима, НАТО не угрожава Русију, а улазак земаља Средње и Источне Европе у НАТО је контрапродуктивно без Русије⁴⁸.

Срби на Балкану су 1994. године били подвргнути лавини ултиматума, претњи, казни, огромног дипломатског притиска, чиме је настављена политика необјективности. Важну улогу у томе играо је тим А. Козирјева.

Русија је почетком 1994. године заузимала прилично активан став у решавању босанске кризе, учествујући у преговорима, успостављајући контакте између страна и представника међународних организација, износила своје предлоге, који су, додуше, ретко наилазили на подршку западних колега. Чинило се да је Запад дозирао иницијативност Русије. Чак и да се активност Москве није превише разликовала од планова Запада, самосталност би могла бити штетна јер би омогућила Русији да се истакне и скупи поене код једне од страна у конфлик-

ту. Стога, такве активности Москве нису биле баш добродошле. На пример, у јануару 1994. године, Русија је покренула иницијативу за решавање кризе у БиХ, коју је МИП рекламирао као «ванредне мере». Али, Запад није дозволио да се те иницијативе реализују. Зато је Русија у СБ гласала за резолуцију о могућој употреби силе, све до извођења ваздушних напада.

Русија није предузела ништа да спречи почетак војне акције НАТО-а против Срба, иако су дипломате у њиховој земљи уверавале народ да су операције Алијансе на територији Југославије немогуће. Русија је заузимала попустљив став и увек је гласала за све резолуције Савета безбедности. У фебруару 1994. године десио се «дипломатски инцидент»: Русија је покушала «да се сакрије» од решавања питања бомбардовања. «Амбасадори три велике силе, САД, Енглеске и Француске, су наводно посетили генералног секретара УН Бутроса Галија, очигледно да би од њега, мимо Русије, добили дозволу за бомбардовање. Карактеристично је, ако је веровати међународним новинским агенцијама, да руског представника Јулија Воронцова нису могли да нађу. Он је, као у неком вицу, усред недеље отишао негде ван града. Јасно је да је Воронцов, иначе најискуснији званичник, пошто очигледно није добио јасне и недвосмислене инструкције из Москве, па чак ни директно из Кремља, одлучио да се сакрије из видокруга, попут оног шерифа који је увек имао спремне штапове за пецање у случају да се грађани окупе да линчују црнца»⁴⁹. Дана 10. фебруара, када је ситуација била критична, Б. Клинтон није могао ни дању ни ноћу да ступи у контакт са Б. Јељцином како би разговарали о Босни. Многи посматрачи су коментарисали да је Б. Јељцин избегавао да преузме одговорност и да подржи Србе.

⁴⁸ Примаков Ј. Године у великој политици. М.: Строго поверљиво, 1999. С. 229.

⁴⁹ Нашег амбасадора нису пронашли // Куранти. 1994. 29. јануар. С. 2.

Да би избегли нападе НАТО авиона на српске положаје, Срби су испунили све услове Алијансе и Москва је очекивала, заузврат, да учешће НАТО-а неће бити потребно. Ј. Акаши је 20. фебруара изјавио да му за решавање проблема тешког наоружања није потребна ваздушна подршка НАТО-а⁵⁰. Међутим, питање бомбардовања није било скинуто с дневног реда. Бела кућа је изразила спремност да обезбеди америчке авионе за извођење ваздушних напада. Само став Русије Клинтону није био сасвим јасан. Из далеке Москве стизале су гласине да ће се Русија супротставити ваздушним нападима.

Нашој дипломатији се тада чинило да ће Запад сада морати да нас уважава. «Сарадња са Русијом ће донети знатно више резултата за решавање конфликта и успостављање безбедности, него рецидивни конфронтације са Москвом који подсећају на Хладни рат»⁵¹. Међутим, Сједињене Америчке Државе нису биле одушевљене активностима Русије. У Владивостоку је 14. марта «државни секретар Кристофер руском колеги Козирјеву ставио до знања да претерано комешање руске дипломатије, наводно, само уништава танку мрежу компромиса коју су исплели вашингтонски емисари. Другим речима, Јенкији саветују Москви да се, не таласајући, врате корак уназад, у оно блажено време када су Руси позивани на преговоре као „коспонзори“, како би на америчкој дипломатској гозби искусили мамурлук»⁵².

Руска дипломатија се налазила у тешком положају. С једне стране, руска иницијатива да Срби испуне ултиматум НАТО-а била је крунисана успехом, а с друге, она никако није могла да утиче на одлуке САД. А. Козирјев је у Мо-

скви категорички одбијао могућност операције НАТО-а на територији бивше Југославије⁵³. Међутим, он је вероватно био добро упознат са плановима наших западних партнера. Представник Стејт департмента М. Мекари истицао је да руски функционери отворено говоре о Босни једно, а у контактима са америчком администрацијом говоре нешто друго. На питање како би прокоментаришао изјаву В. Чуркина о томе да ће ваздушни напади НАТО-а представљати претњу за безбедност Русије, одговорио је да се Чуркинова изјава не подудара са оним што они знају о ставу руске владе и да је америчка влада обавештена о другачијем ставу Русије у вези са ваздушним нападима у односу на онај који износи званични представници Русије⁵⁴.

Еуфорија руске дипломатије, која спасава Србе од неправедне агресије НАТО-а, није дуго трајала. Њихови положаји су ипак бомбардовани. Из Москве није било никакве реакције. В. И. Чуркин је у својој књизи доста простора посветио томе како је изведена операција увођења руског батаљона у рејон Сарајева, како су светски медији писали о победи руске дипломатије и како му је честитао председник. Али, није било ни речи о томе да то није натерало НАТО да одустане од својих планова. Први напади америчких ловаца на српске циљеве изведени су 27. фебруара. Од тада је над Србима непрестано висила претња бомбардовањем НАТО снага.

Треба нагласити да је у Москви и у структурама власти било разумних људи који су покушавали да то спрече или бар укажу руској дипломатији на друге могућности утицања на процес решавања југословенске кризе. Почетком 1994. године, помоћник председника за националну безбедност постао је Ј. Батурин, који је заједно с К. Ники-

⁵⁰ Адамишин А. У различитим годинама. С. 381.

⁵¹ Ibid. С. 381–382.

⁵² Шчипанов М. Наш тријумф против америчког // Куранти. 1994. 23. март. С. 3.

⁵³ Југословенска криза и Русија. С. 87.

⁵⁴ Билтен вести. Москва, 1993. 9. фебруар. С. 1.

форовом развијао алтернативни модел решавања босанске кризе, базирајући га на принципу једнаких права страна. Промислјали су самосталне потезе Русије, без надзора западних партнера. Током путовања у Југославију, за које А. Козирјев није знао, успели су да се договоре са Србима чак и у вези са картом Контакт групе и свим другим документима. Подршка Русије и праведан однос према свим странама у сукобу могли су да представљају гаранцију да ће се Срби сложити са свим предлозима међународних организација⁵⁵. Међутим, та подршка је изостала. Ове чињенице говоре о томе какви би се успеси у решавању кризе могли постићи да се томе заиста тежило. Каснија активност Ј. Батурина и његово мешање у југословенске проблеме понекад су кориговали активности министра, али нису могли да промене главни фокус активности МИП-а.

Бивши заменик министра иностраних послова А. Адамишин касније је говорио да «Москва мора да буде конкретнија. Ако жели да остане неутрална, онда то мора да захтева и од других. Међутим, када Хрвати крену у офанзиву на Србе у зони заштићеној резолуцијом УН, а муслимани нападају из заштићене зоне и нико, буквално нико, чак ни ми, не каже ништа, ситуација постаје веома опасна»⁵⁶.

Наше дипломате су заиста биле сведоци многих апсурда у процесу решавања кризе, који су спроводили западни „миротворци“. Али, њихов став је изражен касније, обично у мемоарима и сећањима.

У марту 1994. године још један град у БиХ постао је предмет разматрања комитета и комисија УН, Савета безбедности. То је Тузла. Говорили су и писали о тешкој хуманитарној катастрофи у гра-

ду, немогућности достављања хране и другог хуманитарног терета копненим путем. Десет километара јужније од Тузле налазио се аеродром преко којег су миротворци желели да започну испоруку помоћи ваздушним путем. Аеродром је имао две неоштећене полетно-слетне стазе. Оне су могле да приме авионе свих типова.

Питање отварања аеродрома у Тузли, који су заузели Срби, стајало је на дневном реду у штабу Унпрофора још одавно. Али, Срби су одбијали да праве уступке јер нико од миротвораца није гарантовао да се тај аеродром неће користити за испоруку оружја муслиманима и Хрватима. И опет је иницијатор притиска на Србе била Русија, тачније А. Козирјев, који је започео преговоре са Србима.

Одлучујући аргумент, који је убедио Србе да пристану на уступке, била је спремност Москве да контролише тузлански аеродром. Козирјев је обећао да ће српски официри свакодневно да надгледају испоруку терета, а Русија ће, са своје стране, «узети значајно учешће у успостављеној међународној контроли над употребом аеродрома у невојне сврхе». «Значајно учешће» је подразумевало учешће 20 војних посматрача и цивилне полиције. Узимајући у обзир управо овај фактор, Срби су пристали. «Верујемо у непристрасност Руса. Њихово присуство је гаранција да муслимани неће добити оружје уместо хране», изјавио је Р. Караџић⁵⁷.

Из дневника истакнутог политичара Републике Српске Н. Кољевића сазнајемо да је 21. фебруара у Лукавици одржан састанак, који је сазвао В. Чуркин. Тражио је сагласност за отварање аеродрома, обећавајући да ће тамо већину посматрача чинити Руси. Захтевао је да му Срби одмах одговоре. А. Буха и Н. Кољевић ни-

⁵⁵ Никифоров К. Између Кремља и Републике Српске (Босанска криза: завршна фаза). М.: Институт за славистику РАН, 1999. С. 46–56.

⁵⁶ Билтен вести. Москва, 1995. 20. јун. С. 3–4.

⁵⁷ Јусин М. Под притиском Москве босански Срби чине уступке // Известија. 1994. 3. март. С. 3.

су могли да донесу такву одлуку и стога, како је писао Н. Кољевић, «он је отишао, а ми смо остали с новим проблемом»⁵⁸.

Српска делегација, на челу са Р. Караџићем, стигла је у Москву 28. фебруара 1994. године. Његов званични саста-нак с Козирјевом и Чуркином одржан је 1. марта. Пред Караџића су ставили до-кумент о отварању аеродрома у Туз-ли и тражили од њега да га потпише. М. Крајишник се присећао како српска делегација, која је допутовала у Москву на преговоре с А. Козирјевом, није могла да пристане на отварање аеродро-ма, јер је била сигурна да ће преко њега одмах кренути испоруке оружја из му-слиманских земаља за муслимане у БиХ. Током размене мишљења, Козирјев се изнервирао и почео да оптужује Србе и да им прети. Разговор није донео никак-ве резултате. Срби су се увредили јер ми-нистар није желео да их разуме⁵⁹. Чур-кин је такође потврдио да су преговори, који су трајали више од два сата, били тешки. Према речима Н. Кољевића, стра-не су се веома драматично препирале повишеним тоном⁶⁰. Караџић је добио уверавања од министра да је руска стра-на спремна «да пошаље у Тузлу своје по-сматраче, полазећи од великог хумани-тарног значаја отварања аеродрома»⁶¹. Срби су инсистирали да текст споразу-ма садржи одредбу о присуству руских и српских посматрача. Док су ручали, текст споразума је био припремљен, и делегација је изашла пред новинаре, који су већ чекали испред зграде МИП-а.

⁵⁸ Кољевић Н. Стварање Републике Српске. Днев-ник 1993–1995. Књ. 1. Београд: Службени гласник, 2008. С. 444.

⁵⁹ Крајишник М. Украдене године или године које је украо сатана. Српско Сарајево: Сарајевоинвест, 2009. С. 145.

⁶⁰ Кољевић Н. Стварање Републике Српске. Днев-ник 1993–1995. Књ. 1. Београд: Службени гласник, 2008. С. 444.

⁶¹ Боравак Р. Караџића у Москви 28. фебруар — 3. март 1994. год. // Дипломатски гласник. 1994. Бр. 5/6. Март. С. 24.

Председник Републике Српске Р. Ка-раџић рекао је новинарима да су Срби при-стали да отворе аеродром у Тузли за испо-руку хуманитарне помоћи само као одго-вор на руску молбу⁶². Срби су очекивали да ће руска страна, која је потписала спора-зум, испунити своја обећања. Сходно томе, у свим даљим преговорима с Ј. Акашијем, Караџић је захтевао спровођење тача-ка споразума, инсистирајући да Срби надгледају испоруку терета и да тамо бу-ду присутни руски официри. Међутим, ру-ководство Унпрофора није пристало да на аеродрому остави српске официре, а тим пре да тамо распоређује Русе. Муслимани такође нису пристали да Руси контролишу аеродром и о томе су писали Генералној скупштини УН⁶³.

То се види из преписке К. Анана, Б. Бутроса-Галија и Ј. Акашија. Заменик ге-нералног секретара УН К. Анан је у својим писмима поставио питање да ли Радо-ван Караџић и даље инсистира на при-суству српских официра на аеродрому и по ком основу ће Руси бити присутни на овом аеродрому.⁶⁴ Стални представник РФ при УН Ј. Воронцов обавестио је ге-нералног секретара УН Б. Бутроса-Галија о садржају споразума између Москве и «босанских Срба о мерама за отварање аеродрома у Тузли». Међутим, поменуо је само 10 српских официра за везу⁶⁵. Ди-пломата је тврдио да Москва «поштује релевантне резолуције СБ и у потпуно-сти узима у обзир одговорност УН за решавање кризе у бившој Југославији»⁶⁶. Ј. Акаши је инсистирао да на аеродрому морају бити распоређени плави шлемо-ви, којима се могу прикључити и Руси⁶⁷.

⁶² Ibid.

⁶³ Документ УН А/48/891.

⁶⁴ Документ УНПРОФОР. Од Акашија до Анана. Бр. 1454, бр. 649.

⁶⁵ Документ УНПРОФОР. Од Акашија до Анана. Бр. 649.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Документ УНПРОФОР. Од Акашија до Анана. Бр. 3-357.

Аеродром је требало да буде отворен 22. марта, али шведски миротворци су извештавали да политичке дискусије успоравају овај процес⁶⁸. Ј. Акаши, В. Чуркин и Р. Караџић су 16. марта разматрали питање присуства руских и српских официра на аеродрому и Акаши је био категорички против тог плана, фактички одбацујући садржај московског споразума⁶⁹.

Први пробни лет авиона на тузланском аеродрому реализован је 22. марта. Говорећи на брифингу 24. марта 1994. године, В. Чуркин је изговорио занимљиву реченицу: «Као што смо се и договорили с руководством Унпрофора, тамо су присутни руски посматрачи, при чему се испоставило да потреба за њима није тако велика као што смо мислили»⁷⁰. Ускоро тамо више уопште неће бити Руса.

Русија је славила велику дипломатску победу. Али, ниједно обећање Русије није било испуњено. На аеродрому није било руских, а тим пре ни српских посматрача. Руководство међународних снага и лично Ј. Акаши образложили су свој став тиме да А. Козирјев није био овлашћен да потпише споразум у име Унпрофора. Преко аеродрома су, као што су Срби и претпостављали, кренуле испоруке хуманитарне помоћи, али и робе војне намене за муслимане.

Може се навести много таквих примера... Ни у једној од епизода Русија није заузела независан, тј. објективан став. Чак ни на јесен 1994. године, када се РС налазила у дипломатској блокади и када се Р. Караџић обратио Русији и Америци

како би посредовале у наставку преговарачког процеса, Русија није одговорила на тај предлог. Р. Караџић је молио руског председника да обнови дипломатске контакте, пошаље свог представника на Пале и прекине међународну изолацију. Писао је Б. Јељцину да представници Русије «изгледа да су глуви и на Ваше савете и на наше захтеве. Ниједан српски захтев није узет у обзир»⁷¹. Међутим, руски МИП је, као и раније, био против одмрзавања било каквих контаката са Србима у Босни.

Руска дипломатија је 1995. године планирала да настави учешће у решавању најтежих проблема на територији БиХ и Хрватске. Међутим, у обраћању председника РФ Федералној скупштини 16. фебруара 1995. године, у делу који се односио на приоритете спољне политике, о југословенској кризи није било ни речи. У Дипломатском гласнику 1995. године нестала је посебна рубрика о догађајима на Балкану. У поређењу са 1994. годином, активност руске дипломатије у овој области је смањена, иако је почело да се осећа критичко расположење приликом разматрања учешћа НАТО-а у одржавању мира и безбедности, као и забринутост због последица употребе инструмента санкција. Међутим, генерално гледано, став руског министра се није променио. С временом се није смањило уверење руског министра иностраних послова о кривици Срба, а његове изјаве су постале оштрије и мање дипломатске. На пример, Караџића и Младића је називао «тврдокорним људима», а Младића и српске војнике људима „који су већ прешли границу“. Чак је дозвољавао себи да износи гласине о томе како је кћерка генерала Младића извршила самоубиство због тога што ради њен отац⁷².

⁶⁸ Документ УНПРОФОР. Дневни резиме штампе. 1994. 15. март.

⁶⁹ Документ УНПРОФОР. Од Акашија до Анана. Бр. 3-431.

⁷⁰ Из брифинга специјалног представника Председника Руске Федерације, заменика министра иностраних послова РФ В.И. Чуркина, 24. марта 1994. год. // Дипломатски гласник. 1994. Бр. 5/6. Март. С. 27.

⁷¹ Никифоров К. Између Кремља и Републике Српске... С. 76.

⁷² Адамишин А. У различитим годинама... С. 394.

Москва више није могла да спречи Вашингтон да спроводи своје планове на Балкану. Русија се придружила НАТО програму «Партнерство за мир». У МИП-у, како се присећао дипломата А. Адамишин, «југословенско питање се претворило у предмет унутарполитичке борбе. Велико неслагање између ресора, војска подржава Караџића, Козирјеву, шта год кажеш, све држи за себе, није јасно да ли и о чему извештава руководство»⁷³.

Генерално, Сједињене Америчке Државе су извршиле све постављене задатке на Балкану. Партнерство са Русијом доказало је надмоћ Запада и зато је ниво односа са Москвом почео да опада. Москва је почела да примећује да се однос чланова Контакт групе према њој променио. Ситуација се развијала тако да мишљење Москве више није забрињавало западне партнере. На пример, Русију нису чак ни позвали на састанак Контакт групе 3. августа, када је Запад разматрао операција НАТО-а у Босни. Такође, чланице Г7 су по свом плану доносиле одлуку о Босни без Русије, још пре него што се Б. Јељцин појавио на састанку. Остао је још Савет безбедности, где је Москва могла да утиче на доношење одлука. Али, тамо највеће руско „њет“ није било вето, већ уздржаност приликом гласања.

Одсуство спољнополитичке стратегије, јасно дефинисаних интереса и циљева које руска дипломатија жели да постигне, резултирали су активностима усмереним на гашење појединих жаришта тензија у разним деловима Босне и Хрватске. Подређени спољнополитичким циљевима других држава, а не Русије, они обично нису били нарочито успешни у постизању мира на овој земљи. Судећи по политици коју је спроводила руска дипломатија, званичну Москву је мало интересовала добробит српског народа,

његов живот под санкцијама, пристрасност међународних посредника. Русија је настојала да мало повиси глас у хору међународних преговарача, да скупи поене, како би указала на значај своје улоге у преговорима са Србима, који праве уступке само на молбу Русије.

У Србији је такође расло разочарање у политику Русије. Лист „Аргумент“ је у јулу 1994. године писао да Срби узалуд полажу наде на Русију и очекују од ње праведно решење њихових проблема. «Ништа добро Срби не треба да очекују од Русије, све док тамошњим кормилом државе управљају Козирјев (пре свега он), Јељцин, Чуркин и Черномирдин»⁷⁴. Руси до сада нису учинили ништа да реше југословенску кризу што би било противно вољи САД и Немачке. «Русија као фактор утицаја на међународну политику не постоји. С њом се саветују, али је не поштују»⁷⁵. И конкретно: Русија није блокирала ниједну резолуцију СБ усмерену против Срба, није спречила санкције, није продала Србима ни грам гаса за грејање. Русија је пристала на распад Југославије, учествовала је у распиривању рата у БиХ и Хрватској, ћутала је када је укинут ембарго на испоруку оружја муслиманима.

Руској дипломатији је, по нашем мишљењу, недостајала објективност и није могла да постане фактор који би усклађивао различите ставове Запада и тежио избалансираним односима према свим странама у конфликту, иако се о томе редовно говорило. Такође је важно напоменути да је Запад имао планове за БиХ, а Русија није. Сједињене Америчке Државе нису спречавале Русију да испољи иницијативу, али до одређеног момента — све док они не ометају планове НАТО-а.

⁷³ Ibid. С. 392.

⁷⁴ Дмитровић Р. Залудно српско веровање Русија // Аргумент. 1994. 1 јул. С. 9.

⁷⁵ Ibid.

Дакле, главни промашаји Козирјеве политике били су стратешке природе. Он није прозрео циљеве Запада усмерене на политичко, војно-техничко и економско слабљење Југославије и Русије, лишавање Русије њених природних савезника и партнера, ширење сфера утицаја САД и Немачке на Источну Европу, Балкан и бивше републике СССР; није претпостављао да ће он бити само искоришћен у интересу Запада. Поступао је сасвим самоуверено, иако није гледао унапред, нити је предвиђао резултате своје политике у будућности.

Према томе, можемо да кажемо да Русија за време А. Козирјева није имала пажљиво осмишљену стратегију спољне политике Русије на Балкану, а тактичке кораке су разрађивали западни партнери. Зарад јединства с њима, Русија је подржала санкције против СРЈ 1992. године; све резолуције СБ УН, иако је примећивала њихову једностраност;

није се противила учешћу НАТО-а на Балкану нити формирању Хашког трибунала.

Претварање међународних организација, чија је улога да доприносе решавању сукоба мирним средствима, у светског жандарма догодила се уз пуну подршку Русије, када руско Министарство иностраних послова није могло и није хтело да заузме самосталан став у вези са југословенским питањем. Русија није настојала да докаже западним земљама своје право на самосталну спољну политику, приставши на улогу «елемента притиска» на Србе, дозволила је да се Русија користи као инструмент притиска искључиво на српску страну ради добијања максималних уступака.

Русија је зажмурила пред чињеницом да се на Балкану увежбавао механизам наметања мира насилним средствима и дозволила да буде увучена у њега, не размишљајући о интересима народа, против којих је тај механизам деловао.

Литература

1. Адамишин А. У различитим годинама. Спољнополитички есеји / А. Адамишин. Москва : Цео свет, 2016. 447 с.
2. Бажанов Ј.П. Еволуција руске спољне политике 90-их година / Ј.П. Бажанов // Дипломатски гласник. 1997. Бр. 2. С. 59–60.
3. Разговор са Савезним секретаром за спољне послове СФРЈ Б. Лончаром 10. септембра 1991. год. // Горбачов М.С. Сабрана дела. Књ. 28. 1991, септембар-октобар / М.С. Горбачов. Москва : Цео свет, 2018. 654 с.
4. Бешлос М. На највишем нивоу. Прича иза сцене о завршетку Хладног рата / М. Бешлос, С. Талбот. Москва : Све за вас, 1994. 398 с.
5. Изводи из уверења Министарства иностраних послова Русије, изнети на саслушањима у Врховном савету // Југословенска криза и Русија. Документи, чињенице, коментари / састављач, одговорни уредник Ј.Ј. Гускова. Москва : Словенски летопис, 1993. 502 с.
6. Гајдар Ј. Дани пораза и победа / Ј. Гајдар. Москва : Вагриус, 1996. 365 с.
7. Давидов Ј.П. Југословенска криза: интернационализација или интервенција? / Ј.П. Давидов, О.В. Приходко, П.Ј. Смирнов, Ј.В. Устинова // САД: Економија, политика, идеологија. 1993. Бр. 8. С. 50–60.
8. Дипломата Јулиј Воронцов : збирка мемоара / уредник-састављач В.Н. Казимиров. Москва : Међународни односи, 2009. 262 с.
9. Јељцин Б.Н. Белешке председника / Б.Н. Јељцин. Москва : Огоњок, 1994. 415 с.
10. Изјава Министарства иностраних послова СССР-а председавајућем у органима Европске заједнице // Југословенска криза и Русија. Документи, чињенице, ко-

- ментари / састављач, извршни уредник Ј.Ј. Гускова. Москва : Словенски летопис, 1993. 502 с.
11. Из говора А.В. Козирева на отварању састанка СЕБС-а у Хелсинкију 24. марта. 1992. год. // Југословенска криза и Русија. Документи, чињенице, коментари / састављач, извршни уредник Ј.Ј. Гускова. Москва : Словенски летопис, 1993. 502 с.
 12. Из предговора // Одговорајући на изазов времена. Спољна политика перестројке: документарна сведочанства. На основу записа разговора Горбачова са страним личностима и других материјала / састављач, аутор предговора, закључак и белешке А.С. Черњајев [и др.]. Москва : Цео свет, 2010. 941 с.
 13. Из стенограма седнице Врховног савета Руске Федерације 18. фебруара 1993. год. // Југословенска криза и Русија. Документи, чињенице, коментари / састављач, извршни уредник Ј.Ј. Гускова. Москва : Словенски летопис, 1993. С. 167–170.
 14. Јовић Б. Изгубљени век — српска позиција у распаду Југославије / Б. Јовић. Београд, 2017.
 15. Козирев А. Њујорк Тајмс (САД): из Русије — са дивљењем и очајањем / А. Козирев // ИНОСМИ. 2019. 23. октобар.
 16. Козирев А. На којој страни је Русија у југословенском сукобу / А. Козирев // Југословенска криза и Русија. Документи, чињенице, коментари / састављач, извршни уредник Ј.Ј. Гускова. Москва : Словенски летопис, 1993. С. 342–344.
 17. Козирев А.В. „Преображење или кафкијанска метаморфоза“: демократска спољна политика Русије и њени приоритети / А.В. Козирев // Независне новине. 1992. 20. августа.
 18. Костиков В. Роман са председником / В. Костиков. Москва : Вагриус, 1997.
 19. Никифоров К. Између Кремља и Републике Српске: Босанска криза: завршна фаза / К. Никифоров. Москва : Институт за славистику, 1999. 259 с.
 20. Примаков Ј. Године у великој политици / Ј. Примаков. Москва : Строго поверљиво, 1999. 445 с.
 21. Савин Л. Будућност Русије са становишта америчких стратега / Л. Савин // Фондација стратешке културе. 2011. 5. новембар.
 22. Черњајев А.С. Дневници. 1972–1991. II. део / А.С. Черњајев. 666 с.
 23. Черњајев А.С. Заједнички исход. Дневници две епохе: 1972–1991 / А.С. Черњајев. Москва : РОССПЕН, 2008. 1047 с.
 24. Шчипанов М. Наш тријумф против америчког / М. Шчипанов // Куранти. 1994. 23. марта.
 25. Јусин М. Под притиском Москве босански Срби чине уступке / М. Јусин // Известија. 1994. 3. марта.

References

1. Дмитровић, Р. Залудно српско веровање Русима / Р. Дмитровић // Аргумент. 1994. 1 јул.
2. Јовић, Б. Poslednji dani SFRJ: izvodi iz dnevnika / Б. Јовић. Београд : Politika, 1995. 487 с.
3. Кољевић, Н. Стварање Републике Српске. Дневник 1993–1995. У 2 књиге. Књ. 1 / Н. Кољевић. Београд : Службени гласник, 2008. 744 с.
4. Крајишник М. Украдене године или године које је украо сатана / М. Крајишник. Српско Сарајево : Сарајевоинвест, 2009.

Перспективе руско-српских односа у условима економског рата између колективног Запада и Русије

Јовашевић Живан,

ВSc факултета светске политике

МА Правног факултета Московског државног универзитета «М.В. Ломоносов»

Руско-српски односи су кроз историју показивали завидну отпорност на изазове различите врсте. Србија је у овом тренутку највише од свих „пријатељских држава“ подвргнута притиску колективног Запада по питању придруживања антируским санкцијама. Географска и економска зависност Србије од колективног Запада приморава српско руководство да пажљивије бира формате сарадње с Русијом, узимајући у обзир ризике као што су ескалација сукоба на Косову и ревизија статуса Републике Српске, ограничење приступа тржишту ЕУ, увођење секундарних санкција, обустављање инвестиција и кредитирања српске привреде.

Кључне речи: Србија, Русија, санкције, извозна ограничења, Република Српска, Косово, ЕУ, САД, НАТО, Балкан.

Prospects of Russian-Serbian Relations in the Conditions of an Economic War Between the Collective West and Russia

Živan Jovašević

Bachelor of the Faculty of International Politics

Graduate Student of the Law Faculty of the Lomonosov Moscow State University

Russian-Serbian relations throughout history have demonstrated an enviable resilience to various kinds of challenges. At the moment Serbia among the “friendly states” is the most subject to pressure from the collective West in joining the anti-Russian sanctions. The geographic and economic dependence of Serbia on the collective West is forcing the Serbian leadership to choose more carefully the formats of cooperation with Russia, taking into account such risks as the escalation of the conflict in Kosovo and the revision of the status of the Republika Srpska, access restriction to the EU market, secondary sanctions imposition, investments and crediting stoppage.

Keywords: Serbia, Russia, sanctions, export restrictions, Republika Srpska, Kosovo, EU, USA, NATO, Balkans.

Увод

Односи Русије са Србијом имају карактер стратешког партнерства, утврђеног међудржавном декларацијом коју су председници две земље потписали у Сочију, 24. маја 2013. године¹. Међутим, Србија се, као и Балкан, директно не помиње у концепцијама спољне политике Руске Федерације из 2016.

и 2023. године. У складу са Одељком I, став 6. Концепције спољне политике Руске Федерације из 2023. године „Однос Русије према другим државама и међудржавним заједницама одређује се конструктивним, неутралним или непријатељским карактером њихове политике према Руској Федерацији“^{2, 3}.

¹ Декларација о стратешком партнерству између Руске Федерације и Републике Србије од 24. маја 2013. год. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/1461> (датум приступа: 03.06.2023).

² Уредба Председника Руске Федерације од 31. марта 2023. год. бр. 229 „О одобравању Концепта спољне политике Руске Федерације“. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/70811> (датум приступа: 03.06.2023).

³ Ibid.

Сукоб у Украјини и економски рат колективног Запада против Русије који је уследио створили су значајне препреке српској спољној политици усмереној ка унапређењу односа како са ЕУ, тако и с Русијом. У насталој ситуацији, српско руководство суочава се с притисцима колективног Запада по питању неопходности смањења обима сарадње с Русијом. Увођење санкција против Русије не одговара интересима Србије. Међутим, руководство Србије је приморано да узме у обзир факторе географске удаљености од Русије и економске зависности од ЕУ. С тим у вези, пред руско-српским односима у овом тренутку је задатак да се максимално очувају досадашњи формати билатералне сарадње и истовремено идентификују нови правци сарадње, уз узимање у обзир актуелне геополитичке ситуације на светској сцени.

Главни фактори руско-српских односа Географска удаљеност Србије од Русије

Један од кључних фактора који негативно утиче на могућности унапређења руско-српских односа је географска удаљеност Србије од Русије и одсуство заједничке границе између две земље. Политика ЕУ, као и суседа Србије, доводи до ограничења могућности за трговину, као и војно-техничку сарадњу између Русије и Србије⁴.

У овом тренутку, сви суседи Србије су већ ступили у ЕУ и НАТО, или настоје да им приступе (са изузетком става Ре-

публике Српске у Босни и Херцеговини која се противи приступању земље НАТО-у). У јуну 2022. године Бугарска, Северна Македонија и Црна Гора затвориле су свој ваздушни простор према Србији за авион у којем се налазио министар иностраних послова Руске Федерације Сергеј Лавров⁵.

Упркос постојању директног авио-саобраћаја између Србије и Русије, број летова између Србије и Русије је ограничен. Због става ЕУ, авиони руских авио-компанија не могу да лете за Србију. С друге стране, покушаји Србије да повећа број летова такође наилазе на озбиљне критике од стране ЕУ, услед чега је Србија већ једном била принуђена да смањи број планираних летова за Русију⁶.

Политички фактори

Тежња ка проширењу сарадње с Русијом се традиционално позитивно прихвата у српском друштву, због чега у овом тренутку било која политичка снага у Србији која отворено изјављује намере да уведе санкције против Русије неминовно губи на рејтингу у очима српских бирача. То, такође, одлично схватају и српске власти, оглашавајући сопствени став о питању актуелног статуса руско-српских односа и придржавајући се линије непридруживања антируским санкцијама. Према подацима истраживања јавног мњења у Србији за јул 2022. године, више од 70% анкетира-

⁴ Уредба Савета ЕУ од 31. јула 2014. год. бр. 833/2014 „О рестриктивним мерама у вези са активностима Русије за дестабилизацију ситуације у Украјини“. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:02014R0833-20230427> (датум приступа: 03.06.2023).

⁵ Бугарска, Северна Македонија и Црна Гора саме су одлучиле да затворе небо авиону Лаврова // Интерфакс. URL: <https://www.interfax.ru/world/844974> (датум приступа: 05.06.2023).

⁶ После критика из ЕУ, Србија ће смањити број летова за Москву // Schengenvisa News. URL: <https://www.schengenvisainfo.com/news/after-criticism-from-the-eu-serbia-will-reduce-number-of-flights-to-moscow/> (датум приступа: 05.06.2023).

них грађана Србије је против увођења санкција Руској Федерацији, 52% испитаника је против придруживања Европској унији, 91% испитаника је категоријски против приступања Србије НАТО⁷.

Став Русије према косовском питању

Русија у овом тренутку не може да пружи војну подршку Србији у случају ескалације сукоба на Косову, барем полазећи од околности да је за приступ ваздушном простору Србије неопходно добити дозволу за прелет преко територија земаља чланица НАТО. Учешће Русије у сукобу на Косову могло би да изазове директан сукоб Русије с НАТО. Конкретно, на Косову се налази једна од највећих база америчког контингента у Европи — Камп Бондстил. Међутим, Русија, као стална чланица Савета безбедности УН, има могућност да блокира покушаје ревизије међународно-правног статуса Косова и пријема Косова у УН, једнако као и легализације војних дејстава против Србије на нивоу Савета безбедности УН у случају ескалације ситуације на Косову и отпочињања војних дејстава НАТО против Србије.

Подршка Русије правима Срба у Босни и Херцеговини

Политичка подршка Русије правима Срба у Босни и Херцеговини и супротстављање покушајима ревизије уставно-правног статуса БиХ од стране колективног Запада, а на штету интереса Срба, важан су фактор руско-

српских односа. Између осталог, Русија је 2015. године блокирала усвајање резолуције на нивоу Савета безбедности УН којом се осуђује геноцид у Сребреници почињен од стране Војске Републике Српске. Москва је изјавила да овлашћења актуелног високог представника Кристијана Шмита нису легитимна, због тога што његову кандидатуру није одобрио Савет безбедности УН, као ни представници свих народа у Босни и Херцеговини^{8,9}.

У овом тренутку, важно питање за политичку коњукуру на Балкану представља питање будућег уставно-правног уређења Босне и Херцеговине, у којој тренутно више од 49% чине босански Муслимани, више од 31% Срби, а око 15% Хрвати. При чему Срби чине апсолутну већину у једном од два ентитета Босне и Херцеговине — Републици Српској. У овом тренутку постаје очигледно да је Босна и Херцеговина, са садашњим уставно-правним уређењем, претерано бирократска држава у којој је процес доношења одлука веома отежан. У садашњем систему одлучивања регионалне власти су у могућности да блокирају доношење одлука на федералном нивоу.

Додатни фактор нестабилности представља и недостатак схватања заједничке будућности земље међу босанским Муслиманима, Србима и Хрватима. Док Бошњаци настоје да укину статус Републике Српске и од Босне направе унитарну државу, Срби су

⁷ Више од 70% испитаних грађана Србије противи се санкцијама против Русије // ТАСС. URL: <https://tass.ru/obschestvo/15328259> (датум приступа: 08.06.2023).

⁸ Захарова: Русија не признаје Шмита као високог представника за БиХ без одобрења Савета безбедности УН // ТАСС. URL: <https://tass.ru/politika/13205371> (датум приступа: 20.06.2023).

⁹ Русија је ставила вето на резолуцију Савета безбедности УН о Сребреници // ТАСС. URL: <https://tass.ru/politika/2103772> (датум приступа: 20.06.2023).

у најмању руку заинтересовани да задрже свој садашњи статус у БиХ, а у крајњем случају да изађу из састава БиХ и уједине се са Србијом¹⁰,¹¹. У насталим условима, Бошњаци се залажу за стварање унитарне државе, док су Срби и Хрвати за федерализацију земље, све до отцепљења. Приступ колективног Запада у овом случају више одговара интересима Босне и Херцеговине: укидање или значајно ограничење права Републике Српске омогућило би колективном Западу да добије још једну у потпуности контролисану државу на Западном Балкану.

Република Српска се тренутно противи увођењу антирусских санкција од стране Босне и Херцеговине, као и приступању БиХ НАТО-у. Потребно је напоменути да је лидер Срба у БиХ Милорад Додик више пута изражавао подршку уласку Крима у састав Русије¹².

Колективни Запад покушава да ревидира уставно-правни статус Босне и Херцеговине на два начина: 1) преко овлашћења високог представника који има право да доноси привремене одлуке обавезујуће за све органе власти у БиХ, да смењује с положаја политичаре у БиХ и забрањује им да учествују на изборима, и преко става Уставног су-

да БиХ (органа власти у којем су представници Срба у мањини, док три члана Уставног суда нису држављани БиХ), и 2) кроз признање Републике Српске „геноцидном творевином“ одговорном за извршење геноцида у Сребреници током рата у Босни и Херцеговини која, сходно томе, подлеже ликвидацији¹³.

Војна сарадња Русије и Србије

Русија је последњих година дала значајан допринос модернизацији српске војске, међутим, узимајући у обзир актуелна извозна ограничења и санкције колективног Запада у односу на војно-индустријски комплекс, војно-техничка сарадња Русије и Србије од свих области сарадње налази се под највећом претњом. Ова претња је повезана с практичним проблемима везаним за испоруке наоружања и војне технологије из једне земље у другу, као и с бојазнима српских компанија да ће бити уврштене у списак санкција због покушаја организовања испорука Русији асортимана производа војно-индустријског комплекса и робе двоструке намене произведене у Србији.

Економски фактори

Србија данас настоји да спроводи вишевекторску спољноекономску политику. Узимајући у обзир одсуство гаранција за придруживање ЕУ од стране Брисела, Београд настоји да, бар до момента званичног придруживања ЕУ, гради сопствену спољноекономску политику у различитим регионима. Србија има право на бесцаринску трговину са

¹⁰ Додик: Десет држава би признало независност Републике Српске // ПОЛИТИКА. URL: <https://www.politika.rs/sr/clanak/532180/Dodik-Deset-drzava-bi-priznalo-nezavisnost-Republike-Srpske> (датум приступа: 12.06.2023).

¹¹ Додик: Ако Уставни суд не укине одлуку, сутра ће бити заказана седница НСРС // ТАЊУГ URL: <https://www.tanjug.rs/region/politika/37457/dodik-ako-ustavni-sud-ne-ukine-odluku-sutra-ce-bit-i-zakazana-sednica-nrsr/vest> (датум приступа: 12.06.2023).

¹² Додик: Тражићу да БиХ призна да је Крим дио Русије // Моңдо. URL: <https://mondo.ba/a832487/Info/BiH/Milorad-Dodik-Predsjednistvo-BiH-Rusija-Krim-NATO-Kosovo.html;sid=FOAv9zmiQBkis> (датум приступа: 14.06.2023).

¹³ Изетбеговић: Република Српска је геноцидна творевина! // Телеграф.РС. URL: <https://www.telegraf.rs/vesti/436514-izetbegovic-republika-srpska-je-genocidna-tvorevina> (датум приступа: 12.06.2023).

земљама ЕУ за готово читав асортиман робе. Истовремено, у јулу 2021. године ступио је на снагу Споразум о зони слободне трговине између Евроазијске економске уније и њених држава чланица, с једне стране, и Србије, с друге стране.

Руско-српска сарадња у енергетском сектору може се сматрати продуктивном. Према стању из 2022. године 92% укупног увоза гаса у Србију чини увоз из Русије¹⁴. Србија је 2022. године потписала трогодишњи међувладин споразум са Русијом о испорукама гаса који има за циљ да задовољи најмање 75% потреба Србије за гасом¹⁵. Русија одобрила Србији попусте на гас, што, с друге стране, повољно утиче на инвестициону привлачност Србије кроз смањење трошкова за гас (у поређењу са европским ценама гаса у суседним земљама) за компаније које планирају да обављају производну делатност у Србији.

Русија је дала велики допринос обнови српске петрохемијске индустрије, страдале током НАТО бомбардовања 1999. године. Руска компанија „Гаспром њефт“ је већински акционар једне од највећих регионалних енергетских компанија — „Нафтне индустрије Србије“ (удео у власништву: 50%). У 2019. години НИС је био највећи порески обвезник у Србији, а тренутно НИС поседује највећу рафинерију нафте на Балкану у Панчеву.

Сарадња између Русије и Србије развија се и у области хидроенергетике. У 2009. години „Силовије машини“ а.д. и „Електропривреда Србије“ закључиле су уговор о ревитализацији хидроелектране „Ђердап-1“, при чему је план радова испуњен 2021. године¹⁶. Претходно су „Силовије машини“ испуниле уговор о модернизацији система регулације свих десет турбина хидроелектране „Ђердап-2“. Од 2014. године ОАД „РЖД“ обављају модернизацију и изградњу железничких пруга у Србији¹⁷.

Од почетка специјалне војне операције Русије у Украјини, поједине руске компаније (углавном из ИТ сектора, на пример „Yandex“) отвориле су своја представништва у Србији. Упркос фактичкој немогућности директног извоза производа са листе извозних ограничења САД и ЕУ из Србије у Русију, Србија се, у доста ограниченом обиму, користи као једна од земаља у ланцу за структурирање индиректних реекспортних трансакција за куповину робе са листе извозних ограничења ЕУ и САД.

Истовремено, српско руководство се у својим односима с Русијом с пажњом односи према препорукама колективног Запада, пошто је управо он највећи економски партнер Србије. У 2021. години удео ЕУ износио је 60,3% у обиму спољне трговине Србије и 47,8% у привлику страних директних инвестиција у Србију. После ЕУ, главни трговински пар-

¹⁴ Уговор о изградњи државности и отпорности за Србију. Годишњи план активности уз Пакет енергетске подршке Западног Балкана у корист Србије за 2023. годину. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/C_2022_9159_F1_ANNEX_EN_V2_P1_2394850.PDF (датум приступа: 20.07.2023).

¹⁵ Секретаријат Енергетске заједнице. Годишњи извештај о имплементацији за 2022. годину. URL: <https://www.energy-community.org/implementation/report.html> (датум приступа: 22.07.2023).

¹⁶ „Погонске машине“ у потпуности су испуниле план производње опреме за српску хидроелектрану Ђердап-1 // Часопис „Хидротехника“. URL: https://hydroteh.ru/news/leningradskij_metallicheskij_zavod_zavershil_izgotovlenie_oborudovanja_dlja_serbskoj_ges_dzherdap-1_2746/ (датум приступа: 23.07.2023).

¹⁷ Вучић је захвалио Русији и Руским железницама на изградњи објеката у Србији // ТАСС. URL: <https://tass.ru/ekonomika/10995643> (датум приступа: 23.07.2023).

тнери Србије у истој години били су Кина (8,9% укупне трговине), Русија (4,7%) и Босна и Херцеговина (4,7%). Русија се 2022. године налазила на 7. месту листе извозних трговинских партнера Србије са уделом од 4,1% (прво место заузела је Немачка са уделом од 13,7%), и на 3. месту међу увозним партнерима са уделом од 7,5% (прво место заузела је Кина са уделом од 12,1%)^{18, 19}.

Стране директне инвестиције (СДИ) у Србију из ЕУ износиле су 17,5 милијарди евра у периоду између 2010. и 2020. године, што представља 68% укупног обима СДИ у Србији. Српски извоз у земље чланице ЕУ порастао је са 5 милијарди евра у 2012. години на 14 милијарди евра у 2021. години (поређења ради, 2021. године српски извоз у Русију остварен је у износу од 840 милиона евра, а у Кину у износу од 820 милиона евра)²⁰.

Закључак

1. Имајући у виду насталу међународну геополитичку коњукуру, као и ситуацију на Балкану, за Србију је сврсисходно да развија односе како са ЕУ, тако и с Русијом у свим расположивим форматима. Истовремено, Србија, због сопственог става о украјинској кризи и непридруживања санкцијама против Русије, може постати преговарачка платформа за Русију и колективни Запад о украјинском сукобу.

¹⁸ Радни документ особља Европске комисије. Извештај о Србији за 2022. годину. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf> (датум приступа: 23.07.2023).

¹⁹ Статистички елаборат Републике Србије, 2023. Издавач: Републички завод за статистику, Београд, ул. Милана Ракића, бр. 5. URL: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/PdfE/G202317016.pdf> (датум приступа: 25.07.2023).

²⁰ Завадевич Б. Ближе Западу? Спољна политика Србије након руске инвазије на Украјину // Центар за источне студије (OSW). 2023. 27. фебруар.

2. Српске власти ће покушавати да балансирају између Запада и Русије и не уводе санкције Русији, задржавајући могућност рада између Москве и Београда у свим расположивим форматима. Увођење санкција Русији од стране Србије не одговара интересима Србије и неће задобити подршку српског становништва. Теоретски, Србија може да учини овај корак у три случаја:

а) придруживање ЕУ и као последица тога, услед неопходности усклађивања спољне политике са ЕУ (међутим, придруживање Србије ЕУ је мало вероватно у наредне 2-3 године);

б) претња изазивања сукоба на Косову од стране колективног Запада. Колективни Запад може да не спречи косовске оружане снаге током њиховог следећег покушаја инвазије на север Косова, претежно насељен Србима. У тој ситуацији Србија ће бити принуђена да уђе у сукоб с надмоћнијим снагама НАТО, што може довести до војног пораза Србије, коначног учвршћивања независности Косова и обесмислити све напоре везане за обнову српске привреде након распада Југославије;

в) економске уцене од стране колективног Запада које се могу манифестовати у виду претњи увођењем санкција за сарадњу с Русијом, затварања приступа тржишту ЕУ или престанка важења трговинских преференцијала и безвизног режима, смањења инвестиција у Србију.

3. Динамика руско-српских односа директно зависи од степена укључености Русије у политичке процесе на Балкану. Због географске удаљености Србије од Русије значајну улогу игра спремност Русије да се бори против НАТО и ЕУ за утицај у Бугарској и Црној

Гори (земљама у којима је присутно проруско расположење) у циљу стварања поморског коридора са Србијом. Проширење присуства Русије на Балкану ће омогућити да се уравнотежи економско присуство ЕУ у региону, и затим створи реална алтернатива спољнополитичком курсу балканских земаља.

4. Србија не може да постане земља преко које руске компаније могу масовно да заобилазе извозна ограничења САД и ЕУ због економске зависности привреде Србије од колективног Запада, ризика од губитка приступа тржишту ЕУ за српску привреду и предузећа, као и бојазни од увођења секундарних санкција српским предузећима.

5. И поред постојања објективних препрека за унапређење руско-српске сарадње, потребно је издвојити оне економске формате у оквиру којих пословна сарадња између Русије и Србије

има перспективу. Србија може постати земља за отварање представништва или релокацију пословања руских компанија из привредних грана које су критично зависне од страног софтвера и опреме, чија је испорука обустављена због увођења забране на испоруке такве опреме или софтвера у Русију (нпр. за руске ИТ компаније). Додатну предност Србије представља могућност обрачуна у рубљама и динарима између појединих српских и руских банака. Србија може да постане земља за локализацију производних капацитета руских компанија, у циљу обезбеђења изласка таквих компанија на тржиште ЕУ, ЕФТА, Турске и других земаља с којима српске компаније могу да тргују готово потпуно без царине. Србија може да замени одређени асортиман западних брендова који су напустили Русију, а чији производи нису потпали под санкције или извозна ограничења.

References:

1. Шкурта Јанузи. После критика из ЕУ, Србија ће смањити број летова за Москву / Јанузи Шкурта // Шенгенске новости. 2022. 18. март.
2. Завадевич Б. Ближе Западу? Спољна политика Србије након руске инвазије на Украјину / Б. Завадевич // Центар за источне студије (OSW). 2023. 27. фебруар.

Место Балкана у условима глобалне конфронтације Запада и Русије. Процене и перспективе

Круглов Денис Игоревич,

научни сарадник Московског универзитета «А.С. Грибоједов»;
координатор Руског Балканског центра у Београду

Аутор истражује сложену геополитичку ситуацију на Балкану, у контексту утицаја великих сила на регију, посебно у светлу сукоба у Украјини. Разматрају се промене у политичком пејзажу Балкана изазване спољним притисцима и унутрашњим тензијама.

У чланку се такође детаљно анализирају два тора која су се формирала као резултат тренутне геополитичке конфронтације: земље чланице ЕУ и НАТО-а које активно подржавају Украјину, и Србија са Републиком Српском које одржавају неутралност и посебне односе са Русијом. Разматрају се могуће последице за замрзнуте сукобе у регији, посебно за ситуацију на Косову, где се повећава притисак на српско становништво и формирају „Косовске безбедносне снаге“, што јесте кршење међународних норми и резолуције УН-а. Поставља се такође и питање могућности сукоба на Косову, у зависности од подршке западних земаља и Турске.

Кључне речи: Балкан, Србија, Русија, Европска унија, САД, Кина, Косово, Република Косово*, НАТО, Босна и Херцеговина, Република Српска, Косовске безбедносне снаге, руска политика, контрола над Балканом, геополитичка и економска равнотежа, економски односи.

The Place of the Balkans in the Conditions of the Global Struggle between the West and Russia. Assessments and Prospects

Denis I. Kruglov,

Research Scientist of the A.S. Griboyedov Moscow University,
Coordinator of the Russian Balkan Center in Belgrade

The author studies the complicated geopolitical situation in the Balkans within the framework of the impact of the great powers on the region, especially in view of the conflict in Ukraine. Changes to the geopolitical landscape of the Balkans caused by external pressures and internal tensions are reviewed.

The article also analyzes in detail the two factions that emerged as a result of the current geopolitical confrontation: the EU and NATO member states that actively support Ukraine, and Serbia and the Republic of Srpska that maintain the neutral status and special relations with Russia. The publication discusses potential consequences for frozen conflicts in the region, in particular, for the situation in Kosovo with piling pressure on the Serbian population and the forming Kosovo Security Force, which violates the international provisions and U.N. resolutions. The author also raises the issue of the opportunity of a conflict in Kosovo depending on support from western countries and Turkey.

Keywords: Balkans, Serbia, Russia, European Union, USA, China, Kosovo, Republic of Kosovo*, NATO, Bosnia and Herzegovina, Republic of Srpska, Kosovo Security Force, Russian politics, control over the Balkans, geopolitical and economic balance, economic relations.

Као што је познато, регион Балкана је традиционално био место и простор за сукоб интереса низа великих сила које су настојале да се учврсте и ојачају

свој утицај у овом региону у складу са њиховим геополитичким потребама у различитим историјским периодима. У садашњој фази светског развоја ради

се, пре свега, о политици и утицају који у региону имају земље као што су Русија, САД, Велика Британија, ЕУ (посебно Немачка), Турска и Кина.

Са отпочињањем Специјалне војне операције у Украјини у фебруару 2022. године регион Балкана је поново постао фактичко место конфронтације између колективног Запада и Русије. Сам регион, веома сложен и специфичан по својој политичкој, економској и геополитичкој структури, са својим многобројним потенцијалним жариштима сукоба (пре свега Косово и Метохија, Босна и Херцеговина), условно је био подељен на два блока. Иако се такозвани први блок, који чине земље чланице ЕУ и НАТО (Словенија, Хрватска, Северна Македонија, Црна Гора, Румунија, Бугарска и Грчка) најактивније укључио у подршку Украјини пружањем свеобухватне помоћи (укључујући слање наоружања и муниције), онда други, који представљају Србија и Република Српска (ентитет у саставу Босне и Херцеговине), у условима под притиском без преседана и даље чува свој посебан статус и уравнотежен суверени приступ насталом сукобу. Осим тога, треба истаћи да се званични Београд није придружио западним санкцијама против Русије и да спроводи неутралну ванблоковску политику. Декларисани курс војне неутралности Србије омогућава Београду да очува своје посебне односе са Москвом, при том не прекидајући контакте и сарадњу са западним партнерима, чији је утицај у региону веома велики.

С тим у вези морамо констатовати да сукоб у Украјини неминовно погоршава и друге замрзнуте, али не и у потпуности

решене сукобе у региону Балкана, међу којима је и Косово, где су такозване косовске власти појачале ионако огроман притисак на српско становништво и било какво српско присуство у покрајини, настојећи да што више истисну Србе са територије Косова и Метохије. Паралелно са овим одвија се процес милитаризације и формирања такозваних Косовских безбедносних снага, што представља најгрубље кршење међународног права и Резолуције 1244 Савета безбедности УН из 1999. године. Као што је познато, планови Приштине да оствари потпуну и коначну сецесију од Србије имају пуну подршку западних земаља (посебно Немачке), као и Турске, која је фактички преузела под старатељство формирање, обуку и наоружавање такозваних Косовских безбедносних снага. Један број стручњака сматра да би до 2027. године такозвана Република Косово могла да покуша да испровоцира већи локални сукоб. Као што је познато, крајем септембра 2023. године већ је дошло до оружаног сукоба у селу Бањска на северу Косова између наоружаних српских група и албанских такозваних Косовских безбедносних снага. На тај начин данас у покрајини постоје ризици потпуног сукоба, али њихова вероватноћа је мала, јер Запад улаже све напоре да очува стабилност у региону и спречи нову потпуну конфронтацију због пуног учешћа Сједињених Америчких Држава и њихових савезника у ситуацији у Украјини и на Блиском истоку, који такође наставља да кључа и остаје још једна тачка геополитичке напетости.

Тешка ситуација се наставља и у Босни и Херцеговини, где фактички постоји

криза федералног уређења Босне и Херцеговине. Запад и даље врши притисак на председника Републике Српске (РС) Милорада Додика, а САД непрестано уводе санкције не само њему лично, већ и члановима његове породице и члановима из најужег круга председника РС. Национално оријентисана политика М. Додика је све више под притиском и опструкцијом западних актера у Босни и Херцеговини (посебно кроз деловање нелегитимног такозваног високог представника за Босну и Херцеговину Кристијана Шмита, чији су циљеви и задаци да се земља доведе до унитарних принципа функционисања под окриљем Сарајева), због чега лидер босанских Срба с правом тражи подршку и помоћ од руске стране. Треба констатовати да данас РС, као што је познато, има најбоље и најквалитетније односе са Србијом, Мађарском и Русијом. При том су очувани контакти са САД и ЕУ, међутим, према Додиковим речима, односе са Вашингтоном ће бити могуће

развијати тек када САД постану правна држава, по мишљењу Републике Српске. Политика Бањалуке састоји се у томе да се заустави губитак јурисдикција Републике Српске. При том, колективни Запад очигледно губи самоконтролу због Русије и њених акција на стварању новог мултиполарног светског поретка и зато му је потребан слабији и мањи ривал да би демонстрирао силу.

На тај начин се посебна динамика последњих година и одређена турбулентна ситуација на Балкану стварају због сталне глобалне конфронтације Запада и Русије, где је Украјина само једно од места на коме се фактички води ова тешка глобална борба. Истовремено, ситуација на Балкану, од релативно стабилне ситуације, у било ком тренутку може да прерасте у сукоб, имајући у виду горе поменуте тачке дестабилизације региона и општу логику конфронтације Русије и Запада у садашњој фази развоја међународних односа.

Правна обележја националних савета националних мањина у Републици Србији

Митин Гарегин Николајевич,
доктор правних наука

У тексту се анализирају одлике правне природе институције националних савета националних мањина у Републици Србији. Наводе се ставови српских истраживача по овом питању. Узимајући у обзир закључке Уставног суда Републике Србије из 2014. године, ову институцију аутор види као облик нетериторијалне националне самоуправе близак друштвеном удружењу грађана.

Кључне речи: национална мањина, национални савет националних мањина, Устав Републике Србије, аутохтоне мањине.

Legal Aspects of National Councils of National Minorities in the Republic of Serbia

Garegin N. Mitin
PhD (Law)

This article is devoted to the analysis of the peculiarities of the legal nature of the institution of national councils of national minorities in the Republic of Serbia. The positions of Serbian researchers regarding this issue are given. The author, taking into account the conclusions of the Constitutional Court of the Republic of Serbia in 2014, sees this institution as a form of non-territorial national self-government close to a NGO.

Keywords: national minority, national council of national minority, Constitution of the Republic of Serbia, indigenous minorities

Србија се може дефинисати као вишенационална држава са једним јединственим државотворним српским народом. У укупном становништву Срби чине 80,64%, на другом месту су Мађари — 2,77%. Трећи по бројности народ који живи у Србији су Роми (1,98%)¹.

Присуство мађарског становништва условило је формирање Аутономне покрајине Војводине, у чијој структури становништва они чине 10,48% (Срби — 68,43%)². Од специфичних балканских народа на територији Аутономне покрајине Војводине у највећем

броју живе Буњевци (0,63%), који чине 0,17% од укупног становништва у земљи. За разлику од њих, Горанци су расути по читавој територији Србије: у северном делу — 0,19%, у јужном — 0,04%³. Бројност Ашкалија (око 0,04%⁴), Арумуна (Цинцара), Шокаца и Шопа је веома мала, па се они не наводе у статистичким годишњацима.

У Србији живе и представници многих европских народа који имају националне државе, укључујући и оне које су раније били у саставу Југославије

¹ Национална припадност. Ethnicity. Републички завод за статистику. Београд, 2023. С. 13.

² Притом, само у Севернобачком управном округу број Мађара је већи од броја Срба за 5,18% // Национална припадност. Ethnicity // Републички завод за статистику. Београд, 2023. С. 28.

³ Национална припадност. С. 28.

⁴ Израчунато на основу података о броју бирача уписаних у бирачки списак Националног савета ашкалијске националне мањине: Резултати избора за чланове националних савета националних мањина 13. новембра 2022. године // Републички завод за статистику. Београд, 2023. С. 10.

Национални састав Републике Србије 2022. године

Срби, %	Мађари, %	Бошњаци, %	Цигани Роми, %	Албанци, %	Словаци, %	Хрвати, %	Наведена регионална припадност, %	Остали, %
80, 64	2, 77	2, 31	1, 98	0, 93	0, 63	0, 59	0, 18	9, 96

(Бошњаци, Македонци, Словенци, Хрвати, Црногорци — укупно 3,47%). Сви ови народи су признати као националне мањине, али је само 17 националних мањина формирало националне савете.

Појам националне мањине у српском законодавству

Међународни уговори чији је потписник Србија и на којима се у принципу заснива српско законодавство о заштити националних мањина, не садрже дефиницију националне мањине. Србија је ратификовала⁵ Оквирну конвенцију Савета Европе за заштиту националних мањина (ETS бр. 157), која, без обзира што су набројана права националних мањина и из тога произилазеће одговорности држава, не садржи дефиницију националне мањине, препуштајући је нахођењу држава потписника. Аутори наведене Оквирне конвенције су ову чињеницу објаснили прагматичним приступом заснованом на признању да у том тренутку није могуће да се дефиниција која би задовољила интересе свих држава чланица Савета Европе⁶.

Српски законодавци морали су сами да саставе дефиницију националне мањине на основу постојећих различитих доктринарних дефиниција⁷. У складу са Делом 1, чл. 1 Закона о заштити права и слобода националних мањина⁸ национална мањина је свака група држављана Републике Србије која је по бројности довољно репрезентативна⁹, али представља мањину на територији Републике Србије, припада делу становништва који има чврсте везе са њеном територијом и поседује обележја као што су језик, култура, национална или етничка припадност, порекло или вероисповест, по којима се разликује од већине становништва, и чији се припадници одликују тежњом да сачувају свој заједнички идентитет, укључујући културу, традицију, језик или религију. Истовремено, даље се појашњава да се у националну мањину могу сврстати само групе грађана које се идентификују са одређеним народом, националном и етничком заједницом, националном и етничком групом, националношћу или народношћу. Појашњење је дато ради тога да се у националне мањине не би могле убрајати мањине друге врсте.

⁵ Закон о потврђивању Оквирне конвенције за заштиту националних мањина, Службени лист СРЈ — Међународни уговори, бр. 6/98 од 04.12.1998. Руска Федерација је била потписница ове Оквирне конвенције до 3. јануара 2024. године.

⁶ Тачка 12 Извештаја са образложењем Оквирне конвенције за заштиту националних мањина. URL: <https://rm.coe.int/16800c1316> (датум приступа: 23.06.2024).

⁷ Види: Марковић Р. Уставно право и политичке институције. 9-е изд. Београд: Јустинијан, 2004. С. 603–606.

⁸ Службени лист СРЈ, бр. 11/2002, Службени лист СЦГ, бр.1/2003 — Уставна повеља и Службени гласник РС, бр. 72/2009-др.закон, 97/2013-одлука УС и 47/2018.

⁹ У оригиналу „по бројности довољно репрезентативна“, дословно „значајно репрезентативна по бројности“.

Полазећи од ове дефиниције про-излази да национална мањина може да буде група представника једне етничке заједнице, који одговарају следећим карактеристикама:

1) да поседују држављанство Републике Србије: радни мигранти, избеглице и интерно расељена лица не могу бити признати као национална мањина¹⁰;

2) да имају пребивалиште на територији Републике Србије. При томе, компактност таквог пребивалишта није битна: представници националне мањине могу да живе на читавој њеној територији;

3) да представници националне мањине теже (изражавају вољу) очувању националног идентитета¹¹.

За националну мањину је важна квалитативна карактеристика (етничка припадност), а не квантитативна карактеристика (број грађана који чине мањину)¹². Сматрамо, међутим, да за потпуну институционализацију националне мањине, полазећи од одредби чл. 9 Закона о националним саветима националних мањина¹³, минимални број чланова етничких заједница мора бити већи од 15 грађана (минимални број чланова националног савета)¹⁴.

На основу наведене формалне дефиниције можемо да закључимо да

појам националне мањине у српском законодавству обухвата представнике свих народа осим српског, а не само аутохтоних или малобројних староседелачких народа. Последња категорија, за разлику од домаће¹⁵, српском законодавству није позната: аутохтони народи Србије се не издвајају и немају никаква приоритетна права у поређењу са другим националним мањинама. Иако су у делу 3 чл. 78 Устава РС, који забрањује радње усмерене на вештачку промену националног састава становништва на територијама где представници националних мањина живе традиционално и у значајном броју, наведени предуслови за издвајање институције народа (народности) који живе на територијама традиционалног насељавања својих предака.

Истовремено, дефиниција широка по садржају, омогућава да се у националне мањине не убрајају само етноси, народи (нације) и народности, већ и подетнос и етничке групе (на пример Ашкалије, Горанци, Буњевци). Истовремено, назначена формална обележја (језик, култура, традиција или религија) омогућавају да се искључе грађани који се идентификују на основу религијске припадности. Према резултатима пописа становништва из 2022. године, тих грађана било је 0,18%¹⁶.

Правна природа националних савета националних мањина

У складу са делом 3 чл. 75. Устава РС у циљу остваривања свог права на самоуправљање у области кул-

¹⁰ Марковић Р. Оп. cit. С. 605.

¹¹ Ibid. С. 607.

¹² Види: Јончић В. Људска права и Устав Републике Србије из 2006. године // Устав Републике Србије из 2006; Неки елементи новог политичког система: тематски зборник радова. Београд: Институт за политичке студије, Трећи миленијум, 2007. С. 116; Марковић Р. Оп. cit. С. 606.

¹³ Службени гласник РС, бр. 72/2009, 20/2014 — одлука УС, 55/2014 и 47/2018.

¹⁴ У Руској Федерацији према попису становништва из 2021. године аутохтони народи живе у мањем броју: Багулали (14 људи), Грци-Уруми (12 људи), Југи (Југин) (7 људи). Види.: https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/Tom5_tab1_VPN-2020.xlsx (датум приступа: 24.06.2024).

¹⁵ Федерални закон од 30. априла 1999. год. бр. 82-ФЗ „О гаранцијама права малобројних аутохтоних народа Руске Федерације“ // Збирка закона Руске Федерације. 1999. Бр. 18. Чл. 2208.

¹⁶ Национална припадност... С. 13.

туре, образовања, информисања и службене употребе језика и писма, представници националних мањина могу, у складу са законом, да изаберу своје националне савете. Односи у вези са оснивањем, радом и укидањем ових самоуправних организација регулишу се Законом о националним саветима националних мањина¹⁷ (у даљем тексту: Закон о НСНМ), који је усвојен 31.08.2009. године (ступио на снагу 11.09.2009. године).

У складу са чл. 1а Закона о НСНМ¹⁸ Национални савет националних мањина је организација којој су законом дата одређена јавна овлашћења да учествује у одлучивању или да самостално доноси одлуке о појединим питањима из области културе, образовања, информисања и употребе језика и писма ради остваривања колективних права националне мањине на самоуправу у наведеним областима.

У почетку српски законодавац у Закону о НСНМ није навео прецизне карактеристике организационог облика националних савета националних мањина. Један број истраживача (М. Јовановић, Д. Радосављевић) истицао је сличност националних савета са државним органима, указујући на посебан демократски начин њиховог формирања и основ за распуштање¹⁹. При томе, како за удружења грађана тако и за националне

савете на које се Закон о удружењима²⁰ не примењује, предвиђен је принцип добровољности. Уз то ни Уставом РС, ни законима, националним саветима националних мањина нису дата јавна овлашћења.

Питање правне природе националних савета националних мањина било је предмет разматрања Уставног суда Републике Србије (у даљем тексту: Уставни суд РС) 2013. године. Прво, подносилац је скренуо пажњу на то да се у односу на национални савет националних мањина користи појам „надлежност“, који се примењује у односу на републике, аутономне покрајине и општине, као и на државне органе, органе аутономних покрајина и органе локалне самоуправе. По својој природи, према мишљењу подносиоца, национални савет националне мањине не може да има надлежност. Уставни суд РС указао је на погрешну употребу појма „надлежност“ у односу на националне савете националних мањина: „национални савет националне мањине, као недржавни субјект, орган кога бирају припадници националне мањине, нема надлежност, већ врши одређена јавна овлашћења, која су му дата законом и у том смислу није носилац јавне власти²¹. Истакнуто је да овај регулаторни и технички недостатак не повлачи за собом неуставност његових одредби. Овде бисмо да истакнемо да се и за домаћу доктрину овај појам првенствено примењује у односу

¹⁷ Службени гласник РС, бр. 72/2009, 20/2014 — одлука УС, 55/2014 и 47/2018.

¹⁸ Ова одредба се у Закону о НСНМ појавила тек 2018. године.

¹⁹ Јовановић М. О правној природи националних савета националних мањина // Анали Правног факултета у Београду. 2013. Вол. 61. № 2. С. 261–265; Радосављевић Д. Де-партизација националних савета // Национални савети националних мањина и култура 2. Завод за културу Војводине — Покрајински омбудсман АП Војводине. Нови Сад, 2015. С. 94–97.

²⁰ Службени гласник РС, број 51/2009.

²¹ Одлука Уставног суда РС од 16.01.2014.г. број IVз-882/2010. URL: <https://www.ustavni.sud.rs/sudska-praksa/baza-sudske-prakse/pregled-dokumenta?PredmetId=9820> (датум приступа: 22.06.2024).

на државне органе и органе локалне самоуправе²².

Друго, подносилац је поставио питање да ли се, користећи право из тачке 12. члана 10. Закона о НСНМ (измена из 2009. године) на жалбу Уставном суду Републике Србије, Национални савет националних мањина залаже за заштиту прекршених права националне мањине, као државни или други орган овлашћен да обезбеђује и спроводи појединачна и колективна права и слободе из тачке 2. члана 83. Закона о Уставном суду? Ствар је у томе да се према тачки 2. члана 83. Закона о Уставном суду, у име физичког лица, осим другог физичког лица (представника) Уставном суду могу обратити само државни или други овлашћени органи. Уставни суд РС по овом питању стао је на страну подносиоца.

Треће, још једно питање које карактерише правну природу националних савета националних мањина је оцена уставности норме која обавезује Народну скупштину и Владу да у поступку доношења закона из области образовања, културе, јавног информисања и службене употребе језика, узимају у обзир мишљење националног савета одговарајуће националне мањине²³. Сматрано је да ова норма ограничава уставна овлашћења Народне скупштине и Владе. Уставни суд РС је по овом питању указао на то да мишљења и иницијативе националног савета националних мањина немају правну снагу за Народну скупштину и

Владу. Из тога произлази да је неуставна обавеза наведених органа државне власти из дела 1 чл. 25. Закона о НСНМ да се у поступку доношења закона из области образовања, културе, јавног информисања и службене употребе језика узима у обзир мишљење националног савета одговарајуће националне мањине.

Четврто, Уставни суд РС је прогласио неуставном одредбу из дела 1. чл. 27. Закона о НСНМ о томе да национални савети националних мањина имају право да сарађују са државним органима страних држава, пошто таква сарадња има међудржавни карактер и представља део спољне политике државе у чијем спровођењу учесник не може да буде недржавни субјект.

Узимајући у обзир све закључке Уставног суда РС у вези са уставношћу одредаба Закона о НСНМ (укупно десет његових чланова, у целини или делимично, проглашено је неуставним), може се рећи да је одлуком од 16.01.2014. године број IVз — 882/2010 прецизиран правни статус националног савета националних мањина као облика друштвене самоуправе, „удружење грађана у јавном интересу“²⁴, који нема јавна или слична овлашћења, а такође је у складу са значењем члана 75. Устава РС ограничен списак области у оквиру којих национални савет националних мањина може да обавља своју делатност²⁵.

Према мишљењу проф. Т. Корхеца, Уставни суд РС је смањио законска права и могућности националних савета националних мањина, доделивши им

²² Тихомиров Ј.А. Теорија компетенције // Часопис руског права. 2000. Бр. 20. С. 22–32. Такође, на пример, чланак о речи „Компетенција“ у Великом правном речнику / уредници А.Ј. Сухарев, В.Ј. Крутских. 2. изд. М.: ИНФРА-М, 2001. С. 264.

²³ Види: чл. 25. Закона о НСНМ из 2009.г.

²⁴ Јовановић М. Оп. cit. Р. 263.

²⁵ Види: Хоџић Ј. Улога и значај националних савета националних мањина у Србији // Администрација и јавне политике. 2018. № 3. С. 51–70.

искључиво консултативна овлашћења, без могућности да у потпуности утичу на доношење одлука директно везаних за обезбеђивање националног идентитета.²⁶ Т. Корхец предлаже да се правни статус националних савета националних мањина разјасни у „обрнутом“ правцу од става Уставног суда РС: да се признају као органи власти или недржавне организације са посебним (претпостављамо да се има у виду „јавним“) овлашћењима²⁷.

Сматрамо да се из следећих разлога не можемо сложити са ставом проф. Т. Корхеца о томе да се националном савету националних мањина додели статус државног (или квазидржавног) органа. По нашем мишљењу појава „нових“ државних органа доведиће, пре свега, до неравнотеже у организацији државне власти засноване на принципу поделе власти (део 2. члан 4. Устава РС). Према начину формирања — демократски избори — и представничком карактеру деловања национални савети националних мањина ближи су представничким органима власти. Припајање националних савета законодавној власти доведиће до стварања паралелних законодавних тела уске надлежности, поред постојеће Народне скупштине и скупштине аутономних покрајина и општина, а потом, могуће је и до сукоба због конкуренције донетих одлука. Али чак и да се у систему поделе власти пронађе место за националне савете националних мањина, они по при-

роди својих овлашћења морају блиско да сарађују и са органима законодавне и са органима извршне власти, што сматрамо да доводи до кршења система контроле и равнотеже предвиђеног у делу 3. чл. 4. Устава РС.

Друго, део држављана Републике Србије, који представљају мањину становништва²⁸, добиће предност у погледу остваривања права на учешће у управљању јавним пословима. Национални савети националних мањина реализоваће јавна овлашћења искључиво у интересу мањина које представљају, док други државни органи своју власт остварују у интересу свих грађана.

Заиста, национални савети националних мањина имају низ карактеристика које су својствене државним органима: начин формирања који предвиђа изборе које организују и спроводе Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог и Републичка изборна комисија; финансирање из буџета; обавезно објављивање свих донетих одлука. Међутим, ове карактеристике су условљене суптилном сфером међунационалних односа у којима учествују национални савети националних мањина, затим потребом за јавношћу и отвореношћу (транспарентношћу) њиховог рада, као и за таквом контролом од стране државе која не би спутавала иницијативу мањине у остваривању уставних колективних права.

²⁶ Корхец Т. Нетериторијална самоуправа у Србији — 15 година усаваршавања правног оквира културне аутономије // Права националних мањина у уставноправном систему Републике Србије. Зборник радова са округлог стола одржаног 27. Новембра 2017. Београд, 2019. С. 22.

²⁷ Ibid. С. 25.

²⁸ Подсетимо да државотворни народ чини 80,64% становништва. Овоме треба додати грађане који се нису национално определили, као и оне грађане који представљају националне мањине које нису формирале националне савете (Аустријанци, Арумуни, Турци, Французи, Шокци и др.).

Сматрамо да даљи развој²⁹ законодавног уређења односа у вези са националним саветима националних мањина треба да се одвија у правцу све веће

²⁹ Не узимајући у обзир закључке садржане у Петом периодичном извештају Републике Србије о спровођењу Оквирне конвенције Савета Европе за заштиту националних мањина (<https://rm.coe.int/5th-sr-serbia-en/1680a87637>).

саморегулације деловања националних савета националних мањина, повећања гаранција њиховог права на судску заштиту³⁰ и њиховог развоја као облика специфичног удруживања грађана.

³⁰ Закон о НСНМ тренутно предвиђа управни поступак за распуштање националних савета националних мањина.

Литература

1. Велики правни речник / уредници А.Ј. Сухарев, В.Ј. Крутских. 2. изд., прерађено и допуњено. Москва : ИНФРА-М, 2001. 703 с.

References

1. Јовановић, М. О правној природи националних савета националних мањина / М. Јовановић // Анали Правног факултета у Београду. 2013. Вол. 61. № 2. С. 261–265.
2. Јончић, В. Људска права и Устав Републике Србије из 2006 године / В. Јончић // Устав Републике Србије из 2006; Неки елементи новог политичког система: тематске зборнике радова. Београд : Институт за политичке студије, Трећи миленијум, 2007.
3. Корхеџ, Т. Нетериторијална самоуправа у Србији — 15 година усаваршавања правног оквира културне аутономије / Т. Корхеџ // Права националних мањина у уставноправном систему Републике Србије : зборник радова са округлог стола одржаног 27 Новембра 2017. Београд, 2019. С. 9–27.
4. Радосављевић Д. Де-партизација националних савета / Д. Радосављевић // Национални савети националних мањина и култура 2. Завод за културу Војводине — Покрајински омбудсман АП Војводине. Нови Сад, 2015. С. 91–104.
5. Марковић, Р. Уставно право и политичке институције / Р. Марковић. 9 изд. Београд : Јустинијан, 2004.

Сигурност снабдевања гасом у Србији у светлу нових изазова

Мишковић Маша,

доцент Катедре за грађанско право,
Универзитет у Београду — Правни факултет,
докторант Института за државну службу и управу Председничке академије (Москва),
доктор правних наука, доцент
masa.miskovic@ius.bg.ac.rs

Данас је енергетика једна од главних тема и истовремено проблем, како на националном, тако и на међународном нивоу. Свака држава настоји да постигне енергетску сигурност и буде енергетски независна. У чланку се разматра стање енергетске сигурности Србије у сфери снабдевања гасом кроз анализу прописа у сфери сигурности снабдевања гасом. Они показују да се енергетска сигурност Србије, укључујући и сигурност снабдевања гасом, може постићи само истовременом реализацијом неколико инфраструктурних пројеката.

Кључне речи: снабдевање гасом, сигурност снабдевања гасом, енергетска сигурност, превентивни акциони план, кризни план, инфраструктурни пројекти.

Gas Supply Reliability in Serbia in the Light of New Challenges

Masha Mišković

Assistant Professor of the Civil Law Department
University of Belgrade — Faculty of Law
PhD Student, Institute of Public Service and Management
of the Russian Academy of National Economy and Public Administration
under the President of the Russian Federation,
PhD, Assistant Professor

Nowadays energy is one of the main topics and at the same time a problem — both at the national and international level. Each state strives to achieve energy security and be energy independent. This article examines the state of energy security in Serbia in the field of gas supply through an analysis of normative legal acts in the field of gas supply reliability. These acts show that energy security of Serbia, including the gas supply reliability, can only be achieved through the simultaneous implementation of several infrastructure projects.

Keywords: gas supply, gas supply reliability, energy security, preventive action plan, anti-crisis plan, infrastructure projects.

Данас је енергетика једна од главних тема и истовремено проблем, како на националном, тако и на међународном нивоу. Важна карактеристика енергетског тржишта је флукуација и сви учесници тржишта су дужни да томе посвећују посебну пажњу¹. У испорукама енергије

и енергената увек постоји ризик од настанка непредвиђених околности политичког, економског, техничког, правног и/или природног карактера, посебно узимајући у обзир да се економски и (гео)политички поредак стално мењају под утицајем нових изазова.

¹ Волкер К. де В. Трговање електричном енергијом на нерегулисаном тржишту // Право енергети-

ке — зборник радова. Београд : Универзитет у Београду — Правни факултет, 2005. С. 606.

Уговори у области енергетике су посебно осетљиви на ове врсте промена. Осим тога, утицај државе и државне политике у области енергетике је веома изражен и далеко значајнији у поређењу са другим гранама економије².

У области енергетике изражени су национални стратешки интереси. У правној доктрини се истиче да је енергетска сфера економије саставни део скупа националних стратешких интереса³. Енергија и трговина енергијом имају стратешки значај за сваку државу зато што је значај енергије увек изнад цене извора енергије⁴. Поред стратешког карактера уговора у области енергетике, карактеристично је и то да, без обзира на опште правило да уговори делују само између страна (лат. *inter partes*), у првом плану се ипак налази јавни интерес. Како се истиче у литератури, у хијерархији интереса јавни интереси имају приоритет над приватним⁵. Због тога, сигурност снабдевања енергијом мора да буде стратешки оријентир дугорочне државне енергетске политике и један од кључних задатака државне политике уопште.

Питање сигурности снабдевања гасом у Србији на нормативно-правном нивоу регулише се уредбама Владе Републике Србије из 2018. године, које су донете у складу са чланом 315.

Закона о енергетици⁶. Прва је Уредба о утврђивању Превентивног акционог плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом⁷, а друга — Уредба о утврђивању Кризног плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом.⁸ Како указује сам назив уредби, Кризни план и Превентивни акциони план примењују се у ситуацијама које утичу или могу утицати на нормално функционисање тржишта природног гаса и/или угрожавају сигурност испоруке. При том, узроци кризе могу бити како спољни, тако и унутрашњи, и дефинишу се уредбом Владе, којом се утврђује Превентивни акциони план ради обезбеђења сигурности испорука природног гаса.

Превентивни акциони план садржи анализу и процену ризика у погледу остварења сигурности снабдевања гасом, као и мере и активности за њихово ублажавање или отклањање у циљу дугорочног обезбеђивања сигурног, ефикасног и квалитетног снабдевања гасом и подстицања развоја националног гасоводног система, развоја тржишта гаса на националном и регионалном нивоу и повезивања са системима суседних земаља и диверсификације праваца и извора снабдевања.

Превентивни акциони план предвиђа инфраструктурни стандард, такозван

² Ковачевић А. Трговина енергијом // Право енергетике — зборник радова, Универзитет у Београду — Правни факултет, 2005. С. 596-597.

³ Тонков Ј.Ј. Енергетско право као сложена грана руског законодавства // Енергетско право: модели и трендови развоја : зборник материјала Међународне научно-практичне конференције. Белгород : ИК „БелГУ“, 2020. С. 16.

⁴ Ковачевић А. *Op.cit.* С. 596.

⁵ Габов А.В. Енергетско право: питања формирања и развоја // Енергетско право: модели и трендови развоја : зборник материјала Међународне научно-практичне конференције. Белгород : ИК „БелГУ“, 2020. С. 13.

⁶ Закон о енергетици Републике Србије. Службени гласник Републике Србије. № 145/2014, 95/2018, 40/2021, 35/2023 и 62/2023, члан 315. тачка 3) и 4).

⁷ Уредба о утврђивању Превентивног акционог плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом. Службени гласник Републике Србије. № 102/2018. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

⁸ Уредба о утврђивању Кризног плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом. Службени гласник Републике Србије. № 102/2018. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

ни Индикатор N-1, који представља меру оцене сигурности снабдевања гасом, односно сигурности и благовремености испорука потребне количине природног гаса купцима. Вредност индикатора N-1 мора да буде већа од 100%, да би се сматрало да је систем снабдевања гасом задовољавајући у инфраструктурном смислу, са становништа сигурности снабдевања гасом. У складу са Превентивним акционим планом, индикатор N-1 у Србији је 2018. године износио 33,26%, што је знатно испод захтеваних 100%⁹. То указује да свако одступање од нормалних услова функционисања гасоводног система може да изазове озбиљне последице по снабдевање тржишта гасом.

Као пројекти (могући сценарији), чија изградња значајно доприноси обезбеђењу сигурности снабдевања енергијом наведени су: топловод Обреновац — Београд, гасовод Србија — Бугарска (Ниш — Димитровград), пројекат проширења капацитета подземног складишта гаса Банатски Двор (фаза II Банатског Двора), гасоводи Србија — Румунија, Србија — Хрватска, Србија — Босна и Херцеговина и Србија — Црна Гора¹⁰. Анализа утицаја групе пројеката на индикатор N-1 указује, на пример, да кумулативни допринос изградње гасовода Ниш — Димитровград, фазе II Банатског Двора и топловода Обреновац — Београд индикатору N-1 износи 98,38%. То указује да инфраструктурни стандард није

задовољен чак ни уз постојање свих наведених пројеката, што даље значи да сигурност снабдевања није обезбеђена реализацијом тих пројеката. Једини начин да се обезбеди сигурно снабдевање енергетског тржишта Србије гасом је реализација више инфраструктурних пројеката. На основу анализе, која је спроведена у Превентивном акционом плану, може се закључити да се тек са реализацијом четири инфраструктурна пројекта може остварити вредност индикатора N-1, која ће бити већа од 100%, а према томе, и сигурност снабдевања.

Такође треба узети у обзир прогнозе из Превентивног акционог плана да ће све већи удео у испорукама природног гаса имати увозни гас, јер ће домаћа производња наставити да опада и да ће до 2026. године произведена количина отпремљена у гасни систем бити за око 25% мања него 2017. године. Истовремено, годишњи раст потрошње природног гаса до 2026. године ће износити 1,3%¹¹. Такође, треба имати у виду да је око 47% српског транспортног система природног гаса старије од 30 година¹².

Занимљиво је да је у Превентивном акционом плану за одређивање вероватноће реализације сценарија, који прети сигурности снабдевања гасом, «технички» фактор (технички откази) узет као основни, пошто није постојала статистика других узрока, осим прекида снабдевања из Украјине. Узимајући у обзир да се то догодило једном за 50 година функционисања

⁹ Уредба о утврђивању Превентивног акционог плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом. §5.1. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

¹⁰ Уредба о утврђивању Превентивног акционог плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом. §5.1.1. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

¹¹ Уредба о утврђивању Превентивног акционог плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом. §3. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

¹² Уредба о утврђивању Превентивног акционог плана ради обезбеђења сигурности снабдевања природним гасом. §2.1.1. URL: <https://arhiva.mre.gov.rs/latinica/dokumenta-nafta-i-gas.php>

гасоводног система Србије, вероватноћа сличног догађаја би била 1/50 година. Међутим, тренутно видимо да су због геополитичких околности такви догађаји постали један од основних фактора који утичу на сигурност снабдевања гасом, јер се више не може рећи да су ретки и непредвидљиви. Како се истиче у литератури, у уговорним односима у области енергетике чак је немогуће говорити о непредвидивости таквих догађаја као што је војни сукоб између држава које имају «историју сукоба», уколико тај сукоб није «драматичан»¹³.

¹³ Фучи Ф.Р. Потешкоће и промењене околности као изговор за неизвршавање уговора — практична питања у међународним инфраструктур-

Свака држава настоји да постигне енергетску сигурност и буде енергетски независна. Енергетска сигурност Србије, укључујући сигурност снабдевања гасом, може бити постигнута само истовременом реализацијом више инфраструктурних пројеката. Иако је дугорочни уговор Србије са Руском Федерацијом од највећег значаја за сигурност снабдевања гасом, за постизање енергетске сигурности Србије у светлу нових изазова, једно од могућих решења је изградња нуклеарне електране и употреба нуклеарне енергије.

ним инвестицијама и финансијама. Питања у области законодавства о нафти, гасу и енергетици. 2007. Бр. 2. С. 27.

Литература

1. Габов А.В. Енергетско право: питања формирања и развоја / А.В. Габов // Енергетско право: модели и трендови развоја : материјали Међународне научно-практичне конференције (г. Белгород, 4–5 октобра 2019. год.) : зборник научних чланака / одговорни уредник А.В. Габов. Белгород : Издавачка кућа „Белгород“, 2020. С. 6–15.
2. Тонков Ј.Ј. Енергетско право као сложена грана руског законодавства / Ј.Ј. Тонков // Енергетско право: модели и трендови развоја : материјали Међународне научно-практичне конференције (г. Белгород, 4–5 октобра 2019. год.) : зборник научних чланака / одговорни уредник А.В. Габов. Белгород : Издавачка кућа „Белгород“, 2020. С. 16–20.

References

1. Фучи, Ф.Р. Потешкоће и промењене околности као изговор за неизвршавање уговора — практична питања у међународним инфраструктурним инвестицијама и финансијама / Ф.Р. Фучи // Питања у области законодавства о нафти, гасу и енергетици. 2007. Бр. 2. С. 1–43.
2. Ковачевић, А. Трговина енергијом / А. Ковачевић // Право енергетике : зборник радова. Београд : Правни факултет Универзитета у Београду, 2005. С. 589–602.
3. Волкер, К. де В. Трговање електричном енергијом на нерегулисаном тржишту / К. де В. Волкер // Право енергетике : зборник радова. Београд : Правни факултет Универзитета у Београду, 2005. С. 605–623.

Србија на новом геополитичком раскршћу и специфичности избора руског правца*

Младеновић Мирослав,

професор Факултета безбедности Универзитета у Београду,
доктор политичких наука

Аутор скреће пажњу на значај Балканске регије као зоне стратешког прегруписања и конкуренције, фокусирајући се на Србију као кључног играча. Аутор наводи да Србија, за разлику од других земаља, радије не доноси коначан избор у корист било ког покровитеља, већ води мултивекторску политику како би обезбедила стабилност политичког режима уравнотежујући интересе различитих страна. Истиче се неутралност Србије у политичком и војном смислу, што је чини предметом пажње водећих светских сила.

Фокусира се пажња на стратешки значај Србије у контексту балканске политике, где држава избегава коначан избор покровитеља и даје предност мултивекторској политици како би обезбедила стабилност и равнотежу интереса.

Кључне речи: Србија, Балканска регија, Немачка, ЕУ, Кина, Русија, САД, Француска, демократија, мултивекторност.

Serbia on the New Geopolitical Crossroads and Special Aspects of Selection of the Russian Course

Miroslav Mladenović

Professor of the Faculty of Security of the University of Belgrade
Doctor of Political Science

The author pays attention to the importance of the Balkan region as an area of strategic rearrangement and competition, and focuses on Serbia as the key player. The author notes that unlike other countries, Serbia avoids making the final choice in favor of any protector, but instead pursues a multi-vector policy to ensure stability of the political regime by finding a balance between interests of various parties. It is emphasized that Serbia is neutral from the political and military standpoint, which makes it the focus of attention of the major world powers.

The paper highlights the strategic importance of Serbia within the framework of the Balkan politics, where the country stays away from choosing protectors and prefers a multi-vector policy to ensure stability and a balance of interests.

Keywords: Serbia, Balkan region, Germany, EU, China, Russia, USA, France, democracy, multi-vector approach.

Као и много пута у историји, Балкан и даље остаје зона стратешког прегруписавања и конкуренције. Борба водећих актера светске политике посебно је концентрисана око Србије која је за сада још увек релативно неутрална у политичком и војном смислу.

За разлику од других „нових демократија“, Србија и даље избегава коначан избор покровитеља и покушава да води вишевекторску политику која обезбеђује одређену стабилност политичког режима кроз балансирање интереса водећих актера светске политике (пре свега Немачке, ЕУ, Кине, Русије, САД, Велике Британије, Француске...).

Без обзира на све тешкоће и критику, вишевекторска политика, ако је вешта

* Видети шире о овој теми у: Пономарева Ј.Г., Младеновић М. Мултивекторност као излаз из ћорсокака стратешке рањивости // Компаративна политика. 2020. Св. 11. Бр. 1. С. 88–103.

и дискретна, може омогућити „малим народима“ да заштите своје интересе и максимално ослабе спољнополитичку зависност.

Слаба државност, настала као последица рушења целовитости, прво кроз утапање у различите облике Југославије, а затим и кроз насилно одузимање њене историјске територије, одражава стратешку рањивост Србије¹. Доста узак маневарски простор у унутрашњој и спољној политици гура Србију (као и већину „постсоцијалистичких“ земаља) у наручје „империје по позиву“² која под прилично строгим и рестриктивним условима преузима улогу учитеља и заштитника.

Не треба заборављати да је, између осталог, Србија прошла и кроз процес „шарених револуција“ који је значајно утицао (уздрмао) на неке традиционалне вредности и опредељења, посебно међу млађом генерацијом³.

Српско јавно мњење претрпело је „рекодираније“ свести, што значи да је на њега примењена формула за промену не само света информација, него и света симбола. Руски психолог Марија Холкина бриљантно примећује⁴: „У сваком друштву истовремено са реформама, преокретима и револуцијама, настају такозване симболичке револуције које би требало радикално да промене слику света“.

Истовремено, врши се радикална ревизија „симболичког капитала“, чији је темељ ударен у претходној историјској фази:

1) мења се сакрална зона: замењују се стари богови и постављају нови;

2) мењају се називи градова, улица, замењују споменици;

3) пријатељство мења хијерархију у систему „пријатељ-непријатељ“;

4) стари текстови губе своју актуелност; ствара се велики број идеолошких текстова који треба да промене политички и идеолошки поглед на свет.

Осим свега овога, Србија се суочила са веома озбиљним потресима и изазовима приликом преласка из 20. у 21. век (крваво разбијање Југославије, НАТО агресија, „развод“ са Црном Гором, стварање „Републике Косово“). Без обзира на све, можемо рећи да Београд ипак успева да балансира између две главне силе гравитације: ЕУ и НАТО, с једне, и Русије, с друге стране, што се уклапа у концепт његове вишевекторске спољне политике⁵.

Без обзира на географску, историјску, културну и економску судбину европске породице, коначан избор ове опције Србији отежавају два веома важна момента: неопходност признања „Републике Косово“ и (што тренутно није изражено тако очигледно, али несумњиво фигурише као идеја) укључивање земље у војно-политички оквир НАТО.

Природни балансер евроатлантског притиска на Београд је Русија⁶. Она поседује јединствене могућности за стварање доброг савезништва и, за раз-

¹ Пономарева Ј.Г. Пројекат „Косово“ и велика политика // Свет и политика. 2013. Бр. 7 (82). С. 92–111.

² Лундестад Г. Царство по позиву? Сједињене Државе и Западна Европа, 1945–1952 // Часопис за истраживање мира. 1986. Св. 23. Бр. 3. С. 263–277.

³ Младеновић М., Пономарева Ј. Теорија и пракса „шарених револуција“ // Социолошки преглед. Београд, 2012. Св. 46. Бр. 4. С. 513–533.

⁴ Холкина М.М. Информациони простор социокултурног идентитета // Livejournal. URL: <https://dliia-vsex.livejournal.com/24503.html?ysclid=m0dr53dt7s241279444>

⁵ Коломер Џ.М. Велике империје, мале нације: непозната будућност суверене државе. Л., Њујорк: Рутлеџ, 2007. 114 с.

⁶ Декларација о стратешком партнерству између Руске Федерације и Републике Србије. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/1461/>

лику од САД и ЕУ, не поседује карактеристике „империје по позиву“.

Међутим, постојећи историјски дуализам нарушава се појавом новог актера на Балкану — Народне Републике Кине (НРК). Пекинг користи економске полуге искључиво за решавање стратешких задатака продирања на европска тржишта и притом постепено, али веома успешно, истискује Русију као главну алтернативу западном опредељењу Србије⁷.

У суштини, у овој фази развоја међународних односа може се рећи да пред Србијом стоје три могућа (главна) правца (вектора) њеног будућег спољнополитичког опредељења.

Први су евроатлантске интеграције које су, упркос очигледној кризи почев од 2000. године, и даље приоритет водећих политичких структура земље.

Други вектор-равнотежа је руски; одређује се не толико економским, колико културним, историјским и политичким факторима.

Трећи вектор је Кина. Док традиционални геополитички актери на Балкану намећу историјску компоненту и покушавају да граде своје стратегије на фобијама балканских народа, Кина повећава своје присуство у региону искључиво економским средствима. Вредност Пекинга за Србију и друге суседне земље није само у његовој финансијској привлачности и ефикасности (одлуке о пројектима, у поређењу с Русијом, ЕУ и САД, доносе се у знатно краћем року), него и у његовој политичкој неутралности⁸.

Поред већ наведене стратешке рањивости Србије, не треба искључити ни њен значај за спољне актере у савременим условима. Зато Београд има разлога да не жури с коначним избором. У условима „заоштравања глобалних изазова у светлу блокирања мултилатералних механизма решавања међународних проблема и деградације система политичко-правног регулесања“, што се, између осталог, манифестује у општој кризи еврозоне, порасту напетости око Косова и интензивирању сценарија за преформатирање јужне Европе⁹.

Шта можемо рећи о ставу и перспективама Русије у односу на Балкан и Србију?

Полазећи од стратешких докумената Руске Федерације, може се закључити да Балкан, а самим тим и Србија, не играју значајну улогу у спољној политици Русије. Тамо се практично Србија не може видети!

Али, треба имати у виду да, осим званичне, постоји и незванична компонента политичке активности сваке земље, односно, да поред државног система, постоји још и разгранат недржавни систем, то јест јавне политике и дипломатија. Сетимо се чувене Де Голове изјаве, према којој је: „Политика сувише озбиљна ствар да би се препустила само политичарима“. Ја мислим да је, не занемарујући, наравно, активности државе, то једна од најважнијих полуга деловања у коју могу бити интегрисани ови наши заједнички напори.

⁷ Ентина Ј., Пивоваренко А., Новаковић Д. Куда иде Балкан? // Извештај Међународног дискусионог клуба „Валдаи“. 2018. С. 15. URL: <http://ru.valdaiclub.com/files/21567/>

⁸ Зенели В. Шта је Кина постигла у Централној и Источној Европи? // Дипломат. 2017. 25. новем-

бар. URL: <https://thedi diplomat.com/2017/11/what-has-china-accomplished-in-central-and-eastern-europe/>

⁹ Торкунов А.В. Велика евроазијска сила у току промена // Међународни процеси. 2013. Св. 16. Бр. 1. С. 6.

И зато је, независно од званичних докумената, Балкан био и остао посебна геополитичка и геоекономска зона за Русију. У савременим условима борба за утицај у разним деловима света не само да не слаби, него је, напротив, „праћена појачањем турбулентности на глобалном и регионалном нивоу“.

Растућа конкуренција у политичкој, економској и информационој сфери захтева од Русије значајне напоре за очување свог утицаја у региону и изналагање ефикасних метода спољнополитичког деловања. То, између осталог, подразумева диверсификацију комуникација с различитим друштвеним слојевима балканских земаља, што није могуће без употребе средстава јавне дипломатије¹⁰.

Мада Русија и није „империја по позиву“, она представља веома важан вектор равнотеже. То је историјски савезник Београда с којим су, између осталог, „од 2013. године успостављени односи стратешког партнерства који обухватају политику, трговину, економију, културу, науку, технологије и образовање“¹¹.

С обзиром на растућу напетост у региону, повећане ризике и безбедносне претње, пажњу све више привлаче безбедносни проблеми најширег спектра.

Захваљујући заједничким културним, историјским, друштвено-економским и политичким везама два народа, односи између наше две земље су увек били пријатељски, некад с више, некад с мање успеха. Дипломатски односи у савременом схватању прославили су

2018. године сто осамдесету годишњицу постојања.

У овом тренутку се руско-српски односи могу окарактерисати као традиционално пријатељски, на нивоу стратешког партнерства. У њиховој основи лежи „дубоко међусобно осећање пријатељства, вишевековна историја односа, традиција језичке, духовне и културне блискости братских народа две земље...“¹².

Међутим, у савременом турбулентном свету, изградња односа искључиво на привржености традиционалним везама очигледно је недовољна и немогућа.

Придруживање Црне Горе НАТО-у показало је да за партнерство у условима глобализације није довољна само добра историјска позадина, него, пре свега, снажна економска и војно-техничка основа. Управо зато се теме руско-српског стратешког партнерства односе пре свега на унапређење у политичкој, трговинској, економској и војно-техничкој области.

У суштини, у односу на ЕУ и поједине европске земље, као и САД, Русија има значајне преференције које, међутим, знатно премашују њено стварно спољнополитичко присуство у региону.

Удео и утицај Русије у економској сфери је вишеструко мањи него ЕУ. Главни економски партнер Србије је Европска унија са 39,08 милијарди евра робне размене у 2022. години. Затим следе земље ЦЕФТА (Central European Free Trade Association) са 6,4 милијарде евра робне размене; Кина — 5,8 милијарди; Русија — 4,03 милијарде; САД — 1,19 милијарди евра, итд. Укупан обим

¹⁰ Видети шире у: Пономарева Ј., Младеновић М. «Мека моћ» Русије — као услов успеха евроазијске интеграције // Српска политичка мисао. 2016. Бр. 1. Год. 23. Св. 51. С. 11–29.

¹¹ Декларација о стратешком партнерству између Руске Федерације и Републике Србије URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/1461/>

¹² Видети шире у: Пономарева Ј., Младеновић М. Оп. cit.

трговине са земљама ЕУ је око 6 пута већи него с Русијом¹³.

Упркос томе (према резултатима истраживања агенције ДЕМОСТАТ из јуна 2022. године)¹⁴ на питање: „Који нам је европски народ најближи“, 40% испитаника је одговорило Руси, 9% Грци, 8% Французи, 8% Немци, итд. Чак и на питање: „Која земља је најважнији спољнополитички партнер Србије“, 40% је одговорило Русија (30% — ЕУ; 24% — Кина...).

Питање, које фактички представља наставак овог низа, односи се на усаглашавање спољне политике Србије са ЕУ у погледу сукоба у Украјини. С тим у вези, 33% испитаника сматра да Србија треба да усклади своју политику са ЕУ; 56% констатује да Србија мора да одржава добре односе с Русијом по цену изласка из процеса приступања ЕУ, а 11% је неопредељено по овом питању.

Што се тиче ЕУ, за приступање Србије овој заједници гласало је 30%; против је било 43%, остали су били неопредељени.

На питање: „Да ли се слажете са увођењем санкција Русији“, 80% је изјавило да се не слаже, 9% да се слаже, а 11% је било неопредељено¹⁵.

На основу ових чињеница, мислим да ће Русија што пре морати да промени свој приступ према региону ако жели да у њему и даље има значајно присуство и високу репутацију.

На пример, Руско-српски хуманитарни центар заузима посебно место у односима Русије и Србије¹⁶.

Он се налази у граду Нишу и формиран је на основу међувладиног споразума из 2012. године.

Иако су западни стручњаци и новинари од самог почетка његовог рада давали све од себе да га прикажу као руску војну базу, овај центар, с десетином стално запослених сарадника, врло активно ради у области спречавања и реаговања на ванредне ситуације; спроводи обуке стручњака у овим областима; пружа помоћ пострадалима и донира значајна средства субјектима система цивилне заштите Републике Србије.

На основу овог искуства, за Русију би било добро да што пре промени свој приступ према региону, ако жели да и даље има значајно присуство у њему. Као главни иницијатор формирања Евроазијске економске уније и као земља која тежи да заузме значајнију позицију у међународним односима, она мора да има у виду да је главни предуслов за постизање тог циља коришћење алтернативних, ефикасних и наменских хуманитарних, културних, информационих и образовних система.

Ово је неопходно ради заштите сопствене националне безбедности и безбедности њених грађана, као и убрзања евроазијске интеграције. У том смислу, „мека моћ“ би требало да постане најважнији (у одређеним условима, чак и одлучујући) ресурс Русије на Евроазијском простору.

Из наведеног произлази да је за постизање циљева у новим међународним условима неопходно примењивати ефикасније методе спољнополитичког деловања. Примена овог приступа подразумева јасно дефинисање националних интереса Русије на Балка-

¹³ Европа у Србији. URL: <https://europa.rs/trgovina/> (датум приступа: 11.11.2023).

¹⁴ Сајт истраживачке агенције ДЕМОСТАТ; <https://demostat.rs/upload/Prezentacija%2029062022%20Demostat%20fin.pdf> (датум приступа: 11.11.2023).

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Споразум између Владе Руске Федерације и Владе Републике Србије о оснивању руско-српског

хуманитарног центра. URL: <https://www.ihc.rs/doc/ru/3.pdf/>

ну, постављање циљева и коришћење одговарајућих ресурса, метода и технологија спољнополитичког деловања и утицаја. На основу тога може се формирати стратегија присуства и одредити начини заштите и остваривања својих интереса у Србији и у читавом региону, не само у садашњој фази, него и у будућности¹⁷.

Не треба заборављати да се осим већ наведене стратешке рањивости Србије не сме искључити ни њен значај

за спољне актере у савременим условима. Београд има разлога да не жури с коначним избором, у условима „заоштравања глобалних изазова у светлу блокирања мултилатералних механизма (решавања) међународних проблема и деградације система политичко-правног регулисања“¹⁸. Наведено се, између осталог, манифестује у општој кризи еврозоне, порасту напетости око Косова и интензивирању сценарија за преформатирање јужне Европе.

¹⁷ Видети шире у: Пономарева Ј., Младеновић М. *Op. cit.*

¹⁸ Торкунов А.В. *Op. cit.* С. 6.

Литература

1. Пономарева Ј.Г. Мултивекторност као излаз из ћорсокака стратешке рањивости / Ј.Г. Пономарева, М. Младеновић // *Компаративна политика*. 2020. Св. 11. Бр. 1. С. 88–103.
2. Пономарева Ј.Г. Пројекат „Косово“ и велика политика / Ј.Г. Пономарева // *Свет и политика*. 2013. Бр. 7 (82). С. 92–111.
3. Раззаков Ф. Други Владимир Висоцки: тамна страна биографије познатог глумца / Ф. Раззаков. Москва : Алгоритам, 2011. 412 с.
4. Торкунов А.В. Велика евроазијска сила у току промена / А.В. Торкунов // *Међународни процеси*. 2013. Св. 16. Бр. 1. С. 6–13.
5. Ентина Ј. Куда иде Балкан? Нова парадигма сарадње за Русију // Ј. Ентина, А. Пивоваренко, Д. Новаковић. Фондација за развој и подршку међународног дискусионог клуба „Валдаи“, 2018. 28 с.

References

1. Коломер Џ.М. Велике империје, мале нације: непозната будућност суверене државе. / Џ.М. Коломер. Лондон, Њујорк : Рутлеџе, 2007. 114 с.
2. Лундестада Г. Царство по позиву? Сједињене Државе и Западна Европа, 1945–1952 / Г. Лундестада // *Часопис за истраживање мира*. 1986. Св. 23. Бр. 3. С. 263–277.
3. Младеновић М. Теорија и пракса “шарених револуција” / М. Младеновић, Ј. Пономарева, З. Килибарда // *Социолошки преглед*. 2012. Св. 46. Бр. 4. С. 513–533.
4. Пономарева Ј. «Мека моћ» Русије – услов њеног геополитичког успона / Ј. Пономарева, М. Младеновић // *Српска политичка мисао*. 2016. Бр. 1. Год. 23. Св. 51. С. 11–29.
5. Зенели В. Шта је Кина постигла у Централној и Источној Европи? / В. Зенели // *Дипломат*. 2017. 25. новембар.

Правно регулисање финансирања политичких странака у Републици Србији

Платонова Наталија И.

доцент на Катедри за уставно право
у Московском државном институту за међународне односе (универзитету)
Министарства иностраних послова Руске Федерације (МГИМО МИД Русије),
доктор правних наука, доцент
platonovani@gmail.com

У Србији политичке странке играју важну улогу у политичком животу друштва. У савременом свету, успех странке на изборима у великој мери зависи од могућности привлачења неопходне количине ресурса и то не само у оквиру изборне кампање, већ и у оквиру редовног рада — у међуизборном периоду. У вези са тим, пред државом је тежак задатак да, с једне стране, створи услове за развој потребне политичке конкуренције, а с друге, да не дозволи могућност развоја политичке корупције. Искуство Србије је занимљиво за проучавање због постојања необичног приступа регулисању начина финансирања странака и других политичких удружења, што може бити корисно у изради предлога за унапређење важећег законодавства Русије.

Кључне речи: политичке странке, коалиције политичких странака, финансирање странака, финансирање из јавних извора, прилози.

Legal Regulation of the Financing of Political Parties in the Republic of Serbia

Natalya I. Platonova

Assistant Professor of the Department of Constitutional Law
of the Moscow State Institute of International Relations (University)
of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (MGIMO University),
PhD (Law), Assistant Professor

The political parties play an important role in the political system of Serbia as they are the main entities during the election period. Today the party's success in elections depends on the opportunity to attract the necessary resources, not only for electoral activity, but also for current activity — during the inter-election period. In this regard, the State faces a difficult task: on the one hand it needs to create conditions for the development of proper political competition, and on the other to prevent the political corruption. Serbia has elaborated its own, identic approach for regulation of political funding in particular the state funding that's why it is worth to be studied. Such investigation may be useful in developing proposals to improve the current legislation of Russia.

Keywords: political parties, coalitions of political parties, party funding, state funding, donations.

Устав Србије из 2006¹. године не само да предвиђа право грађана на оснивање политичких странака и учешће у њиховом раду, већ и признаје њихову „улогу у демократском обликовању политичке воље грађана“. Ова одредба је детаљније регулисана у Закону о по-

литичким странкама из 2009². године, којим се «политичка странка» дефинише као организација грађана слободно и добровољно удружених основана ради остваривања политичких циљева демократским обликовањем политичке

¹ Устав Србије 2006. год. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Serbia_2006

² Закон о политичким странкама 2009. год. // Закон о политичким странкама. „Сл. гласник РС“, бр. 36/2009 и 61/2015.

воље грађана и учешћа на изборима (члан 2). Занимљива и прилично необична је одредба закона која предвиђа посебну врсту политичких странака — странака националних мањина, чије деловање мора бити усмерено на заштиту права и интереса таквих група грађана. Данас је у Србији регистровано преко 120 политичких странака, од којих су око 70 представници националних мањина. Оснивање политичких странака не захтева добијање претходне дозволе од било којих органа власти, али је потребна регистрација од стране надлежног органа — Министарства државне управе и локалне самоуправе. Поред тога, оне морају да испуњавају одређене захтеве. Пре свега, утврђује се минимални број чланова таквих удружења — 10.000, што је прилично висок праг уколико се узме у обзир укупан број становника ове земље — 8,5 милиона. Међутим, то је опште правило, а од политичких странака националних мањина захтева се далеко мањи број чланова — само 1.000 лица. Законодавством Србије забрањено је деловање политичких странака, које је усмерено на насилно рушење уставног поретка, ограничавање људских права и слобода, распиривање расне, верске и друге мржње. У случају неиспуњења тог услова, Уставни суд Србије има право да донесе одлуку о забрани рада странке, што је основа за брисање те странке из Регистра политичких странака. При том се Уставном суду може обратити само Влада, Републички јавни тужилац и Министарство државне управе и локалне самоуправе.

Устав Србије предвиђа низ гаранција за постојање вишестраначког система. Између осталог, политичке стран-

ке не могу непосредно вршити власт, нити је потчинити себи (члан 5. став 3. Устава РС), што спречава могућност успостављања једностраначког система³.

Узимајући у обзир посебну улогу политичких странака у политичком животу друштва, држава је у сталној потрази за правним инструментима регулисања активности ових друштвених удружења, с тим да се с једне стране сачува њихова самосталност, обезбеди унутарстраначка демократија, створе услови за развој неопходне политичке конкуренције, а с друге, да се минимизирају ризици злоупотребе политичких права од стране грађана. Могу се издвојити четири основна правца државног регулисања активности политичких странака: начин оснивања, учешће на изборима, финансирање и престанак рада.

Најтеже питање које захтева сталну анализу и унапређење важећег законодавства, како се чини, је питање правног регулисања финансирања странака. Ово питање постаје посебно актуелно у условима финансирања изборне кампање, јер често управо могућност привлачења неопходне количине финансијских средстава предодређује успех или неуспех странке на изборима због сталног поскупљења метода и средстава политичке борбе.

Овде би требало напоменути да у изборном процесу у Србији, поред политичких странака, могу учествовати и коалиције политичких странака⁴, као и

³ Половченко К.А. Статус политичких партија у уставном систему Републике Србије // Проблеми економије и правне праксе. 2017. Бр. 4. С. 61–65.

⁴ Удружење две или више регистрованих политичких странака, које делују на основу споразума, у којем се, између осталог, утврђује и начин расподеле мандата у случају успеха на изборима.

**Удео различитих извора финансирања
у буџетима политичких странака Србије***

	Удео различитих извора финансирања у буџетима политичких странака
Приходи од имовине	1,73 %
Чланарине	0,08 %
Донације од физичких лица	6,42 %
Донације од правних лица	1,35 %
Грађанско-правни послови	0,01 %
Државно финансирање	89,78 %

* Извештај о контроли годишњих извештаја о финансирању политичких субјеката за 2022. годину. Агенција за спречавање корупције. Република Србија. Београд, фебруар 2024. године. Електронски ресурс: URL: https://www.acas.rs/cyr/page_with_sidebar/politicki_subjekti# (датум приступа: 13.07.2024).

групе грађана⁵. Међутим, њихов правни статус се свакако разликује, што се одражава и на правно регулисање финансирања оваквих удружења.

Питања финансирања странака регулисана су низом нормативно-правних аката, пре свега, Уставом, Законом о политичким странкама и Законом о финансирању политичких активности. Посебне одредбе налазе се и у Закону о оглашавању, Закону о јавном информисању и медијима, Закону о избору народних посланика, Закону о локалним изборима, Закону о спречавању корупције и другим.

Законом о финансирању политичких активности, који је донет 2011. године, утврђују се општа правила начина регулисања финансирања редовног рада и изборне кампање странака,

њихових коалиција и група грађана, који учествују у изборном процесу. У изворе формирања буџета странака спадају:

1. средства из државног или општинског буџета;
2. чланарине;
3. добровољни прилози;
4. зајмови/кредити;
5. приходи од активности странака;
6. наследство;
7. други дозвољени извори.

Према подацима Агенције за спречавање корупције, структура прихода политичких странака има неизбалансиран карактер и у великој мери зависи од финансирања из јавних извора. (Слика 1).

У циљу реализације принципа транспарентности финансирања странака, као једног од најважнијих у смислу борбе против политичке корупције, политичке странке воде финансијску евиденцију и сваке године подносе Агенцији за спречавање корупције консолидоване финансијске извештаје и извештај

⁵ Групу грађана образује најмање десет бирача на основу споразума. Законодавством је предвиђен минимум информација које овај споразум мора да садржи. Споразум мора бити доступан широј јавности.

Финансирање највећих политичких странака Србије из јавних извора*

	Политичка странка	Средства из државног буџета	Удео у буџету странке
1	Српска напредна странка	2.017.037.880	99,23%
2	Социјалистичка партија Србије	282.072.538	56%
3	Странка слободе и правде	155.808.963	90,66%
4	Српска странка Заветници	128.423.028	96,56%

* Закон о оглашавању, „Сл. гласник РС“, бр. 6/2016 и 52/2019 — др. закон ; Закон о избору народних посланика, „Сл. гласник РС“, бр. 14/2022 ; Закон о агенцији за борбу против корупције, („Сл. гласник РС“, бр. 97/2008, 53/2010, 66/2011 — одлука УС, 67/2013 — одлука УС, 112/2013 — аутентично тумачење, 8/2015 — одлука УС и 88/2019 ; Закон о јавном информисању и медијима, „Сл. гласник РС“, бр. 92/2023.

о трошковима изборне кампање. Овај орган је овлашћен да спроводи контролу над поштовањем законодавних захтева у погледу финансирања странака. Према међународним нормама и принципима, извештаји странака морају бити објављени и јавно доступни. Међутим, у погледу овог захтева, све земље не поступају на исти начин. У Србији постоји обавеза објављивања података о изворима и обиму прикупљених средстава само у вези са редовним радом странака. Обавеза објављивања података о трошковима изборне кампање поверена је Агенцији. Веома је дискутабилно питање у којој мери су такви извештаји доступни. На пример, политичке странке су дужне да објаве податке о прилозима који прелазе износ утврђен законом. Ако је износ прилога мањи, не захтева се њихово објављивање. Консолидовани финансијски извештај за годину у којој се одржавају избори садржи податке како о финансирању трошкова редовног рада, тако и изборне кампање, што отежава анализу финансијског пословања странака.

Агенција за спречавање корупције врши процену консолидованих финансијских извештаја странака и објављује свој извештај, у којем се даје општа процена финансирања странака у збирном облику, што такође отежава анализу финансијског пословања једне странке. Требало би истаћи да Агенција има прилично широка овлашћења у спровођењу контроле финансијског пословања странака. На пример, ако је потребно прибавити додатна документа или информације од физичких и правних лица, банака, финансијских институција, државних органа или органа локалне самоуправе како би се потврдила законитост финансирања странака, ти органи и организације су дужни да доставе тражене информације. Без обзира на то што обавезна државна ревизија пословања политичких странака није предвиђена законом, Државна ревизорска институција Србије може да се ангажује у спровођењу ревизије финансијских извештаја политичких странака.

Као што се може видети на слици 1, главни извор финансирања странака у Србији су средства из државног буџета

или буџета другог нивоа. У целини, удео овог извора за политичке странке је око 90%. Међутим, то је просек. Из државног буџета је 2022. године издвојено 3.479.679.585 динара, што је еквивалентно износу од 2.836.283.350 рубаља, али овај износ није распоређен у једнаким деловима између странака (слика 2), више од половине средстава добија Српска напредна странка.

Анализа важећег законодавства Србије и низа страних земаља, као и Русије, указује на то да је у Србији формиран занимљив и оригиналан систем правног регулисања финансирања странака из јавних извора. Држава је развила сопствене приступе одређивању обима средстава из јавних извора, подели ових средстава, као и начину и правцима њихове потрошње.

Законом је утврђено да се државна помоћ странкама реализује у два облика: директном и индиректном (на пример, уступање термина на државним ТВ каналима, пружање других услуга и повластица, уз поштовање принципа равноправности странака које добијају такву врсту помоћи). Директно финансирање је усмерено на подршку редовном раду и изборним кампањама политичких странака, а сваки од ових праваца има своје карактеристике. Занимљиво је да државе, по правилу, финансирање странака из јавних извора повезују са парламентарним и/или председничким изборима, остварујући га о трошку државног буџета. У Србији странке имају право да рачунају на подршку како државе и јединице локалне самоуправе, тако и АП Војводине⁶.

⁶ Кандељ П.Ј. Општи избори у Србији // Научно-аналитички билтен Института Европе РАН. 2022. Бр. 2. С. 80–88.

Обим средстава из јавних извора која се обезбеђују за финансирање редовног рада политичких странака, које учествују у изборном процесу на изборима одговарајућег нивоа, одређује се на нивоу од 0,105% пореских прихода буџета Републике Србије, пореских прихода буџета аутономне покрајине, односно пореских прихода буџета јединице локалне самоуправе. Овакав приступ се чини оправданим, с обзиром на то да од активности политичких странака и политичких одлука које доносе у одређеној мери зависи и економски развој земље. Са повећањем пореских прихода, повећава се и обим средстава која се обезбеђују странкама. Издвојена средства се расподељују политичким странкама и коалицијама, које су освојиле мандате у представничким телима (Народна скупштина, представничка тела аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе) сразмерно броју гласова бирача. Занимљиво је да су законом предвиђене додатне гаранције државне помоћи малим странкама. Број гласова политичког субјекта који се узима као основица за расподелу средстава из државног буџета обрачунава се тако што се број гласова до 3% важећих гласова свих бирача који су гласали множи коефицијентом 1,5, а број гласова преко 3% важећих гласова свих бирача који су гласали множи коефицијентом 1. Када коалиција политичких странака учествује на изборима, новчана средства из јавних извора се деле странкама које улазе у састав те коалиције у складу са коалиционим споразумом.

Када је реч о финансирању странака у Србији из јавних извора, треба истаћи још једну необичну и занимљиву одредбу, према којој је политичка странка

дужна да најмање 5% добијених средстава искористи за стручно усавршавање својих кадрова, рад са бирачима и међународну сарадњу.

Финансирање трошкова изборне кампање има компензациони и подстицајни карактер. Средства из јавних извора обезбеђују се у износу од 0,07% пореских прихода буџета Републике Србије, пореских прихода буџета аутономне покрајине, односно пореских прихода буџета јединице локалне самоуправе. Ако је реч о изборима који се одржавају по пропорционалном изборном систему, онда се део ових средстава — 40% — распоређује у једнаким износима странкама, које су пријавиле листе кандидата. Ова средства се обезбеђују током предизборне кампање, што се може посматрати као стварање услова за подстицање политичке конкуренције. Други део средстава (60%) додељује се сразмерно броју освојених мандата у представничким телима одговарајућег нивоа, након објављивања резултата избора.

У случају одржавања избора по већинском изборном систему — 40% издвојених средстава распоређује се у једнаким износима политичким странкама, њиховим коалицијама и групама грађана, који су предложили своје кандидате. Ова средства се исплаћују у року од 5 дана од дана формирања коначне листе кандидата. Преостали део средстава (60%) из јавних извора додељује се политичком субјекту, чији кандидат је победио на изборима. При том, подношење молбе за добијање средстава из јавних извора није потребно. Ако после првог круга избора ниједан од кандидата није освојио неопходан број гласова, средства из држав-

ног буџета или средства из буџета другог нивоа распоређују се кандидатима који учествују у другом кругу сразмерно броју гласова које су освојили.

Још једна од карактеристика правног регулисања државне помоћи у оном делу који се обезбеђује током изборне кампање странака у Србији су услови за добијање исте, а посебно:

1. Политичка странка је донела одлуку да учествује на изборима, предложила кандидата/поднела листу кандидата ради регистрације код надлежног органа;

2. Изјавила у писаној форми да намерава да користи средства из јавних извора за покриће трошкова изборне кампање;

3. Положила изборно јемство, које може бити у виду банкарске гаранције, заложног средства, давања гаранције у износу еквивалентном износу средстава из јавних извора.

У научној литератури истраживачи истичу недостатке оваквог система државног финансирања изборне кампање. Посебно се напомиње да, у пракси, политичке странке добијају новчана средства уочи избора, што фактички поништава сврху њиховог обезбеђивања — обезбеђивање неопходних средстава за изборну кампању. С друге стране, учешће на изборима појединих политичких удружења може бити диктирано управо тежњом да добију средства из јавних извора, а не учешћем у политичкој борби ради победе на изборима. Дакле, формално се може запазити учешће значајног броја политичких снага које заправо не представљају праву конкуренцију. Овај проблем је делимично решен чланом 26. Закона о финансирању поли-

тичких активности, према којем се изборно јемство (гаранција) у висини добијених средстава из јавних извора за финансирање изборне кампање одређене странке не враћа, ако дата странка на изборима освоји најмање 1% гласова (за странку националне мањине праг је нижи — 0,2%).

Још један проблем може представљати чињеница да се у оквиру локалних избора и уз учешће великог броја странака на њима, због незнатних пореских прихода општинског буџета, помоћ странкама додељује у номиналном износу и не може се сматрати значајним извором средстава за финансирање трошкова изборне кампање⁷.

Најтрадиционалнији извор финансирања странака, који има историјски значај, су чланарине. Оне одражавају повезаност чланова политичких странака са самим удружењем, па их зато могу наплаћивати само регистроване странке. Група грађана или коалиција политичких странака немају право да користе овај извор формирања буџета. Чланарине представљају новчане износе који се редовно плаћају. У циљу поштовања принципа транспарентности финансирања странака, прописано је да је плаћање чланарине у готовини могуће под условом да њена висина (дефинисана Статутом странке) не прелази износ који је еквивалентан износу од приближно 800 рубаља. Међутим, прикупљена средства у овом случају морају бити уплаћена на рачун политичке странке у року од највише 7 дана. Напомињемо да законодавац не предвиђа ограничења износа чланари-

⁷ Немања Ненадић. Упоредна анализа правног оквира за финансирање партијских и изборних кампања у Републици Србији. URL: <https://www.transparentnost.org.rs/sr/>

не. Овакав приступ оставља могућност коришћења овог извора као начина да се „заобиђу“ ограничења у погледу висине прилога. Према консолидованим финансијским извештајима странака, овај извор не игра посебну улогу у формирању страначких буџета. Социјалистичка партија Србије традиционално користи овај извор и заузима прво место међу странкама по обиму средстава прикупљених из њега. Међутим, ова врста прихода чини само 0,18% буџета странке. С друге стране, мала странка «Савез бачких Буњеваца» формирала је више од 35% свог буџета за 2022. годину управо од чланарина, иако укупан износ ових средстава није био висок — 190 хиљада динара (око 155 хиљада рубаља). По правилу, удео чланарина у страначким буџетима није изнад 2%⁸.

Приликом спровођења анализе транспарентности и отворености финансирања странака, посебна пажња се, по правилу, посвећује извору као што су добровољни прилози. Према важећем законодавству Србије, они се дају путем преноса новчаних средстава или преносом имовине, као и обављањем послова или пружањем услуга без накнаде или под условима који одступају од тржишних. Осим тога, прилозима се сматрају и кредити и зајмови, које банке и друге финансијске организације дају под условима који одступају од тржишних, као и отпис дугова.

Законодавац је дефинисао ограничења износа прилога које може дати једно физичко и/или правно лице. Овак-

⁸ Извештај о контроли годишњих извештаја о финансирању политичких субјеката за 2022. годину. Агенција за спречавање корупције. Република Србија. Београд, фебруар 2024. године. Електронски извор: URL: https://www.acas.rs/cyr/page_with_sidebar/politicki_subjekti# (датум приступа: 13.07.2024).

во ограничење има за циљ да створи праведније услове за политичке странке и ограничи утицај „приватног“ новца на њихову активност. По правилу, државе одређују фиксни максимални износ прилога. Међутим, Србија је кренула другим путем, одређујући овај износ у односу на висину просечне месечне зараде: за физичка лица — највише 10 просечних месечних зарада, за правна лица — највише 30. Републички завод за статистику, почев од 2018. године, просечне зараде рачуна на основу података из евиденције Пореске управе. Због преласка на нови извор података и нову методологију, месечна саопштења о просечним зарадама се објављују 55 дана по истеку месеца на који се зараде односе⁹. У априлу 2024. године, висина просечне зараде је била еквивалентна износу од око 110 хиљада рубаља (133 000 динара). Према томе, износ прилога који физичко лице може дати политичкој странци не прелази 1 милион 100 хиљада рубаља (1,33 милиона динара), а правно лице — 3,3 милиона рубаља (3,99 милиона динара)¹⁰. У случају када странка добије прилог у износу већем од просечне месечне зараде, странка је дужна да податке о донатору објави на свом званичном веб-сајту. Овакав приступ је прилично флексибилан и не захтева уношење измена у закон у циљу индексације висине прилога. С друге стране, он је компликован приликом спровођења контро-

ле над финансирањем странака, као и извештавања странака, с обзиром на промену висине просечне зараде — мења се и максимално дозвољени износ прилога. У случају прекорачења тог лимита за текућу годину, странка је дужна да износ прилога који премашује максималне вредности пренесе на рачун донатора.

У циљу поштовања принципа транспарентности, као и обезбеђивања финансијске независности странака од «приватног новца», законодавац је предвидео забрану одређеним лицима да буду донатори, али законодавац није указао да ли се та забрана односи и на друге изворе страначког финансирања, на пример, да ли странке могу да добијају приход од наведених лица приликом давања у закуп страначке имовине, да ли наведена лица могу бити зајмодавци итд. Сматрамо да је сврсисходно проширити забрану учешћа датих лица у формирању страначких буџета у целини. У складу са чл. 12 предметног закона, донатори политичких странака не могу бити:

1. Стране државе, страна правна и физичка лица. Изузетак је нематеријална помоћ, коју редовно или периодично пружају међународна политичка удружења. Овде треба истаћи да се правно лице, које је регистровано на територији Србије, а чији су оснивачи страни држављани, сматра националним правним лицем и има право да пружа подршку политичким странкама. Међутим, правна лица, чији су оснивачи држављани Србије, али су регистрована у другој држави, немају то право.

2. Анонимни прилози су забрањени. У случају добијања прилога од анонимног дародавца, политичка странка је

⁹ Просечна месечна зарада по запосленом у Републици Србији. Електронски извор: URL: https://www.paragraf.rs/statistika/prosecna_mesecna_zarada_po_zaposlenom_u_republici_srbiji.html

¹⁰ Поређења ради, у Русији је овај износ знатно већи, тако да физичко лице има право да донира 4,3 милиона политичкој странци, док правно лице може 10 пута више, 43,3 милиона рубаља.

дужна да примљена средства пренесе на рачун буџета Републике Србије у року од 15 дана, у супротном се може говорити о повреди Закона о финансирању политичких активности и може имати за последицу санкционисање таквог поступања у складу са законом.

3. Државни органи, компаније са учешћем државног капитала;

4. Верске организације, непрофитне организације и синдикати. У овом случају се ради о томе да ове организације обављају друштвено корисну функцију, њихови буџети се у великој мери формирају путем добровољних прилога и коришћење тих средстава за финансирање странака се чини неправедним и неоправданим.

5. Лица, којима је законом забрањено да буду чланови политичких странака. Уставом Србије је посебно предвиђено да судије, тужиоци итд. не могу бити чланови политичких странака.

6. Приређивачи игара на срећу, произвођачи акцизних производа.

Анализом финансијских извештаја странака није откривен никакав образац или тенденција. Политичка странка која је лидер по обиму средстава прикупљених из овог извора је Социјалистичка партија Србије, али тај приход износи нешто мање од 29% буџета странке. Странка која је заузела друго место по висини средстава прикупљених из прилога — Српска напредна странка — формирала је свој буџет из овог извора само за 0,53%. Уопштено говорећи, можемо рећи да удео прилога не прелази 50% страначких буџета. При том, као што се може видети на слици 1, физичка лица су традиционално активнија као донатори у односу на правна лица, што је такође нетипично

за земље у којима су прилози правних лица дозвољени.

Посебну пажњу заслужује и такав извор страначког финансирања као што су зајмови и кредити. Он, по правилу, не игра важну улогу у формирању буџета. Законодавац је предвидео право странака да добијају кредите/зајмове од банака или других финансијских организација Србије. Самим тим, може се рећи да је забрањено добијање зајмова од других правних, као и физичких лица. Банке и финансијске организације морају бити регистроване у Републици Србији и пословати на њеној територији.

Закон прилично детаљно регулише могућност странака да стичу приходе од имовине. На пример, странке имају право да остварују приход од продаје покретне и непокретне имовине или давања у закуп непокретне имовине. Странка може стећи имовину у виду прилога, наслеђивањем од физичког лица, а може и откупити одговарајућу имовину сопственим средствима. Вредно је напоменути да уколико је непокретна имовина стечена средствима која је странка добила из јавних извора, онда се таква имовина може користити искључиво у законске сврхе. Другим речима, она се не може користити у сврху остваривања прихода давањем у закуп. Треба истаћи да је до 2014. године постојала потпуна забрана коришћења новца из јавних извора за куповину непокретне имовине.

Странке имају право да своја слободна новчана средства депонују у банкама и другим финансијским организацијама Републике Србије ради остваривања прихода од камата. При том, странке немају право да стичу акције у правном

лицу и остварују приходе од њих. Дакле, ако се некој странци дају акције у виду прилога, она је у обавези да прода такве хартије од вредности. Предметна забрана је диктирана страхом да су странке, као акционари, заинтересоване за повећање прихода правног лица и да могу деловати у његовом интересу приликом доношења политичких одлука, што је неприхватљиво.

Резимирајући наведено, можемо закључити да је, генерално, систем правног регулисања финансирања политичких странака у Србији усклађен са међународним принципима и нормама, при чему га карактерише оригиналност, развој посебних, јединствених институција и приступа њиховом регулисању. Као најзанимљивије искуство Србије истичемо начин одређивања обима средстава из јавних извора за финансирање странака у виду

одређеног процента пореских прихода државе. Међутим, истовремено сматрамо да је потребно усавршити неке аспекте и да они носе са собом ризик од неодговарајућег развоја политичке конкуренције. Пре свега, треба истаћи значајну зависност странака од подршке државе и у том погледу важно је подстаћи развој и других извора финансирања, а када је реч о финансирању из јавних извора, потребно је да се у већој мери развија управо индиректно финансирање — стварајући самим тим неопходне услове за политичку конкуренцију.

Ништа мање није важан ни захтев законодавца да финансијски извештаји странака буду доступни широј јавности у машински читљивом формату, у складу са принципима транспарентности, целовитости, отворености и доступности.

Литература

1. Кандељ П.Ј. Општи избори у Србији / П.Ј. Кандељ // Научно-аналитички билтен Института Европе РАН. 2022. Бр. 2 (26). С. 80–89.
2. Половченко К.А. Статус политичких партија у уставном систему Републике Србије / К.А. Половченко // Проблеми економије и правне праксе. 2017. Бр. 4. С. 61–65.

References

1. Finansiranje političkih partija: između norme i prakse / urednik M. Milosavljević. Beograd : Centar za slobodne izbore i demokratiju CeSID, 2008. 135 s. / Финансирање политичких партија: између норме и праксе / уредник М. Милосављевић. Београд: Центар за слободне изборе и демократију CeSID. 2008. 135 с.
2. Nemanja Nenadić. Comparative Analyses of the Legal Framework for Party and Election Campaign Finance in the Republic of Serbia / Nenadić Nemanja. URL: <https://www.transparentnost.org.rs/sr/>